

İnsan Hakları Derneği
Diyarbakır Şubesi

KAMBER ATEŞ NASILSIN

Hapishanelerden Öyküler

Ruşen Sümbüloğlu / Veğday Aydın / Günay Çoban / Osman Gösterişlioğlu /
İbrahim Ulutaş / Sait Efe / İdris Güzel / Birol Keskin / Edip Polat / Çiğdem Kılıçoğlu
/ Mahisu Deniz

Institut kurde de Paris

INSTITUT ROYAL DE PARIS
BIBLIOTHEQUE

BELGE YAYINLARI:123

KAMBER ATEŞ NASILSIN?

İnsan Hakları Dizimizin bu kitabını İHD'nin Diyarbakır Şubesi ile birlikte gerçekleştirdik. 1980 sonrasında cezaevlerinde asla unutulmayacak insanlık suçları işlendi. Bunlar insanların bilinçlerine kazındı. Ne yazık ki Diyarbakır, Mamak ve diğer askeri ve sivil cezaevlerinde yaşananlar unutturulmak isteniyor, sanki hiç olmamışcasına davranılmak isteniyor. Tıpkı Nazi Almanya'sında temerküz kampları gerçeği tüm Alman toplumunca nasıl görülmezlikten gelindiye, bizde de bu insanlık suçları görülmezlikten gelindi ve unutturulmaya çalışıldı. Buralarda yaşananlar kamuoyunda resmen açıklanmadıkça ve bu suçları işleyenler yargılanmadıkça, bir demokratikleşmeden söz edilemez. Ve bunlar tüm toplumu gelecekte yaşamak üzere yeniden tehdit eder. Sessiz kalmak tüm toplumun suça iştirak ettirilmesi anlamına gelir. İnsanlık suçu işleyen Naziler, nasıl, aradan kaç yıl geçse, zamanışımından yararlanmadılarsa ve nasıl yargılandılarsa, ülkemizde de işkence, katliam suçluları da aradan elli yıl da geçse izlenmeli ve yargılanmalıdır. Bu insanlık suçlularını hoşgören, kınamayan bir toplum da onursuzlaşır ve tümüyle aynı tehditle yüzyüze kahr.

İnsan Hakları Derneği Diyarbakır Şubesinin bu belgeleme çabası, toplum bilincini uyandırma yanında, önemli bir belgesel edebiyat örneğini de sergiliyor. Kaba ajitasyona yönelmeyen öyküler, trajik insan durumlarını abartmasız, duru ve çok etkileyici bir dille aktarmayı başarıyor. Ve Diyarbakır, Mamak gerçekliğinden kesitleri insan bilincine kazıyor.

BELGE YAYINLARI: 123
Birinci Baskı: Mart 1991

KAMBER ATEŞ NASILSIN? / Ortak Öyküler / Dizgi: İsmail Çolak /
Baskı: Aydınlar Matbaacılık / Kapak: PERKA / BELGE ULUSLAR-
ARASI YAYINCILIK, Başmusaşip Sokak, Talas Han 16/302,
Cağaloğlu-İstanbul / Tel: 511 63 20

LIV. TÜR. 4028
03/03/2017
650 INS KAM

**İnsan Hakları Derneği
Diyarbakır Şubesi**

KAMBER ATEŞ NASILSIN?

Hapisanelerden Öyküler

**belge
yayınları**

İnsan Hakları Dizisi: 2

YAYINA HAZIRLAYANLAR

Hatip DİCLE

Sabahattin ACAR

Zeki KARATAŞ

Fethi GÜMÜŞ

Feyzi VEZNEDAROĞLU

Nazdar KAHRAMANER

Hasan BEKSEK

SUNUŞ

Temel insan hak ve özgürlüklerine, insan kişiliğinin onur ve değerine, dillerin ve ulusların hak eşitliğine, Uluslararası Hukuk'un temel ilkelerine, halklar arasında evrensel barış ve güvenliğe yüksek değer biçen ve bu yolda kararlı bir savaşım yürüten İNSAN HAKLARI DERNEĞİ DİYARBAKIR ŞUBESİ, insan hakları bekçiliği görevini ödünsüz yerine getirme kararındadır. Çeşitli imkansızlıklara ve zor şartlara rağmen yaşama savaşı veren Derneğimiz, insanın insanlaşması sürecinde ve insan onurunun yüceltirilmesi mücadelesinde emeği, kanı ve canıyla yer alarak aramızda yaşayan veya can vererek abideleşen insanlarımızın, anısını yaşatmak azmindedir.

Elinizdeki bu kitap, vahşet boyutlarında değerlendirilebilecek koşullara karşı, insanlık onurunu savunarak halen cezaevlerinde bulunan ve büyük direnme savaşında şehitler kervanına katılarak halkımızın Ulusal ve toplumsal kurtuluş mücadelesinde sembolleşen insanlarımızı adanmıştır. Bu kitap cezaevlerinin baskı ve zorbalığını, bizzat tatmış insanlarımızın kaleminden süzölmüş, yaşanmış anılardan oluşan gerçeğin öyküsüdür. Tutuklu ve hükümlülerin düşüncelerini, özlem ve duygularını yansıtıp, tüm insanlığa bir çağrı niteliğini taşıyarak onların sesini zindanlardan ve demir pernaklıkların arkasından toplumumuza getirmekte bir aracı işlevini yerine getirebilirse amacına ulaşmış olacaktır.

Tüm ülke genelinde olduğu gibi, Bölgemizde de cezaevlerinin durumu ayrı bir insanlık dramıdır. Gerçekte, bir ülkenin cezaevleri, o ülkede demokrasinin ve insan haklarına saygının boy aynalarıdır. Ne yazık ki Türkiye, bu alanda da sınıfta kalmış, Birleşmiş Milletler Ekono-

mik ve Toplumsal Konseyi tarafından 31 Temmuz 1957 tarihinde onaylanan "TUTUKLULARA UYGULANMASI GEREKEN DAVRANIŞ STANDARDI KURALLARI"nı ve yine Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 17 Aralık 1979 tarihinde benimsenen "YASA UYGULAYAN GÖREVLİLERİN DAVRANIŞ KURALLARI"nı yerine getirmekten oldukça uzaktır ve bu kuralların çoğunu sürrekli ihlâl halindedir. Dünya Sağlık Örgütünün kararlarını benimseyen BM Genel Kurulu 18 Aralık 1982 tarihli "Tutuklu ve Gözaltında Bulunanların İşkence ve Başkaca Zalimce, İnsanlıkdışı ya da Onurkırıcı Davranış ya da Ceza'ya Karşı Korunmasında Sağlık Personelinin, Özellikle Hekimlerin Rolüne İlişkin Tıp Ahlakı İlkeleri" ni benimseyerek bu alandaki standartlarını saptarken, Türkiye'de bu ilkelerin çiğnendiğine dair sağlık bulgular mevcuttur. Özellikle bölgemiz cezaevleri, yatacak yer, sağlık koşulları, giyim, yatak, beslenme, tıbbi hizmetler, disiplin ve cezalandırma, kısıtlama araçları, dış dünyayla ilişki, kitaplık, tutukluların getirilip götürülmesi ve kurum personeli gibi konularda belirlenen ve uluslararası kabul görmüş kurallar bütününden oldukça uzaktır. Çıkarılan pişmanlık yasaları çerçevesinde tutukluların itirafçılığa zorlanması, cezaevlerinde ayrı itirafçı koşullarının oluşturulması ve politize olmamış tutukluların bu koşullara konarak sözümona "İslah" edilmeleri projeleri, bölgemiz cezaevlerinin kanayan yaralarındandır. İtirafçılar tutukluluk halleri sona erdikten sonra bile, devletin kışkacıdan kurtulamamaktadır. Özellikle 1980-1983 yılları arası Diyarbakır E Tipi Cezaevindeki uygulamalar, Saygon ve Evin Zindanlarındaki uygulamaları çoktan aşmıştı. Bugün tutuklu ve hükümlüler cezaevlerinde bazı nisbi haklara sahipse, bu 12 Eylül sürecinde cezaevlerindeki açlık grevi ve direnişlerde can verilerek kazanılmış hak-

lardır. Yürürlükteki bu haklar tutuklu ve hükümlülerin birliği-dayanışması ve insanlık onurunu savunma mücadelesindeki kararlılıkları sayesinde devam etmektedir. Ama siyasi iktidarın da, alınan bu hakları tekrar gasbetme yönündeki niyetleri bitmiş değildir.

Bu kitap, Diyarbakır Cezaevinde başlayarak yaygınlaşan sürgün uygulamalarının ve milyarlarca lira harcayarak yeniden inşa edilen ve bir bilim adamının deyişiyle tutukluları çıldırtmaya yönelik hücre tipli Eskişehir Cezaevi 'ne nakil senaryolarının başladığı ve yıllardır TBMM'nde bekleyen idam cezalarının infaz hazırlıklarının yapıldığı bir ortamda hazırlandı. Kitap yayına hazırlanırken, Diyarbakır, Bismil, Adıyaman ve Ceyhan cezaevlerinde açlık grevleri devam ediyordu. Diyarbakır E Tipi Cezaevinden gelecek öyküler, sürgün sırasında bütün tutukluların özel eşyalarına el konulduğu ve imha edildiği için Derneğimize ulaşamadı ve programlandığı şekilde bu kitapta yer alamadı.

Cezaevlerini insana yaraşır bir ortama kavuşturmak, hukukdışı ve keyfi uygulamalar karşısında aktif tavır almak, hakları en kaba bir tarzda çiğnenen tutuklular ve yakınlarıyla dayanışma içine girmek, idam cezalarının infazı ve tutukluları çıldırtmayı amaçlayan hücre tipli cezaevleri konusunda duyarlılık göstermek, tüm demokratik kuruluşların ve insanım diyen herkesin ertelenemez görevleri arasındadır.

28 EKİM 1990
İNSAN HAKLARI DERNEĞİ
DİYARBAKIR ŞUBESİ
YÖNETİM KURULU

Institut kurde de Paris

KAMBER ATEŞ NASILSIN!

Ruşen SÜMBÜLOĞLU

Kamber, 12 Eylül gelince, kendini sıkıyönetim mahkemelerinin karşısında bulmuş, kısa süren bir yargılamadan sonra, kendisinin deyimiyle "Karşıyaka Mezarlığı'ndan dönerek" idamdan müebbet hapis cezasına düşmüş ve dosyası Askeri Yargıtay'a gönderilmişti...

O, Mamak Askeri Cezaevi'nde işte bu davanın Askeri Yargıtay'daki sonucunu bekleyerek tutukluluk günlerini geçiriyordu.

Müebbetlik olduğu için kaldığı B Blok'un tecrit hücrelerinden birine konulmuştu. Yanında bir arkadaşı daha vardı.

Tecrit günlerinden birinde Kamber'e bir mektup geldi. Mektupta deniyordu ki:

"(...) Önümüzdeki görüşte, İmranlı'da bulunan anneni ziyaretine getireceğiz. Annen sen içeri düştüğün günden beri; "N'olur beni oğluma götürün. Yarının ne getireceği belli mi olur?"

Dünya gözüyle oğlumu son bir kez daha göreyim..." diyerek başımızın etini yiyordu. Kısmet bu görüşeymiş, geliyoruz..."

Kamber mektubu okudu. Avurtları çökmüş, gözlerinin altı morarmış yüzüne bir hüznün bulutu kondu. Yanındaki arkadaşına:

"Annem ziyaretime gelecekmış..." dedi. Arkadaşı:

"İyi ya, ne güzel!" dedi. Kamber derin bir nefes aldı.

"Biliyor musun, onu uzun yıllardır tek bir kez bile görmedim." dedi, özlem kokan içli bir sesle. Ve hikayesini anlattı.

Babası yıllarca önce Sivas'a bağlı İmranlı'dan ayrılmış, iş bulmak için Ankara'ya gelmiş, bir süre sonra da imam nikahlı annesinin üzerine yeni bir kadınla evlenmiş, Ankara'ya yerleşmişti. İlkokula gitme yaşı geldiğinde Kamber'i de okuması için babasının yanına göndermişlerdi. Kısa süreli tatil günleri hariç, tüm yıllarını evinden, annesinden ayrı geçirmiş, son altı yedi yıldır da hiç gitmemişti.

Görüşe daha dört gün vardı. Kamber dört gün önceden mahpus deyimiyle "görüş koması"na girdi. Hep ondan bahsediyor, Türkçe bilmediğinden dem vuruyor, "Allah vere de annem bunca yıl içinde konuşacak kadar bir şey öğrenmiş olsa..." diyordu.

Annesi köyde doğup büyümüş, evlenmiş, yaşamı boyunca, zaman zaman babasının peşinde İmranlı'ya "pazar için" inmenin dışında, tek bir kez büyük şehre inmemiş, köyünü dünyası bellemişti. Onun köyünde ana dili Türkçe olan hiç kimse yoktu. Köyünün dili neyse, doğaldı ki onunki de o olacaktı...

Kamber, görüş yerinde annesinin farkına varmadan kendisine ana diliyle seslenebileceğini düşünüyor ve görüşün yarıda kesileceğinden endişe duyuyordu. Çünkü Mamak görüşlerinde, yavaş sesle konuşmak, el, kol, yüz hareketleriyle işaretleşmek ve Türkçe'den başka bir dille konuşmak kesinlikle yasaktı. Yasak herhangi bir biçimde ihlal edildiği anda görüş kabininin her iki tarafında, giriş kapılarının önünde alıcı kuş gibi bekleyen görevli askerler, talimatlara uyulmadığını belirterek, hemen "görüş bitti" diyorlar, tutuklu apar topar, görüşçüsünün gözleri

önünde tartaklanarak alınıp götürülüyordu. Aynı muamele görüşçüye de yapılarak kapı dışarı ediliyordu. Tabii sonra da "görüşte vukuat çıkarmak" suçundan içerdeki ayrıca cezalandırılıyordu.

Kamber "vukuat çıkarmaktan" çekinen biri değildi. İdarecilerin gözünde zaten 'iflah olmaz bir vukuatçı'ydı. Ama, onu düşündüren şey başkaydı. Nice yıldan sonra ilk kez annesiyle karşı karşıya gelecekti. Tümü beş dakikayı ancak bulan görüşün elmas değerindeki her saniyesinden tatsız bir durum çıkmadan yararlanmak istiyordu. Annesinin önünde itilip kakılmak, ya da annesine aynı şeylerin yapılabileceği düşüncesi onu hüzünlendiriyordu. Kimbilir bu belki annesiyle yapacağı "son görüşme" olabilirdi. Belki annesinin sezgileri doğrudu... Öyleyse onda kalacak son anısının gözleri önünde dövülen bir oğul olmasını istemezdi.

Kamber dört gün boyunca hep annesiyle yapacağı görüşü düşünüp durdu. O uzun, upuzun gelen dört gece akıp gitti ve görüş günü geldi. Kaldığı B Blok'ta sıcak su olmadığı için, sabahın erken saatlerinde buz gibi suyla banyosunu yaptı. Traşını oldu. Sıfır numaraya vurulmuş saçlarına zulasındaki esanstan bir kaç damla sürdü. En temiz elbiselerini giydi. Görüşe hazır hale geldikten sonra birkaç lokma birşeyler atıştırıp, tecrit hücresinin üçbuçuk adamlık volta yerine çıktı. O artık durup dinlenmeksizin üçbuçuk adımda bir U dönüşü yapan düşünceli bir yürüyüştü...

Aklı yapacağı görüşte, kulağı hoparlörden okunacak isimlerdeydi. Hoparlörden beşinci kez isimler anons edildiği bir anda kendi ismini duydu. Göz bebeklerine yerleşen sevinç ışıltılarıyla, gardiyanın açtığı hücre kapısından uçur adımlarla çıkıp annesine koştu...

Kamber yüzüneki özlem yangınıyla görüş kabinine girdi ve karşısında annesini ve kardeşini buldu.

Anne önündeki tel örgüleri adeta tırmalar gibi ileri atıldı, çığlığı andıran bir sesle:

"Kamber Ateş nasılsın!..." dedi.

"İyiyim, can annem, iyiyim..." dedi.

Kadın silme sevgi kesilen gözlerinden boşalan yaşlarla oğlunu okşarcasına baktı, baktı,

"Kamber Ateş nasılsın!..." dedi.

"İyiyim, çok iyiyim, siz nasılsınız"..."

Kadın sustu, başını önüne eğdi, bekledi, sonra birden taa oğlunun gözlerinin içine bakarak sordu:

"Kamber Ateş nasılsın!..."

"...?!..."

Kamber annesinin Türkçe'yi öğrenemediğini anladı. Kardeşi yol boyunca annesine sadece bu üç sözcüğü öğretebilmişti. O da hep aynı cümleyi tekrarlayıp duruyordu.

Özlemin söze gerek duyduğu bu en yakıcı anda, ana-oğul birbirlerine kendi ana dilleriyle seslenemiyorlardı. Aralarında "Türkçe konuşacaksın!" emir kipli bir duvar, bir set çekilmişti...

Kardeşi: "biz iyiyiz, bizi hiç düşünme, sen kendine iyi bak..." yollu öğütlerde bulunurken, onlar birbirlerine bakışıp duruyorlar ve anne biraz zaman geçince yeniden:

"Kamber Ateş nasılsın?" diyordu.

Oğlunun gözlerinden yanaklarına doğru, zaftedilmek istenen ama becerilemeyen, iki damla yaşın süzülüğünü gördü anne...

Dillere kilit vurulmuştu ama gözlere henüz mil çekilmemişti! Öyleyse dilin olmadığı yerde gözler konuşacaktı. Onlar birbirleriyle gözlerini kullanarak konuşa-

caklardı. Dertleri, özlemleri, sevinçleri hep gözler anlatacaktı. Madem ki Mamak görüşünde yasakçılar Kamber'in anasına bir cümlelik söz hakkı tanımışlardı, öyleyse gözlerin yanında ses tonu da konuşacaktı. Gözler ve ses tonu elele verecek her şey olacaktı.

Anne gözlerine en şefkatli duruşu, sesine en yumuşak tonu verecek:

"Kamber Ateş nasılsın!..." diyecekti.

Bunun anlamı: "Oğlum, sağlığın yerinde mi, bir derdin sıkıntın var mı, karnın doyuyor mu, sırtın pek mi, herhangi bir şey istiyor musun, çamaşır göndereyim mi, kışlık çorap öreyim mi?..." demekti.

Yanıtı oğlunun gözlerinden alacak:

"Demek iç çamaşırını ve yün çorap istiyorsun, hay hay canım oğlum." diyecekti içinden...

Anne çınar yüzüne atadan dededen kalma kuşkulu ifadeyi takınacak, gizemli bir tavra bürünecek, merak dolu gözlerle oğlunun ve kendisinin başucunda coplariyla bekleyen askerlere bakacak, titrek bir sesle:

"Kamber Ateş nasılsın!..."

Bunun anlamı: "Burada zulüm çokmuş oğlum, dışarda hep duyuyoruz, doğru mu? Size işkence yapıyorlar mı?" demekti.

Yanıtı yine oğlunun gözlerinden alacak:

"Demek doğru oğlum!... Elleri kırılınsın tüm işkencecilerin..." diyecekti içinden...

O zaman da anne, yavrusuna uzanan elleri parçalama ya hazır kartal bakışlarını gözlerine yerleştirecek, bükülmüş belini doğrultacak, omuzlarını dikleştirecek, oğlunun alnına bakarak, emredercesine:

"Kamber Ateş nasılsın!..." diyecekti.

Bunun anlamı: "Biliyorum, zor günler geçiriyorsunuz... Zor mayanı berkitir oğlum. Pes etme! Zulme pes edilir mi?...Gün devrilsin, siz devrilmeyin oğlum!..." demekti.

Yanıtı yine oğlunun su gibi berrak gözlerinden alacak, göğsü kabarcak:

"Sütüm sana helâl olsun, yiğit oğlum..." diyecekti içinden...

Anlaşmak isteyen bir ana-oğul için dağlar bile dize gelmez miydi? Onlar, birbirlerine yüreklerindeki her şeyi, her yerde, her zaman sözsüz de sunabilirlerdi. Henüz hiç bir yasa bunu önleyememişti ki Mamak'ın yasakçıları önlesin!... Mamak görüşlerinde dil ne zaman yoksullaşıyorsa, göz zenginleşiyordu...

"Görüş bitti!" anlamına gelen düdüğün tiz sesi duyuldu.

Anne, "Hoşçakal canım yavrum..." anlamına gelecek şekilde, sayısız kez kullandığı o tek cümleyi, el sallarken bir kez daha yineledi:

"Kamber Ateş nasılsın!..."

Ve gittiler...

Görüş sonrası Kamber bir sevinç seli gibi düştü hücreesine.

Arkadaşı:

"Gelen annen miydi?" diye sordu.

"Evet" anlamında başını salladı. Arkadaşı endişe dolu bir ifadeyle:

"Herhangi bir aksilik çıkmadan görüşebildiniz mi?" dedi.

"Hem de nasıl!..."

Arkadaşı sevinçle kolunu tuttu ve sordu:

"Neler konuştunuz?..."

Kamber annesinin şakıyan gözlerini anımsadı, ışıltılı gözlerle arkadaşına baktı. Yanıt vermedi ama arkadaşısı anladı, şaşkınlık dolu bir yüz ifadesiyle kendi kendine mırıldandı: "Kamber'in gözleri konuşuyor!..."

Evet, neler konuştunuz? sorusuna, Kamber'in gözleri:

"Neleer, neleer!..." diyordu...

H A S R E T

-0 altmışaltı güne-

Günay ÇOBAN

Ordaydı. Cam kenarında. Pencerenin demirlerinden görebildiği, sadece karşı koğuştu. Onbeş adımlık beton bahçeydi. Nerdeyse kararmaya yüz tutmuş bir dilim gökyüzüydü.

Geceye dönüyordu gün. İstanbul'a bahar geliyordu. Açmadı pencereyi. Bu beton yığını hapisanede duymak istemedi baharın kokusunu. Ordaydı. Cam kenarında. Adı Hasret'ti. Üç ay önce korkup çekinerek geldiği bu yerden bir kaç saat sonra gidecekti. Uğruna ne bedeller ödediği özgürlüğün hasretiydi yüreğine gelip oturan. Kendi adınıcaydı hissettiği de... Hasretti.

Koğuşun meydancısı Erkek Zühre gelip sigara istiyor. Öyle dalgın, çıkarıp veriyorsun. Elindeki paspasla koğuşu temizlemeye devam ediyor sonra. Bir tane de sen yakıyorsun. Sevdiğin hiçbir şey gibi sigarayı da bırakmadın. Derin bir nefes alıyorsun. "İlk nefeste yarılanıyor sigaran." Tıpkı şiirdeki gibi...

Buraya geldiğin ilk gün geliyor hatırına. Gözlerin önündeki beton bahçeye takılıp kalıyor. Alnını cama dayıyor ve camın serinliğini duyumsuyorsun.

O polis cezaevine getirip bıraktığında seni karantinaya soktu gardiyanlar. Çantanı, giysilerini, kitaplarını alırlarken hep aynı sıradanlıktaydı devinimleri. Senden önceki mahkumlarda aynı olduğu gibi senden sonrakilerde de aynıydı. Hep aynıydı, hep aynı olacaktı. Günde kimbilir kaç insanın üstünü başını arıyorlar. Kimbilir

kaç insanı soyup o tek tip elbiseyi giydireyorlardı. Ondan olmalıydı devinimlerindeki sıradanlık, duygusuzluk. Ondan olmalıydı o hoyratlık. İlk değilsin seni. Son da olmayacaksın.

Bir serçe ürkekliğindesin üstündekileri çıkarırken. Eşyalarını emanete alıyorlar. Kalemimi ve kitaplarının arasındaki o bir tomar kağıdı istiyorsun. Sesin titriyor. "Biraz sakal verirsen olur" diyor kısa boylusu. Yüzüne bakmıyor. Anlamaya çalışıyorsun. Arkadaki mahkum hafiften dürtüyor seni. "Para istiyor" diyor. Dönüp sesin sahibine, sana hapishanenin o kendine özgü edebiyatından ilk kelimeyi öğreten o insana bakıyorsun. Daha önce de girip çıktığına ihtimal veriyorsun.

Yanındaki o azıcık paranın tümünü koyuyorsun önlerindeki masaya. Üröksün... O kısa boylu gardiyanın uzattığı, belki de içerde tek dostunun onlar olacağını sandığın kalemini ve kağıtlarını cebine sokuşturuyorsun. Yarı ürkek, yarı korkulu, en çok da acelecisin.

Sırayla bir odaya alıyorlar hepinizi ve sırayla resimleriniz çekiliyor, eşgalleriniz kayıtlara geçiriliyor. Sorulanları yanıtlıyorsun. Yüreğin yerinde duramıyorsa da sesinde en küçük bir değişme yok. Hep sıradan ama yorgun ve kırık.

Karantinanın demir kapısı büyük gürültülerle açılıyor ve o kapıdan içeri atıyorlar seni. Adlarını bilmediğin ama tek tipleriyle nerdeyse birbirlerinin aynı olan bir yığın insan kapının eşiğinde bekliyor. O bir yığın insan, birden bir yığın sese dönüşüp bir uğultu oluveriyor. "Geçmiş olsun" dediklerinin ayırdına varıyorsun. Üstünde gezinen gözlerin altında eziliveriyorsun. O "geçmiş olsun"larsa çoğalıyor, çoğalıp büyüyor kulaklarında ve beyninde. Yaşadıklarına, o anlam veremediğin yaşadıkları-

na birden bir keskin çizgi çekiveriyor o "geçmiş olsun"-lar.

Kalabalığı yarıp daha ötelere geçmek isterken ardından kapanan demir kapının, demir kapıya geçirilen koca kilidin acımasız ve acı sesini duyuyorsun. Sadece senin üstüne değil, seninle birlikte yaşanan her şeye vuruldu o kilit. Üniversiteye, meydanlara, soluk soluğa sevdalara ve soluk soluğa kavgalara ve yüreği ortada dostluklara ve yüreği ortada düşmanlıklara ama erkekçe dostluklara ve düşmanlıklara vuruldu.

O saate kadar sadece ucu saplı duran bir bıçak gelip oturuyor yüreğinin üzerine...

Ötelerde bir duvar dibine çöküyorsun.

Beynimizle yüreğimiz arasında koşup duran bir çocuk vardır. Bizi yaşama bağlayan odur biraz da. Senin yüreğindeki o çocuk can çekişiyor şimdi. Baharda gelincik tarlaları donanıverir içimizde. Yeni baştan başlarız umuda ve sevmeye. Senin içindeki gelinciklere dolular, yağmurlar yağıyor şimdi. Yağmalanıyor. Yeni baştan sevmeye ve yeni baştan umut etmeye gücün var mı artık? Hayır, hayır pişman değilsin. Üdediğin bedeller koyuyor yalnızca. Seni bu acımasızlığa getirip bırakan ve bunca bedeli ödeten şeyi sorup duruyor beynin.

"Yak bir sigara arkadaş" diyor yanına çöküveren ses.

Bir sigara yakıp sana uzatıyor. Usul ve yorgun bir isteksizlikle başını çevirip bakıyorsun. Karantina girişinde tanıdığın, sana "sakalın hapisnede para demek olduğunu" öğreten o kadın duruyor yanı başında. Neden buraya düştüğünü soruyor. Neyi, neresinden başlayıp nasıl anlattığını bilemiyorsun ya "üniversite" diyorsun; "arkadaşlar" diyorsun; "meydanlar, yürüyüşler, sloganlar, ka-

çışmalar" diyorsun; "polisler, yağmurlu bir gün" diyor-
sun; "yere düştüm, dar sokaklarda yakaladılar" diyorsun.

Sonra şubeleri, sorgulamaları, bir kısmı salıverilen, bir kısmı senin gibi buraya gönderilen arkadaşlarını anlatıyorsun. Hiç bir şey sormuyor sana. Anlattıklarından bir şey anlamamış gibi, bir anlam verememiş gibi, "seni ondan mı attılar yani buraya?" diye soruyor. "Bilmem" diyemiyorsun, sesin çıkmıyor. Omzunu silkiyorsun yalnızca.

Onun dördüncü gelişmiş buraya. Pavyonda çalışı-
yormuş. Bir müşterisini gasp etmiş. Davacıymış adam.

İnsan nasıl dost ararmış burada, bulduğu insana na-
sıl dört elle sarılırmış dost diye, anlıyorsun şimdi. Ya-
nıbaşındaki o insan hiç gitmesin istiyorsun o yüzden.
Başka yerlere dalıp gitse ve onu dinleyemesen de onun
uzun uzun anlatmaları kabulün. Yalnızlığından korkuyor-
sun. Yanıbaşında birinin varlığı güvencen nerdeyse. Onun
hiç susmamasını istiyorsun hatta. Adını bile bilmediğin o
insanın limanlarına sığındın. Güçsüzlüğünün ayırdına var-
dın ve utandın bundan. Yalnızlığından, umarsızlığından
korkuyorsun.

Üç gün kaldın karantınada. Nerdeyse yüz kişinin bi-
rarada kaldığı karantinanın havasız koşullarını, kirli
yatakları, ranzaları, uykusuz geceleri, sabahlara yakın
geceyarılarında kapılara vuran gardiyanları, sayıma kal-
dırılmaları, sayıma kalkmaları, sabah ve akşam günde iki
kez sayılmaları tanıdın orada.

Sabahları sayımdan sonra dağıtılan ve ertesi güne
kadar idare etmek zorunda olduğun birer bayat ekmeği ve
kahvaltı niyetine verilen bir tabak çorbayı tanıdın. Çoğu
kez öğle ve akşam da aynı çorba verildi. Baklava, börek
de olsa yüreğindeki fırtına dinmezdi ki!...

Tek göz oda tuvaletleri, o tuvaletler önünde sıra beklemeleri, kaçışan fareleri, susuzlukları, susuzluktan el yüz yıkayamamaları ve kana kana içememeleri tanıdın.

Bir sabah sayımdan sonra, artık herkesin, suçuna göre ayrılan koğuşlara dağıtılacağını öğrendin. Peşinden hiç ayrılmadığın Ayşe'nin -adı Ayşe'ydi, evet- yanındaydın o sabah da. "Şimdi ayrılacak mıyız seninle?" diye sordun, alacağın yanıtın korkulu...

"Ben iş yurtlarının koğuşlarına gideceğim. Daha önce de düştüğüm için biliyorum. Oraları daha temiz. Üstelik, gündüzleri çalışıp halı dokunduğu için zaman çabuk geçiyor. Orda herkes çalışabiliyor, suçun cinsine bakılmıyor. İstersen sen de gel, ben ayarlarım" diyor. İtiraz etmiyorsun. Hatta seviniyorsun gizliden. Gidip gardiyanlara seni gösteriyor, adını yazdırıyor. Derken, atölyelerde çalışmak isteyenleri bir kenara ayırıyorlar. Seni de... On kişi ya var ya yoksunuz. Mutsuz ve bezgin iki gardiyanın ardına düşüp kocâ demir kapılardan geçiyor, merdivenler çıkıyor, koridorlar, bölmeler arşınıyorsunuz. Bir kapı önünde duruyorsunuz sonra. Aranızdan üçünü bir yana ayırıp o kapıdan içeri sokuyorlar. Yürümeye devam ediyorsunuz. Bir kapı önünde duruyorsunuz yine. Ayşe'nin de içinde bulunduğu üç kişiyi ayırıyorlar. Üzgün ve korkulu gözlerle ona bakıyorsun. "Seni de ilerdeki koğuşa verecekler. Yakınız. Sık sık görüşürüz meraklanma" diyor.

Seni ve geri kalan iki kişiyi de ilerdeki koğuşa veriyorlar.

Koğuşun meydancısı Erkek Zühre'den başka kimseler yok. İş saatiymiş, herkes atölyede halı dokuyormuş.

Erkek Zühre size su ısıtıyor. "Bu defa para almıyorum ama bundan sonra, yıkanmanız için her su ısıttığımda adam başı biner lira vereceksiniz" diyor. O iki göz oda

tuvaletlerden birinde yıkanıyorsunuz sırayla.

Sonu ne zaman ve nasıl biteceği belli olmayan hapisane maceran böylece başladı...

Yaklaşmakta olan seslerle, daldığın geçmişinden sıyrılıverdin. İş saati bitti. Atölye paydos etmiş olmalı.

Koğuşun kapısına doğru başını çevirdiğinde Menekşe'yle göz göze geliyorsun. Koğuş mümessiliniz olan, burada kazandığın o dost insanla... Başını önüne eğiyorsun.

"Mahkemem ne oldu Hasret?"

Bu öyle bir sorguydu ki, yaşanmış ve yaşanacak tüm ayrılışlara lanetler yağdırıyorsun. Bir insan bunca mı severdi birini? İşte onca sevdin, işte onca alıştın ona. Sevgi sandıklarımız alışkanlıklarımız mıydı yoksa? Sevgiler bir yanılısama mıydı kimi zaman da? Belki de, sevgiler alışkanlıklarla kol kola oluyor, öyle değil mi?

Boğazında bir şeyler düğümleniyor, yutkunuyorsun. Gözlerine bakamıyorsun onun. "Tahliye oldum, mahkemem dışardan devam edecek" diyebildin ancak. Başı önde, bölmesine, yatağına doğru yürüdü gitti. Bu gidişin anlattıklarını öyle iyi biliyorsun ki sen. Peşinden gitmek, yanında oturup konuşmak, son saatlerini onunla geçirmek istiyorsun ama içinde kopan fırtınalar buna engel. Yanına gidersen, o fırtınaların dışarıya taşmasından, gözyaşlarında son bulmasından korkuyorsun. Gözyaşlarını göstermek zayıflıkmiş gibi geliyor sana. O insanı yeni çıkmazlara itermiş gibi geliyor. "Güçlü olmalısın" diyor içindeki ses. Yüreğine, duygularına baskın çıkıyor. Kendini beton bahçeye atıyorsun. Etrafı duvarlarla çevrili olan ve sadece bir dilim gökyüzünü görebildiğin o onbeş adımlık betona. Bir sigara yakıp volta atıyorsun. Onbeşadım, yüzonbeş oluyor.

Aklın hep Menekşe'de. Hiç unutmayacaksın onun dostluğunu. İnsan hapisanede en çok, dosta ve dostluklara, gelecek iki satır mektuba, ziyarete gereksinim duyuyormuş. Bunu yaşadın ve anladın sen.

Hey gidi Ege'nin esmer kızı... Ege'nin esmer Hasret'i. Yaşam bize, kendi istemlerimiz dışında şeyler sunuyor çokca, öyle değil mi?

Ağır bedeller ödedin burda yaşadığın sürece. Çok şeyi yitirdin ya, çok şeyi de kazandın. Mese başlarında, birahanelerde, okul kantinlerinde yargılarda bulunduğunuz hapisaneyi asıl gerçekliğiyle tanıdın ve yaşadın. Pek çok dostunun ve dostluğunun aslında koca birer yalan olduğunu da gördün buraya düşünce... Yazdığın, yazdığın ve yolladığın mektuplarını, postacıya "seni tanımadığını" söyleyip geri gönderen dostlarını, yanlış yaşanmış dostluklarını tanıdın ve yaşadın. Ne yazan oldu ne de arayan, soran. Sınanmış, sınanmış ve gözden çıkarılmış ve yitirilmiş dostluklar şimdi elde kalan. Bu yapayalnızlığın içinde, bu beton duygusuzluğunun ortasında Menekşe'nin uzattığı dost ele sımsıkı yapıştın sen.

Sendeki duygusallığı, iyi yürekliliği görmüştü o. "Burda duygusallık zarar verir insana. Kaldırmaz burası" demişti. Sana sahip çıktı. Kendi bölmesine, yatağının karşısındaki yatağa almıştı, yemek ortağı yapmıştı seni. Mümessildi. Güçlüydü, gücü vardı. Koğuşta herkes sever onu bir dediğini iki etmez kimse.

Geldiğin ilk günlerde seninle alay edenlerle, temiz yüreğini kötüye kullananlarla uğraştı ve dize getirdi onları. Gardiyanından mahkumuna kadar, senin karşında olan herkesin karşısında oldu o. Atölyedeki tezgahına çıkarık aldı seni. Ustan oydu senin. Gurur duydu onuyla çalışmaktan, birlikte olmaktan. Sevdin onu. Dost belledin. Hem

de ölesiyey...

Çalıştığın halı tezgahını görmek için atölyeye atıyorsun kendini. Kapı çoktan kilitlenmiş. Mazgalın camından görünüyor o koca tezgah. Bir an, kendini ve Menekşe'yi o tezgahda halı dokurken görüveriyorsun. Beynine kazınmış zaten orda geçen günler, saatler. Unutulur mu? Yüreğine iki damla kan düşüyor birden.

Saati geliyor ayrılığın. Uğruna acılar çektiğin, bedeller ödediğin özgürlüğe kavuşuyorsun işte. Üzgünsün, tarifsiz duygular sarmaladı seni. Ama neden? Özgürlüğü düşününce yüreğin pırpır ediyor da içini kemiren o sıkıntı niye? Dostluklardan yoksun, orta yerde kalıverdiğinden mi, yoksa, neresinden tutunacağını bilemediğin bir yaşam dışarda seni beklediği için mi?

Ayşe'ye veda etmek için onun koğuşuna gidiyorsun. başka koğuştan olduğun için seni içeri almıyor gardiyan. Ayşe'yi kapıya çağırıyor. Kapının mazgalından elini sıkıyor, onu öpüyorsun. Sarılmak, sımsıkı sarılmak istiyorsun ya, demir kapı bırakmıyor.

"Volun açık olsun Hasret" diyor. "Beni unutma."

Unutmak mı? Olası mı bu?

Koğuşa geldiğinde, yatağına uzanmış, gözleri tavana da gezinirken buluyorsun Menekşe'yi. Onun karşısındaki yatağa geçip oturuyorsun. Üç ay boyunca yattığın o yatağa... Başın hep önde.

"Demek birazdan gideceksin ha!..." deyiveriyor.

"Sana sık sık yazacağım ve görüşüne de geleceğim. Soyadlarımız tutmuyor ama görüşebilmek için bir yolunu bulurum" diyorsun. Onu teselli etmek ister gibisin.

"Burdan her giden öyle söyler ama hiçbiri de aramaz. Alıştım artık üzülmiyorum. Ama insanlar yapmayacakları, yapamayacakları şeyler için sözler veriyorlar ya

işte ona kızıyorum. O yüzden, sen de aynı şeyi yapma. Şimdi böyle söylersin sonra aramazsın, o zaman bendeki seni öldürürsün. Bendeki Hasret'i yokedersin. İyi haberlerini almak yeter bana. Sen yaşamı bırakma. Sımsıkı sarıl. Başarırsın. İnanıyorum" diyor. İsyân dolu sesi, gözlerinde mutsuzluklar dolanıyor. Yüzündeki güçlülüğü, yüreğindeki o umudu görüyorsun yine. Onda hep varolan, hep varolacak olan o güçlülüğü ve umudu...

Üvey babasını öldüren, özgürlüğüne kavuşmak için daha altı yıl bekleyecek olan o değil sanki. Hemen yarın burdan çıkıp gidecekmiş gibi, yaşaması gereken ve yarım kalan her güzelliği sanki hemen yaşayacakmış gibi umut dolu, yaşam dolu. Onun güçlü oluşu karşısında kendi güçsüzlüğünden utanıyorsun. Hep onu örnek almaya karar veriyorsun o an.

Tahliyecilerin adları okunuyor. Ayrılık zamanı geldi. Ayrılık ve özgürlük zamanı... O kırksekiz kişilik koğuşa veda ediyorsun. O kırksekiz yürekle, kırksekiz ayrı yaşamla, yaşam büyüten, umut büyüten o kırksekiz ayrı dünyayla vedalaşıyorsun.

Böyledir burası; gidenler mutludur giderken. Kalanların yüzünde bir hüznün, bir mutsuzluk okunur. Gidenlerin ardından üzümlerler sanki. Kışkırdıklarından değil, gidenlerin yerinde olmak istediklerindendir bu.

Koğuşun kapısına kadar uğurluyor seni Menekşe. Son kez sımsıkı sarılıyorsun ona. Avcuna biraz para sıkıştırıyor. "Yol parası yaparsın" diyor. Gözlerine bakamıyorsun, başın hep önde.

Koğuşun demir kapısı sana ve özgürlüğüne açılıyor. Çıkıyorsun. Dönüp geriye bakamıyorsun. Menekşe kapının öbür yanında kalıyor.

Kapanan kapının ve kapıya takılan koca kilidin sesini duyuyorsun. Yeni bir özgürlüğe açılıp kırksekiz ayrı yaşamın üstüne kapatılıveriyor o kapı. "Hadi, gidiyoruz" diyor gardiyan. Peşine düşüyor, koridorlar, bölmeler, kapılardan geçiyor, merdivenler iniyorsun.

Sonra seni ve diğer tahliyecileri bir odaya alıyorlar. Emanetteki eşyalarınız veriliyor, kimlik yoklaması yapılıyor. "Bir daha buraya düşmemeniz" öğütleniyor ve sonra özgürlüğüne salıveriyorlar sizi.

Ve işte, İstanbul'un o bahara yakın ve bahar kokan akşamlarının birinde yeniden özgürsün. O ana kadar tuttuğun gözyaşlarını ve duygularını bırakıveriyorsun.

Ranzalara, voltalara, karavanalara ağılıyorsun. rahat yataklara ve derin uykulara duyulan hasretlere ağılıyorsun. Günlerce mektup beklemele, umut etmelere ağılıyorsun. Atölyelere, atölyelerin halı tezgahlarına, atılan ilmiklere, ilmiklere değil de sanki ellerine vurulan bıçaklara ağılıyorsun. Susuzluklara, doyasıya yiyememelere, yoksulluklara, varsıllığa beslenen özlemlere ağılıyorsun.

Şimdi, neresinden tutacağını bilemediğin bir yaşam var önünde. Sınanmış ve yitirilmiş dostluklarınla, bütün olmazlıklarınla ve en olur yanlarınla işte orta yerdessin. Ama umudun var, başaracaksın. Tüm zorluklara karşın, tüm olmazlıklara karşın yaşıyorsun ve başaracaksın.

Cezaevinin beton bahçesini ve dış kapısını da geçip caddeye çıkıyorsun. Bütün arabalar ve bütün insanlar üstüne geliyor sanki.

Sana doğru yaklaşıyor bir karaltı. Suna'yı görüyorsun karşında. Kelimelere gerek yok. Sımsıkı sarılıyorsun ona.

"Seni almaya geldim" diyor. "İçeriye girince yurttan kaydın silindi. Herşey düzelene kadar bizde kalabi-

lirsin. Ailemle konuştum. Sizinkilere ise haber vermedik. sen öyle istemiştin. Memleketine gidip bir süre dinlen istersen. Hem aileni de görmüş olursun."

Ses etmiyorsun. Koluna giriyor senin. O eli sımsıkı tutuyorsun.

Aylar önce can çekişen içindeki o çocuk ayağa kalkıyor usuldan ve beyninle yüreğin arasında koşmaya başlıyor.

Geçen ilk dolmuşa biniyorsunuz.

Dönüp bakıyorsun geriye. Yüreğine kan yağmurları yağıyor...

YOKLUĞUNLA BİRLİKTE

Osman GÖSTERİŞLİOĞLU

- İyi oldu sana rastladığım. Madem ki bir işin fi-
lan da yok o halde gel bir yerlere gidelim.

- ...

- Her halde, kahveye gitmek için okulu kırdığımız
günler geldi aklına. Bunca yıl içinde yaşadığım yerlerden
sonra kendimi oralara tıkmak hiç hoşuma gitmiyor. Açık
havada olmak varken!...

- Şu park iyi bence. Oraya gidelim!

- ...

- Duymamış olayım, bu çocuk civıltılarına nasıl gü-
rültü dersin! Yıllarca çocukların sesine bile hasret kal-
dık. Havada uçurtmalarını dahi göremeyecek kadar uzaktık
onlara. Dostların çocukları kundakta idi, biz girerken.
Onlarla birlikte, bebek sevgilerini gömdük yüreğimize.
Çocuk sevgilerini büyüttük beraber.

Yürüdüler, konuştular, diş değiştirip okullu oldu-
lar. Hasta oldular, iyileştiler. Sünnetler, yalancıkdan
gelinler oldular. Herkeslere, amcalara selamlı mektuplar
yazdılar.

Özlemlerimiz daha hızlı büyüdü bebeklerden. Çocuk
sesleri! Onlar özgürlükle özdeş güzellikler. Tadına var
sende!

- ...

- Çimenler, ağaçlar da öyle. Bir bebek ihtimamı
gösterdim çatıdan uç uzatan kavağa. Hergün gözlerimle öl-
çerken boyunu, bir çatı boyu daha uzadı. Kuşlara yuva ol-
du. Alttan döktü yaprağını üstten döktü bir başka yıl.
Erken, geç yapraklandı. Tek bir ağaç, koskoca bir orman,
bütünüyle doğaydı sanki.

Top talimlerinden sonra rüzgarla gelirdi kuru ot parçaları her tarafı beton havalandırmaya. Tek tek sevmek isterdim. ölüye saygıyla... Parka gidelim!..

- ...

- Sen ne diyorsun, kurutulmuş çiçek yasaktı. Açık görüşte, bir defasında her nasılsa aldıkları buketin kuşkonmazlarını, boş makaraya sıkıştırıp bir köşeye koymuştum. Yasak deyip aldılar, aramada.

Hüseyin Gazi'nin her tarafı buz kaplanmış kışında, aç kuşlara pencerelerin sineklik kadar sık tecrit telleri arasından ekmek ufağı dökerdim. Gördüler, yasakladılar. Havalandırmada yürürken yere bakmayı zorunlu tutmuşlar bir ara, kuşlara bakıyorlar diye...

- ...

- Bence hiç önemli değil. Hâlâ cezaevinde olmam, yeri geldiğinde dışarıdaymışım gibi davranmama engel mi? Eğer bu, kendimi avutmak için kurduğum bir fantazyaya değil de, cezaevinde de yaşamın yine de yaşam olduğunun, dışarıyla asla kopuk olmaması gerektiğinin vurgusuysa, olumludur ayrıca.

- ...

- Yıllar, yıllar önce, ölüm ilanlarını da okuyorum gazetelerin dediydin de, şaşırmıştım. Gençtim, hayat doluydum. Ne ölümünü erken bulduğum bir akrabamın, ne de yakın bir arkadaşımın acısını duymuştum yüreğimde. Ölüm sadece bana değil, sanki yakınlarıma da uzaktı. O zaman tuhaf gelmişti senin bu kasvetli ilgin.

- ...

- Doğru, yıllar geçti. O denli uzun ki; zaman zaman yüzünü bile getiremez oldum gözlerimin önüne. Fakat, özellikle şimdi yaşadığım zıtlık nedeniyle sözlerin hep kulağımdaydı. Biliyor musun, ben artık ölüm ilanlarından

başlıyorum gazeteleri okumaya.

- ...

- Tabii ki çok şey değişti, o gölgesi boyundan uzun yıllar içinde. Çok mu yaşlandım, ölümü kendime yakın duyacak denli? Herhalde değil. Orta yaşlılıkla gençlik arasında gidip geliyorum henüz. Mantıki, yok yok, doğal olarak demeli, hâlâ uzak durmalı ölüm. Senin anlayacağın, erken gelmiş ölüm korkusu değil ilgimi yönelten: etrafıma sinmiş ölüm kokusu...

Bir çok arkadaşım, tanıdığım, dostum öldü, öldürüldü. Asılanlar, vurulanlar, cezaevinden çıktıktan sonra intihar edenler oldu. Darağacı, idam cezası şakaya döndü. Hakim, "asacaklarını bilseydim vermezdim" dedi. Astıklarını öğrendiler, daha çok verdiler. Cezaevleri idamlık, meclis dosya doldu...

- ...

- Demek hâlâ sürdürüyorsun ha, ölüm ilanlarını da okumayı? Belki, sırf her basılı kelimeyi okumuş olmak içindir. Nedenini söylememiştin. Her ne nedenle olursa olsun bu, asıl olarak siyasi düşünceleri yüzünden öldürülmüş insanların anılarına, hergün bir iki kara çerçeveyi görüyorsun demektir. Görüyorsun, ölüm şuradan ya da buradan gelerek, çok dostumuzu ayırdı aramızdan. Ayırıyor, ayıracak da. Biliyorum onun için yoğunlaşıyor ilgin.

- ...

- Oluyor elbet. Mapus olduğumuz için, neden öyle gerektiğini sanıyorlarsa saklamaya çalışılan kara haberleri de oradan öğreniyoruz bazen. Bir de bunun için daha dikkatli oldum. İkinci sayfanın kalın çerçeveli, fotoğraflı-fotoğrafsız, ölüm tarihli-ölümsüz ilanlarına.

- ...

- Şimdi de sevmiyorum kara puntolu sohbetleri. Sevmiyorum ya, insanın canlılığını daha bi güçlü hissettiği böyle bir ilk haziranlar gününde, düne kadar capcanlı, hayat dolu, bir dostunun ölüm ilanını görseydin sen ne yapardın?

- ...

- Dostlar sağ olsun! Nereden tanıyacaksın. Tanımazsın. Hasan Gabat'tı adı. Yıllarını Mamak'da hem de onurlu bir biçimde geçirip, daha dışarıya yeni alıştı demek kadar bir süre geçtikten sonra, belki de geçmeden bile...

Fotoğrafı vardı ilanda. Ömründe ilk defa bıyık bırakabilmiş, kimbilir ne için, bir de vesikalık resim çekirmiş...

- Hayır, ben de tanımadım dışarıda. Mamak'da tanıdım. Öyle can ciğer mapusluk arkadaşım da sayılmazdı. Bir çok şeye, hayata da kavgaya da bakışımız, hele hele zevklerimiz hep farklıydı. Yine de sevdiğim mapus arkadaşlarımdan biriydi. Hep omuz başımdaydı. Ya da ben onun...

- ...

- Sadece bununla açıklanamaz. Salt kavgada omuz omuza olmak bir insanı sevmeye yeter mi? Olsa olsa güven duyulur. Sen hiç mapus yatmadın. Yazık! Keşke biraz yatsaydın. Ziyan olmazdı zamanın. Hiç olmazsa bir zamanlar gönüllü verdiğin iki senenin ne işe yaradığını, nereye verildiğini öğrenirdin...

İnsanı ve insanları tanırdın. Zora koşuldukça kendini tanırdın. Sen zordayken de dost kalan dostlarını, gerçekten sevenlerini bilirdin. Boşaltılmak istenen beynini inadına doldururdun. İki yılı, yirmiiki yıl eder, öyle giderdin yarına. Keşke bu fırsatta fazladan bir yirmi yıl da sen kapsaydın ömrüne.

- ...

- Hiç de şaka değil! Şaka yapacak halde miyim bak-sana. Bilmiyorsun mapusluğumuzu. Oralari anlatırken bir çok şey kopuk kopuk gelecek sana. Bilmediğin bir şeyi ka-fanda canlandırıyor sun şimdi ve bildiğini sanıyorsun. An-latılanlar hiç de yerli yerine oturmıyınca, olacak bu de-diğim kopukluk.

Sadece betonlar arasında, yıllarca gökyüzünü bile dikkörtgen biçiminde gören, insanları, belki de doğu ata-sözünün kuyudaki kurbağası gibi düşünceksin de, ufukla-rının sanılanın aksine çok geniş olduğunu duyunca şaşır-a-caksın. Bu yeni bir form getirecek kafadaki imaja. Sonra sıradan bir mantığa dahi sığmayacak yaygın davra-nışlar o formu da bozacak.

Anlatılanlar içinde senin için detay olan şeylerin orada belirleyici unsur olmasına karşın, çok önemli san-dıklarının ise detay bile olamaması senin mapushaneni yerle bir edecek. Oraya, bambaşka bir dünya diyeceksin. Bambaşka dünyalılarsınsa ısrarla dünyalı kaldıklarını gö-rünce yıkıntılar da silinecek.

- ...

- Bilmem. Sanki ilk defa duyuyorum böyle soruyu. Dışarının arkadaşlarına sorulurdu herhalde, nerede, ne zaman, nasıl tanıştınız diye. Oysa içerdekiler için ge-reksiz. Mapushane gerçeğinde, insanların tanışmalarından, birbirlerini tanımalarının anlamı daha büyük. Günde ke-sintisiz yirmidört saat, kendin, kendinle beraber olabil-diğin kadar birarada olursun etraftakilerle. Bu bıktırıcı beraberlikte iyi tanırsınız birbirinizi...

- ...

- İstesem de anlatamam zaten. Bu da bizim mapuslu-ğumuzun paradoksu. İyi tanırsın da herkesi, iş anılara

gelince, üç anı toparlamayı beceremezsin.

- ...

- Şu demek oluyor:

Hani dışarıda, bir kaç sene aynı sokakda oturduğün sıradan bir komşun, çember çevirip koza oynadığın, saklandığın, kovaladığın çocukluk arkadaşın ya da sadece aynı liseye devam etmekle tanıdığın okul arkadaşınla ilgili bir dolu anı sıralayabilirsin. Renkli sayılmasalar bile çoktur anıların.

Çoktur. çünkü kim ne derse desin, en tekdüze bir özgür yaşamda hergün, bir öncekinden farklıdır. Dışarıda insanlar anılara yerleşir, anılarla anılır. Çünkü dışarıda bütün değil; farklar önemlidir.

- ...

- Elbette. Günde yirmidört saatlik beraberliklerde ne anılar, ne anılar birikmeli. Dışarıda, sadece günün belirli dilimlerinde karşılaşma olasılığı olan insanlarla dolu dolu anılar varken, mapusta...

Yo dostum, mantık öyledir dese de gerçek böyle değil.

Tutsaklığın, ortak yaşadığımız, çin işkencesini geçen tekdüzeliğinde her şey gibi anılar da sıkışıyor.

Bütün o aynı aynı ayrılıklar içinde, anı diye yaklaşılabilecek detaylar o denli azalıyor ve yaşamın o ağır koşullarında da daha alt bir düzeye itiliyorlar ki, kişilerle ilgili anılar, anımsamak şöyle dursun, anımsanabilecek ayrıntıların ayırımına bile varamazsın. Çünkü baskı koşullarında ayrıntılar değil, süreklilik gösteren zulmün tekdüzeliğidir yaşamı belirleyen.

- ...

- Olur mu hiç! Tam aksi. İnsanları akıl kabul etmez detaylara kadar tanırısın. O yaşanan ortamda, olanca öze-

nin insan ilişkilerine yönelir çünkü. Kişiyi, kişi olarak her yönüyle tanımak, fakat ortak anılara gelince boşluğa düşmek, olsa olsa bir tek 12 Eylül zindanlarında normaldir.

- ...

- Hemen akla gelen özellikleri say ilk kalemde. Bir büro arkadaşını tanır gibi hemen öğrenirsin bunları...

- ...

- Hangi çorbayı daha az sevmediğini, ziyaret gününü, haftalık mektupları nasıl beklediğini, bulmaca çözerken hangi soruları ona sorabileceğini, günde kaç kez tuvalete çıktığını, kışın soğuk suyla banyo yapmayı mı, 15 günde bir kuru temizlenmeyi mi yeğlediğini öğrenirsin. Ailesinde en çok kimi sevdiğini, dosyasına girmemiş ne kadar olayı olduğunu, yargılandığı olayın esas failini neden söylemediğini de bilirsin.

- ...

- Yok hayır, anlatmayacağım. Sana ne elbet, hiç tanımadığın birinin hergün düdük makarnayı verniksiz tahta kaşıkla yemek zorunda bırakılmasına ne kadar kızdığın. Üç numara saçlarının ne zaman daha da dindik durduğundan. Ziyaret hakkı olmayanlara mektup da yazamadığından. Zorla okutulan hurafeti, hamaseti dinler görünürken neler düşündüğüyle. İnsanı aşağılamak gibi olmasın ama kendi adını düşünmeksizin söylemekten aciz kapı nöbetçisine, komutanım değil de, nereye kadar kemirilmiş, ne tür bir kelime sarfettiğiyle de ilgilenmezsin. Her hitap "lan"la vurgulanırken nasıl bakardı.

- ...

- Hayır dostum, onları da bir anlatan nasılsa olur. Dikine bir tabut büyüklüğündeki buz gibi hücrede neler olurdu. Ufacık kapı altı aralığından sızan ışıkla birlik-

te bulut bulut sevdiklerinin girdiğini görünce ne telaşla tıklarlardı insanlar delikleri elleriyle. Günlerce hiç uyuyamadan dikilip ayakta, rüya görürken, kendini uzaktan seyretmek ne demek... O yorgunlukla, bembeyaz çarşafli yatağa karısını uyandırmadan nasıl yatacağını düşünürdü hayal görürken seyrettiğin sen. Sonra kendine gelir. Sen seyrederken o diğer sen, kendi kendine, sen cezaevindesin der ve hayal ansızın, imkansız olduğu halde bir kişilik yatacak yer olan sıkış tıkış ranzaya dönerdi. Kendini duvara vurmak mı, uzanıp ranzaya yatmak mı ne yapabileceğini belirsiz hayalini tutardı hücredeki, hiç yerinden kıpırdamaksızın. "Sen hücredesin, ne karyolası ranzası, bir battaniye kap oradan da kıvrıl hücrende" diye uyarırdı.

- ...

- Sen, ben, ya da bir başkası yok o. Ne farkeder? Değilmi ki hayal, gördüğü. Görene değil, gördüren hücreye bak sen!

- ...

- Dışı da farklı değildi hücrenin 20 m² yerde 30 kişi, 80 m² de 120 si yaşardı, otururdu, yatardı, dikilirdi, gezerdi, yemek yerdı. Seçemedim ben, sen bul uygun fiili. Ama teker teker hepsini de içerecek bir fiil olmalı. O daracıklıktan çıkmaksa dayak demekti. Sayım dayak, hava dayak, ziyaret dayak. Bunları da anlatacaklar sana. Anlayamıyorum gözlerindeki tekrarin sıkıntısı mı, hayretin inanmazlığın boş bakışları mı?

- ...

- İlla mı dayak ha? Hayır, illa dayak değil. Sadece birileri için mutlaka sopa bazıları için asla, kimileri içinse bazen. Tercih, dövenden çok dövülenindi. Birileri üzerine çekerdi sopayı; diğerleri de az ya da tamamen kaçardı. İşte bunlar hayret bakışı.

- ...

- Demek kimse anlatmadı sana, sopa bu kadar onur kırıcı iken, onu üzerine davet edip, gönüllü yiyorsan, nasıl onur kurtardığını. Ya istenilen kalıba girecektin, girmiş gibi davranacaktın ya da girmeyeceğini haykıracaktın. Eğer haykırma, tek tek kişilerin ayrı ayrı sesleri olursa ki, öyleydi, sopayı yiyiş şeklindeki görünümde gönüllülüktü. O da ayrı bir küfür olmuştu sanki. Ya üzerindeki parçalanıp yerine çul-çaput nesnelere verildiğinde onurlar nasıl yıprandı. Giymeseydim ne olurdu, giydim onursuz mu oldum, hesaplaşmasının içinde yıllarca sürmesi... Anlatılanları da duydun biliyorsun. Bunları yapanlar güçle birlikte korkuyu da ölümüne yaşıyorlardı. Devlet sırrı gibi saklıyorlardı adlarını. Korkakların saldırısı yiğitçe olmaz...

- ...

- Hayır, yeter artık. Buraya kadar bile nasıl anlattığıma şaşıtmışım. Onur kavgası da olsa, kavgadan galip bile çıksan, kavganın sırasında aldığı darbeleri, açılan yaraları anlatmak kolay değil. Şöyle yiğitçe yemiştin sopayı. O kadar tutarlı olmamışsın veya. Gururla anlatabilir mi insan?

- ...

- Sağol, anlattıkça rahatlıyacak değilim. Ama bugün yüreğimden taşıyıp, ağzımdan dökülenler bir arkadaşımın beklenmedik ölümü üzerine. İnsan bir dolu örnek sıralamak istiyor. Adet de öyle değil mi?

- Hâlâ konuştuğum rahatlayacağımı sanıyorsun o halde. Ben söylenmesi gerekenleri söyledim. Bi tamam anlattım Hasan'ı. Onu ya da bir başka Mamak arkadaşımı anarken, onu anlatmak gerekli değil. Hem yeterli değil. Her cümlede Hasan vardı bana göre, oysa sen göremiyorsun. Be-

nim için Mamak'da bir çizgi idi, Hasan. Hani olmakla yok olmak arasına bir yerlere çizildiği varsayılanlardan. O baskı gerçeğinin net bir ögesi idi. Kavga'nın simgelerinden biriydi. Yarın aynı hattan bir başka arkadaşımı anlatırken de bugünkü tanımlamayı yaparım.

- ...

- Haklı bir soru. Çokca da soruluyor zaten. "Bir çok yönüyle o günler geride kaldı. Şimdi yaşadığın daha farklı bir ortam. Farzet onura saldırı tümüyle bitti ve insanlık onuru zaferini kazandı. O günlerin ettikleri nasıl şeyler? Bitti mi, bitecek mi?" Aslında bugün buna da yanıt oluştu. Bak konu Hasan'dı fakat bir dönem anlatıldı. İşte gerçek. O dönemde her yönden ve en zengin çeşitliliğiyle onura saldıran uygulamalar sadece dönemi etkilemekle onun adını koymakla kalmadı. O denli kopmaz bir bütünlük oluşturuyordu ki dönem ve dönemi yaşayanlar, bugün böyle bir gerekçeyle bile Hasan'ı söküp alamadım içinden. Sanki sökülse bir yapı göçecek. Sanki Hasan tek başına ya da kavga Hasan'sız anlam bulamayacak. Ayıramadım. Ayrılamiyor.

- ...

- Onu değil de şöyle sorsaydın:

Birgün kendini sökmen gerekse o bütünden,

Ayrılabilir misin, Ayrılabilir misiniz?

P A M U K

Ruşen SÜMBÜLOĞLU

"Konuş Pamuk, türkü söyle Pamuk, N'olur Pamuk?..."

Tabutluktaydı... Burası Mamak Askeri Cezaevi'nin zulüm merkezlerinden biriydi. Adı üstünde tabuttu. Eni, boyu birer, yüksekliği üç metre kadar olan kapkaranlık bir hücreydi. Ve tabutluk bölümünde bu hücrelerden onlarca vardı. İçinde bir battaniye, bir lazımlık, bir kaşık ve küçük bir su bidonundan başka hiçbir şey yoktu. Boylu boyunca yatmaktan sözedilemeyecek bu yerde sadece bacakları toplayıp oturabilmek mümkündü. Ve Rüstem günlerdir tabutluktaydı... Çoğu kez ne yediğini bile anlayamadan hücresinin koyu karanlığında yemeğini yiyor, kapının her açılışında, dışarısının aydınlığının içeriye her hücum edişinde karanlığa alışan gözlerinin sancısını duyumsuyor, ellerini sakınır gibi başının üzerine koyarak, endişeyle kapıyı açana ve onun yukarı kalkan coplu eline bakıyor, sayısız coplar yiyor, bazen göremediği lazımlığına sağa sola sıçratarak işiyor, bazen battaniesini omuzlarının üzerine atıp, oturarak uyuyordu...

Mamak Askeri Cezaevi'nde uyurken bile "suç işlemek" mümkün olduğundan hemen her tutuklunun, cezalandırmanın en etkin araçlarından biri haline gelen tabutluklara, sayısız kez konuk olabilmesi de mümkündü... Rüstem de o binlerce yasaklardan birini ihlal etmenin sonunda önce hatırı sayılır bir sopa yemiş ve yol boyunca dövülmeye devam edilerek getirilip altı nolu tabuta atılmıştı.

Ne zaman çıkacağını bilemediği hücresinde kaçınıcı günde olduğunu bile unutmuştu.

Ayakta durmanın ve oturmanın dışında hemen her şeyin yasak olduğu hücrelerinde uyumak ya da nöbet değişimlerinde kapıya vuran askerlere ses vermemek en büyük cezaya gerektiriyordu. İki saatte bir nöbet değişimi yapılıyordu. Bu demekti ki günde oniki kez yoklanacak, uyanık olacak ve "Altı numara!... Orda mısın lan?... " dendiğinde, "Buradayım komutanım!..." diye en gür sesiyle yanıt verecekti. Herhangi bir nedenden dolayı yanıtız kalırsa tamamdı; coplar cennetten çıkmaydı! Ötesi kapısının her açılışı zaten nedensiz yere bayıltılınca ya değin sopa yemek demekti...

İşin başında: "İki sayım bir gün eder" diyen Rüstem, sayımlarda, yemek alışlarında, yoklamalarda, lazımlık döküşlerinde ve dışarıyla ilgili olan daha başka zorunlu işlerinde sayısız kez cezalandırılmış, sonunda uykusuzluktan, bedensel acılardan, bilinç bulanıklığından dolayı hesabı karıştırmış, tuhaf bir boş vermişlik içine düşerek gün saymaktan vazgeçmişti.

Oraya girdiği ilk gün tanımsız bir şok geçirmişti. Karanlık ve daracak bu kutu onu ürkütmüş: "Ben burada yaşayamam, ölürüm, ölürüm!..." diye kendi kendine sayısız kez, panik içinde mırıldanmıştı. Sanki diri diri bir mezara gömmüşlerdi onu. Ürkek ve korku dolu gözlerle hemen burnunun dibindeki göremediği duvarlara dokunmuş bu duygusu daha bir güçlenmişti. Ama giderek alışmıştı. Kapalı kaldığı her anda onun eli kolu, en büyük algı gücü kulakları olmuştu. Askerlerin ayak seslerinden nöbet değişimlerini, karavana seslerinden yemek saatlerini, açılıp kapanan kapılardan yemek almaya çıkan tutukluları, kalkıp inen copların insan etine değerken çıkardığı o boşuk seslerinden onların dövüldüklerini anlar olmuştu. Kulağının kendisine sunduğu seslerden tabutlukta yalnız olmadığını,

başka insanların da bulunduğunu ayırdetmişti.

Geldiği günün ortalarında bir andı, bitişiğindeki hücrelerde kimsenin olup olmadığını öğrenmek için duvarlara hafifçe vurmuş, yanıt olarak da kendisinininkine benzer tıkırtılar duymuştu. Sonra da boğuk ve fısıltıyı andırır bir sesle: "Kimsin, kimsiniz?" diye sormuş, karşılık alamayınca daha yüksek sesle sorusunu yinelemişti. Altı numaradan gelen sesleri duyan nöbetçi asker, "Kimsin, kimsiniz?" demenin bedelini ona çok pahalı ödettirmiş, böylece konuşmanın da yasaklar listesinde olduğunu öğrenmişti. İki çift laf için böylesi ölümcül sopalar yerse tabutluktan sağ çıkamayacağını düşünmüş ve konuşmaya karar vermişti.

"Konuş Pamuk, türkü böyle Pamuk, N'olur Pamuk???"

Bir kaç gün sonra ilginç bir olay oldu. Sabah sayımının hemen sonrasında kalabalık bir insan grubunun ayak sesleri tabutlukların bulunduğu koridora dolmuştu. Rüstem, kapıların açılıp kapandığını içeriye "yeni ziyaretçi"lerin alındığını seslerden ayırdetti. Yeni gelenlere kendisine yapıldığı gibi koridor dayacağı atılmamıştı. Eğer dövülselerdi cop seslerinden ve döverken zevkten dört köşe olan askerlerin: "Al sana! Al ulan! Bu da benden!..." demelerinden ve iniltilerden anlardı. Böyle bir şey olmamıştı. İçinden: "Doğrusu çok şanslı insanlarmış!" diye geçirdi.

Ortalık yeniden sessizleşti. Rüstem yeni bir yoklama anına değin zar zor oturabildiği hücresinde, oturdu, başını dizlerinin arasına alarak artık alıştığı tavşan uykularından birine yattı. Tam uyumuşt ki birden ne olduğunu anlayamadığı bir bağırmanın koptuğunu işitti. Nöbetçi asker:

"Konuşmak yasak! Yasak!... Anlamıyor musunuz "Yasak!" diyoruz size?" diyerek, isterik bir şekilde avazı çıktığı kadar bağıırıyordu.

İnce, ipince bir ses:

"Ne demek yasak? Biz konuşuruz!..." diyerek öfkeli bir sesle yanıtlıyordu. Asker bağırılmaya devam ederken bu kez başka bir ses:

"Sana ne bizim konuşmamızdan!..." diyerek karşılık veriyordu.

O da ince, ipinceydi. Sonra bir başka ses, biraz daha yumuşak ama kararlı bir tonla:

"Bu Allahın belası yerde birbirimizle konuşmamızdan niçin rahatsız oluyorsun?" diyordu.

Hayret!... O da ince, ipinceydi!...

Rüstem büyük bir şaşkınlıkla, oturduğu yerden hızla ayağa kalktı.

"Ama, ama bunlar erkek değil, erkek değil bunlar!" dedi.

Belki de yaşamında en son düşüneceği şeylerden biri tabutluklarda kadınların da olabileceğiydi. İçinde ne olduğunu tam anlayamadığı bir sızı duydu, karma karışık duygulara sürüklendi. Kendisine reva görülen her şeyi gözlerinin önüne getiriyor ve onlarla kıyaslamaya çalışıyordu.

"Bu nasıl olabilir? Bu koşullara nasıl katlanabilirler? Düpedüz zalimlik bu!..." diyordu. Bir süre susuyor, duvarlarla konuşur gibi fısıltıyla devam ediyordu:

"Bu zindan karanlığına nasıl alışacaklar, karanlıkta nasıl yemeklerini yiyecekler, loş beton zemin üzerinde günlerce nasıl yatacaklar, şu lazımlığa nasıl işeyecekler, zalim bunlar, bunlar zalim!..." diyordu.

Rüstem iyi niyetli, taşra kültürlü bir insandı. Kafasında kurguladığı kadın gerçekliğiyle tabutluğu bir türlü uyuşturamıyor, "Bu iş onlara göre değil!" diyerek şaşkınlığını kendine sürekli itiraf ediyordu.

Ama sesler yalan söylemiyordu. İnce, ipinceydiler ve işte buradaydılar. Onlar da Rüstem gibi lazımlıkları dolu olunca ve sıkışınca -En önemli problemi buydu Rüstem'in- akşama değin büküm büküm kıvrınmaya, boşalmış su bidonlarında kalan son damlaları boğazlarındaki yangıya armağan etmeye, bu mezarda havasızlıktan boncuk boncuk ter dökmeye, yerlere yatıp, kapının altından gelen temiz havayı solumaya, koşu koşu gelmişlerdi işte... Şimdi onların da battoniyeleri, kaşıkları, lazımlıkları ve su bidonları vardı. Rüstem'le denktiler. Hatta onların fazladan "sesleri"de vardı...

Rüstem bir yandan şaşkınlıkla tüm bunları düşünüyor, bir yandan da hâlâ dışarda sürmekte olan tartışmaya kulak misafiri oluyordu.

Nöbetçi asker: "Son kez söylüyorum bayan, burada konuşmak yasak! Konuşmaya devam ederseniz sizi rapor etmek zorunda kalacağım..." dediğini duydu. Kızlar hep birden: "Edersen et!..." dediler. Asker öfkeli adımlarla uzaklaştı.

Rüstem şimdi ikinci bir çelişik duyguyu yaşıyordu. kendisi nedense "Edersen et!" diyememişti. Konuşmanın bedelinin ne kadar ağır olduğunu tadınca, "Konuşsam da olur"u seçmişti.

"Kızları dövecekler!" dedi kendi kendine, "Gelecekler, koridorda copleyacaklar onları..." Başlangıçtaki duygularına geri döndü. Burada ne işleri vardı? Niçin dövuşünlerdi? "Yazık!" dedi fısıltıyla duvarlara.

Ama gelmediler ve onları dövmediler. Kızlar defalarca rapor edildiler ama onları dövemediler. Bir çok defa tartışmalar, irili ufaklı sürtüşmeler oldu ama onlar hep konuştu.

"Ben hep sustum, susuyorum..." diyordu Rüstem...

"Konuş Pamuk, türkü söyle Pamuk, N'olur Pamuk?..."

Kızların gelmesiyle tabutluk günlerine renk gelmişti. Kendisinin kaç gündür orada olduğunu unutan Rüstem, gözlerindeki şaşmaz doğruluk edasıyla ve kendinden emin: "Bugün kızların gelmesinin beşinci günü." diyordu. Sanki onlarla herşey yeniden anlam kazanmıştı. Tabutlukta zulüm açısından hiçbirşey değişmediği halde Rüstem'e göre, herşey cıvıl cıvıldı. Kızlar insandan, yaşandan yana olan herşeyin inatçı bir kardeleni gibi çıkıp gelmişler, seslerinin kadifemsi yumuşaklığında, diğer tabutluklara yaşama sevincini avuç avuç sunmaya başlamışlardı sanki...

Tabutlukların mezarı andırın karanlığında, uzun koridorları arşınlayıp, çocuklar gibi seke seke oynayarak gelen o "ince sesler", loş duvarlara çarpıyor, sonra onları dinlemeye can atan Rüstem'e ulaşıyordu. Artık onun en büyük tutkusu başını dizleri arasına alıp tavşan uykusuna yatmak değil, "ince seslere" tanık olmaktı.

Kızlardan birinin ismi Pamuk'tu. Diğer arkadaşlara ona seslenirken öyle bir "Pamuk..." deyişleri vardı ki, Rüstem her duyduğunda bu sözcüğe daha bir bağlanıyordu. Diğer kızların da isimlerini öğrenmişti ama o "Pamuk" sözcüğünü seçmişti. Farkına varmadan, o, bu sözcüğü, beton gerçekliğin ve zulmün hoyratlığının karşısına dikerek, direnmeyi ve birşeylere sahip çıkmayı simgeleyen bir sözcük yapmıştı. Ve sahiplenmişti. "Pamuk" binbir anlamdı. Kendi kendine fısıltıyla "Pamuk!" diyordu, sözcük

sanki beton ve karanlık kutunun içinde "Yaşamak ne güzel"e dönüşüyordu.

Kimdi bu Pamuk, nasıl bir yüzü ve nasıl bir kişiliği tanımlıyordu? Bu Rüstem için hiç ama hiç önemli değildi. O sadece bir sestti. Yaşam sestti, Mamak tabutluklarının yosunlu beton duvarlarına çarpan bir kadın sesi... Ve Pamuk kendi gerçekliğini Rüstem'de belki de en güzel ve en anlamlı boyutuyla isminde ve sesinde yakalatmıştı.

Pamuk ve arkadaşları, Rüstem'in şaşmaz hesabına göre, tabutluktaki beşinci günlerinde idiler ve oranın kırk yıllık sakini gibiydiler ama -başlangıçtaki kadar katı olmasa da- Rüstem de hala oranın yabancılarıydılar.

"Pamuk bir ses," diyor, "elinin hamuruyla uçup bu zindanda beni bulan ama buraya yakışmayan bir ses..."

"Konuş Pamuk, türkü söyle Pamuk, N'olur Pamuk?"

Akşamın ilerlemiş bir anıydı. Rüstem bir yandan yerinde sayarak keçelesen bacaklarını çalıştırıyor, bir yandan da düşünüyor. Birden kızlar türkü söylemeye başladılar.

"(...) Benim meskenim dağlardır, dağlardır..."

Rüstem düşünüyor:

Ama onlar buradaydı, geçip yaşamın en dişe diş yollarından, hiç yüksünmeden gelmişlerdi. Dışardayken onların mücadelenin her safhasına katılmalarına en koyu bir şekilde karşı çıkanlardandı. Ama onlar işte buradaydılar. Daracak bir kutunun karanlığına gömülmüş türkü söylüyorlardı. Hemen burnunun dibinde bulunan bitişik hücredeki arkadaşına "Nasılsın? Her şey yolunda mı?" demekten, "kendince uygun olan nedenlerden dolayı imtina ediyordu." Ama Pamuk sınırsız duygularla dolu sesiyle:

"...Şu sılanın ufak tefek yolları..." diyerek başlıyor, hüzünlü türküsünü tabutluklara armağan ediyordu.

O susuyordu ama:

"...Yarimi ellere, ellere verin..." diyordu diğer bir "ince ses"

O susuyordu ama:

"Pamuk, kalbin nasıl, hâlâ sıkışıyor mu, ilaca ihtiyacın var mı?" diyerek ikide bir yokluyordu arkadaşını üçüncü "ince ses".

Ve Rüstem yıllardır yapmadığı bir şeyi yaptı. Onların gelişinin beşinci günün akşamında, Pamuk, "yiğidim aslanım burada yatıyor..." türküsünü söylerken, duvar dibine çöktü, başını hücresinin demir kapısına yasladı ve gözlerinden tane tane yaşlar süzölmeye başladı. Çocuklar gibi omuzlarını silkerek, hıçkırarak ağlıyordu. Gözyaşları yüzü boyunca yol alıp çenesinin altından göğsünün kollarına doğru akan bir serinlik oluyordu.

Rüstem itirafını duvarlara fısıltıyla armağan ediyor:

"Onlar her yerde var, her yerde var..." diyor ve ağlıyordu.

Pamuk devam ediyordu:

"...Ağrıdan sızıdan tutmaz ellerim..."

Rüstem:

Konuş Pamuk, türkü söyle Pamuk, N'olur Pamuk?..." diyordu içinden hiç durmadan ve ağlıyordu.

Siz olsaydınız, gecikmiş bir farkedişin güzel ve anlamlı göz yaşları der miydiniz?.. Ben derdim...

DİYARBAKIR'DA "FİLİZ KIRAN FIRTINASI"

- İbrahim ULUTAŞ

İlık bir sonbahar sabahında Erđinç pencerelere konan serçelerin sesiyle uyanmıştı. Ne kadar da güzel ötüyorlardı. Belki de gelecek felaketin haberini veriyordu.

Kahvaltı zamanı gelmişti. Herkes yataklarından kalkmaya başlamış, kısa sürede sabah faaliyetlerini tamamlıyorlardı. Bundan sonrası, koğuş sessizliğe bürünüyordu. Yeni bir güne başlanmış herkes, ranzasına çekilip, kitap okuyanlar, resim yapanlar, sevdiklerine duygularını aktarabilmek için mektup yazmaya çalışanlar sessiz bir faaliyet sürdürüyorlardı.

Erđinç Cumartesi günlerini sevmezdi. İnanmasa da uğursuz geliyordu. O gün öğlene doğru olağanüstü bir durumun olduğunun farkındaydı. Gardiyanlar ve idareciler epeyce hareketliydi. Az sonra mazgaldan seslenen gardiyan "Erđinç arama var. Koğuş sorumlusu dışında herkes havalandırmaya çıkacak" dedi. Bu haber tedirginliğini daha da artırıyordu. Ne olacağı belli değildi. Arkadaşları havalandırmaya çıktıktan sonra tüm kapılar kapandı.

Filiz kiran fırtınası esmeye başlamıştı. Ellerindeki coplarla polis, asker ve gardiyanlardan oluşan kalabalık bir gurup koğuşa dolmuştu. Arama değil tam bir talandı. Annelerimizin, kardeşlerimizin getirdikleri elbiseler yerlerde dolaşıyordu. Bunlara emeklerini verdikleri zaman nice gözyaşı döktüler. Bir sürmene hançeri gibi yüreklerine saplanan hasetliğı hafifletmek için deyişlerle süslemişlerdi emeklerini.

Talan tüm hızıyla devam ediyordu. Sivil giyimli olanlar ellerindeki coplarla hareket yapıyor. İntikam ve saldırı hırsı gözlerini bürüdüğü her hallerinden belli oluyordu. Erdinç de bunun farkındaydı. Soğukkanlı bir şekilde onları izliyordu. Kitapları rasgele fırlatarak battaniyelere doldurdukları zaman gözleri dolmuştu.

Ortalık öyle gürültülü olmaya başlamıştı ki, balyoz sesleri, kazma ve matkap sesleri her taraftan geliyordu. Sebep tünel aramak. Az sonra koğuşa ellerinde balyozlarla askerler ve operasyonu yöneten albay geliyor. Duvarlardaki en ufak yamaları dahi yıktırıyor. Albay yükses sesle bağırıyordu. "Bu tüneli bulmadan gitmem, başka çareniz yoktur. Teslim olun." Sanki, savaş meydanında da teslim ol çağrıları yapıyor. Bunlar burada uğraşırken diğer koğuşlarda sloganlar atılmaya başladı. Tünel bulunmuştu. İşkence, sürgün için gerekçeleri de bulmuşlardı. Bağlar semtinin yoksul geçekonu halkı yıllardır dinledikleri sesleri tekrar duymaya başlamışlardı. Sekiz-dokuz yıldır yeni doğan çocuklarını ninniler yerine slogan sesleriyle büyütüyorlardı. O zaman doğan çocuklar şimdi ilkokula gidiyorlardı.

Tünel bulduktan sonra askerler, polisler, gardiyanlar gittiler. Havalandırma kapıları açıldı. Erdinç herkese gelişmeler hakkında bilgi vermeye çalışıyordu.

Gürültü ile mazgal açıldı. Kendisine uzatılan kağıt alıyor, sürgün listesi de hazırlanmıştı. Gidecekler hazırlansın deniliyor. Herkes itiraz ediyor. İsmimizi söylemeyeceğiz, kenetleneyeceğiz, direneceğiz, ancak ceset olarak bizleri götürebilirsiniz diyerek slogan seslerini yükseltiyorlardı. Koğuşlardan ellerindeki listelere göre tutsakları almaya başladılar. Bir kişi almak için onlarca kişi komaya sokuluyor. Birinci düdük sesiyle başlayan

saldırı ikinci düdük sesiyle tamamlanmış oluyordu. Ayakta duracak kimse kalmıyor. Postalların altında iniltiler geliyordu. Maltalar kan gölüne dönmüştü. Boğuk boğuk derinden sesler geliyordu. Sürgün edilecekler kan revan içinde otobüslere doldurulmuştu. İsim söylenmediği için bir çok insan da yanlışlıkla sürgüne gönderilmişti. Baskı ve işkence yaklaşık oniki saat sürmüştü. Sabah beşte operasyonu bitirmiş oldular. O gece, gecelerin en uzununu yaşamıştı. Hiç sabah olmuyordu. Sabaha kadar tutsaklar işkencede inilerken dışarıda neler oluyor bilemiyorlardı. Babaları, anneleri, kardeşleri, sevgilileri şimdi uykudadırlar. Hiç bir şeyden haberleri yoktur. Kendisi uyurken incitmeden büyüttüğü çocukları şimdi işkencenin altında yaşam mücadelesi veriyordu. Fabrikadaki işçi bir an önce mesaisini doldurmaya çalışırken, sevdiklerine bir an önce kavuşmak için yolculuk yapanlar, villalarda eğlence partisi düzenleyenler farkında mıydılar acep Diyarbakır'da bir vahşet yaşanıyor.

Cezaevinde kalanlar gaspedilen hakları iade edilene kadar süresiz açlık grevine başlamışlardı. Ya onurlu bir yaşam, ya da teslim olacaklardı. İkincisi akıllarına dahi gelmiyordu. Açlık grevinin ilk günleri sohbetlerle geçiyor, işkenceler espiri konusu olmuş, direniş ruhu herkesin gözünden okunuyordu. Açlık grevinin ikinci günü Erdinç arkadaşlarıyla beraber mahkemeye gidiyor. Yıllardır görmediği, kız kardeşi Almanya'dan gelmişti. Mahkemenin bekleme salonunda oturuyordu. Gelişmeleri bildiği için ağabeyine bakarak ağlıyordu. Erdinç işaretlerle açlık grevinde olduğunu anlatıyordu. Kardeşi anlamıştı. O da uçağı tarif ederek yarın gideceğini anlatmaya çalışıyordu. Bu konuşma şekline karşılıklı gülüyorlar. Mahkeme salonuna alındıklarında varolan uygulamalar anlatılarak sa-

lonu terk ediyorlar. Dönüş için kelepçeler takılıyor ve hareket ediyorlar. Rink'in gözetleme deliğinden dışarıya bakmaya çalışıyor. Caddede yürürken kardeşini görüyor. Hiç kaybolmasın istiyordu. Kardeşini hayal ediyor. Ayrıldığı anda ufacık bir çocuk olan kardeşi şimdi evlenmiş, yeni bir yaşam sürdürüyordu. Zaman ne kadar hızlı geçiyor ki, farkında bile değil. Rink cezaevine kavuşmuştu. ağır ağır koşularına gittiler. Bundan böyle vücut dirhem dirhem eriyecekti. Yaşamlarını uzatacak tek beslenme malzemeleri günde üç bardak şekerli su ve tuz olacaktı. Bunlara bir isim bulmaları gerekiyordu. Şekerli suya "köfte", tuzlu suya da "çorba" adını takmışlardı. Hazırlıkları yapan kişi "haydi köfte yemeye" veya "çorba içmeye" derdi. Vücut sanki onları yiyecekmiş gibi tüm organlarını harekete geçiriyordu.

Açlık grevine başlayalı iki hafta olmuştu. Volta atmalar azalıyor, günün büyük bir bölümü yatakta geçiyordu. Erdiñç biraz havalandırmada kalmak istiyordu. Fazla dolaşamıyor, oturuyor. Böyle durumlarda insanların hayal kurmaları daha da artıyor. Dışarıdan gelen çocuk sesleri çocukluk anılarını hatırlatıyordu.

Erdiñç ilkokul yıllarında en çok sevdiği oyun "Topaç" çevirmektir. Bu oyunun da nereden aklına geldiğini anlayamadı. "Topaç"ı kurallarına göre çevirmek irade ve yetenek istiyordu. İlk denemesinde ipi kırmıştı. Babasına anlattığında "ipini kalın yapın" diyor. İpini kalın yapıyorlar. Fakat "Topaç" kendilerinin koyduğu kuralların dışına çıkıyordu. Babasına tekrar anlattığında "onun burnu çok sivri, biraz sürtmeniz gerekir." diyor. Bu arada Erdiñç'in annesi konuşmaya katılıyor. "Benim güzel yavrum bir 'Topaç' için kaç gündür aç susuz bekliyorsun, yazık değil mi canına? Biz seni bunun için mi büyüttük?

Bizlere acı, çocuklarına acı, onları üzme" diyerek ağlıyordu. Erdinç'in babası tekrar konuşmaya başlıyor. "Karı sen karışma çocuğa. O doğru bildiğini yapsın." diyerek Erdinç'e bakıyor. "Oğlum bana bak bir işe başladıktan sonra sonunu getir. Yoksa o senin sonunu getirir. Başarırsan herkes seni örnek alır. İşini sonuna kadar götürür. Bunu iyi bilesin" diyor. "Topaç"ın burnunu düzeltmeye kararlıydı. Epeyce de emek sarfetmişlerdi. Gerçi o da direniyordu. Ya da öyle gözüküyordu. Dayanma gücü kalmamıştı. Aslında fazla bir şey de istenmiyordu. Kurallara göre dairenin içinde dönmüş olsa herşey hallolacaktı. Dairenin büyüklüğünü günlerce arkadaşları ile tartışmıştı. Gelinen noktada normal bir standartta tuttular. Eğer yeni afetler olmasa bu oyun devam edecekti.

Kapının gürültüsüyle Erdinç hayalden kurtuluyor. Gardiyan kapıları kilitleyeceği için ağır ağır koğuşuna gidiyor. Akşam serinliği başlamıştı. Bağlar semtinde düğün yapılıyordu. Davulcu sanki koğuştakiler duysun diye var gücüyle vuruyordu. Halay sesleri, zılgıt sesleri tutuklularını anılara daldırıyordu. Yüz-ikiyüz metre ileride kürdün gelini halay çekerken, şu duvarların arkasında bir mum gibi eriyen bedenleri acaba biliyor mu?

Günler ne de çabuk geçmişti. Açlık grevine başlayalı dört hafta olmuştu. Bir gurup insana direniş bıraktırıldı. Daha çok yaşlı ve hastalardı. Koğuşların ayrılması gerekiyordu. Aynı gün ölüm orucuna başlayanlar oldu. Bir de süresiz açlık grevine devam edenler vardı. Koğuşlardan ilk ayrılanlar ölüm oruçcuları oldu. Yıllardır aynı masada yemek yediği, aynı havayı teneffüs ettiği arkadaşlarından ayrılmak Erdinç'i çok üzüyordu. Vedalaşma içinden gelmiyordu. Şimdiye kadar böyle ayrılık yaşamamıştı. Düğüne gitmiyorlardı, gurbete gitmiyorlardı. Göz göre göre

ölüme gidiyorlardı. Vedalaşma zamanı öyle kucaklıyordu ki sanki yıllardır hiç görüşmemişlerdi. Başları dimdik duruyor mutlulukları gözlerinden okunuyordu. Evli olanlar, çocukları olanlar yüzüklerini, saatlerini ailelerine vermesi için emanet ediyorlardı. Bu sahneye dayanmak kolay değildi. Maltaya çıkmış gidiyorlardı. Erdinç bir kez daha görmek için arkalarından bakıyordu. Sanki yüreğinin derinliklerinde bir ateş yanıyordu. Yeniden koğuşuna döndü.

O gün öğleden sonra bir haber daha gardiyan tarafından iletiliyor. Süresiz açlık grevi yapanlar hazırlansın koğuş değiştirecekler diyor. Erdinç de diğer arkadaşları gibi koğuş değiştirecekti. Yerleştiği koğuşta gecekondu mahallesini görebiliyordu. Manzara çok güzeldi. Okula giden çocukları gördüğü zaman on yıl öncesini hatırladı. Öğretmenlik yaptığı dönemde çok sevdiği çocuklar kara önlükler içinde yürüyorlardı.

Sanki yas elbiselerini giymişlerdi. Kızı Gaye de okula gittiği için hasretlik duygularını daha da kabartmıştı. Bir hafta önce kızından mektup almıştı. Mektubunda "Baba sana ilk olarak mektup yazdığım için çok sevinçliyim" demişti. Tüm açlığını unutturmuştu.

Açlık grevine başlayalı bir ayı geçmişti. Mahkemeye gidip savunma yapacaktı. Halsiz de olsa gitmemeyi onuruna yediremiyordu. Mahkemeye giderken epey zorlanmıştı. Salona girdiğinde heyet dikkatli bir şekilde bakıyor. Bir ay önce gördüğü insan halen açlık grevindeydi. Sakallar uzamış, erimiş tanınmayacak haldeydi. Mahkeme başkanı "savunmanı ver biz okuruz" diyor. Erdinç kabul etmeyerek savunmasını okumaya başlıyor. Sömürüye, işkenceye, baskıya karşı çıkararak ulusların bağımsızlığını savunuyordu. Savunmanın sonuna doğru sesi kısılmış, ağzının içi kurumuş-

susuzluktan yanıyordu. Düşmemek için tüm gücünü harcıyordu. Mahkeme bitmişti cezaevine döneceklerdi. Önceleri dışarıyı zevkle seyredirdi. Halkın yaşamını gördükçe daha mutlu olurdu. Şimdi gidiş geliş işkence olmuştu. Arabanın her sarsıntısı dayanılmaz acılar veriyordu. Koğuşuna kavuşmuştu. Vücudun direnci kalmadığı için bir de üşütmesi rahatsızlığını bir kat daha artırıyordu. Ölüm oruççularından haber almak istiyordu. Çünkü orada her an bir ölü çıkabilirdi. Kan kasmalar, makatlarından kan gelmeler başlamıştı. Bir de "insanlığa son çağrı" diye bir duyuru yazmışlar. Erdinç okuduğu zaman doyasıya ağlamak istiyor ama ortam da müsait değil ki. Can sıkıntısından gazetele-ri okumaya başlıyor. Ne görsün çirkin kravat yarışması, Galatasaray maçı milli mesele haline gelmiş. Bir balinanın kurterılması için tüm dünya kamuoyu seferber olmuş, bunların yanısıra binlerce insan ölümle yüzyüzeiken tepkiler cılız mı cılız kalıyordu. En olumlu yanı yıllardır ülkenin üzerine ölü toprağı serpilmişti. Bu direniş tut-sakları halkıyla kaynaştırmıştı. İşçisi, köylüsü, memuru, ev hanımı ilanlarla destek veriyordu. Erdinç bir an bu düşüncelerden kurtulup, bağlar gecekondualarını seyretmeye başlıyor. Cezaevi etrafında ne zaman çocuğumun cesediyle karşılaşacağım diye dolaşan analarla doluydu. Damarındaki sütüyle beslemişti. Şimdi ise yavrusu eriyordu. Vücutla-rında yağ kalmamıştı. Ama gözleri parlıyordu.

Erdinç epeyce zamandır ailesinden haber alamıyordu. Yatağından kalkamaz duruma gelmişti. Çok zaman geçmeden gardiyan haber veriyor. "Erdinç ziyaretçin var." Hiç sevinemedi çünkü görüşmüyecekti. Görüş yapmıyorlardı. Babasını üzmemek istiyordu fakat direniş daha önemliydi. Ailelerin de bu gibi durumlara alışmaları gerekiyordu.

Tutsakların onurlu direnişini altıncı haftaya girmişti. Kamuoyundan destek artmış yetkililerde yumuşama belirtileri görülüyordu. Her an ölüm çıkabilirdi. Açlık grevi otuz sekizinci güne girmişti. Temsilciler idareye çağrılıyor, isteklerinizi kabul ediyoruz, genelge uygulanmayacak, sözü veriliyor. Gözlemci olarak ailelerden ve İnsan Hakları Derneğinden bir kişi katılıyor. Açlık grevi bitmişti. Herkesin mutlulukları gözlerinden okunuyordu. İlk olarak birer tabak yoğurt veriliyor. Yenilmesiyle birlikte kusmalar başlıyor. Revir serum takılı tutsaklarla dolup taşıyordu. Bir yandan da herkes eski koğuşuna gitmek için hazırlıklarını yapıyor. Kucaklaşmalar, kutlamalar güzel bir görüntü yaratıyordu.

Erdinç koğuşuna gittiğinde on gün önce ayrıldığı arkadaşlarından sanki yıllar önce ayrılmıştı. Ölüm oruççuları da hastahaneden gelmişti. Bu buluşma bir büyük savaş sonrası savaş meydanında sağ kalanların birbirlerine coşkuyla sarılması gibi bir coşkuydu.

Erdinç yatağına uzanarak yorgunluğu atmak istiyordu. Bu arada uyuya kalıyor. Ve yeni bir yolculuk başlamış oluyordu...

ONDÖRT AĞUSTOS ÇAYI

Sait EFE

Güven olmuyor zamana. Koptu mu kaçıyor birden. Demir attığı da oluyor bazen. Hani gurbetteyken, ya da içerdeyken insan. Gün doğdu mu batmak, battı mı doğmak bilmez. İt itebilirsene dedirtir insana o zaman.

On dört ağustos bugün. Gerilere götürdü düşüncesi onu. Zamanın demir attığı, çul serip yattığı seksenli yılların başına.

Tutukluydu o yıllarda. Diyarbakır beş nolu, yirmi ikinci koğuşta. Koğuş demek doğru değildi. Kamp dese, tek başına tel örgüsü eksikti. Ama yine de onun gibi bir şeydi. Altışar ay tecritte kalmaları ilgililerin özel uygulama yapmalarına gerekçe olmuştu. İlk çıktığı havalandırmayı anımsadı. Bir evin kışlık odunu gibi eşek yükü ile kürek sapı getirmişlerdi. O kürek sapları, bir saat içinde kürdana, kibrit çöpüne dönüştü. Başlara, bellere, kışlara vurula vurula. Çokta güçel bir düzeni vardı dayanın. Üst (En üst) alta kızar. Kızılan alt, kendi altına bağırır. Bağırılan alt altına çarpar silleyi. Sille yiyen alt, yani gardiyanlar sarılır kürek sapına, saldırırlar tutsaklara. Kaş, göz kafa demeden.

Bir saniyesinden binlerce senaryo, binlerce roman yazılacak anılar bir bir geçmeye başladı düşüncesinden. Ağır çekime alma, hatta görüntüyü durdurma gereği duyduğu bile oluyordu. En zor anları birlikte yaşadığı insanlardan ikisinin yaşamda olmadığını düşündü. İbiş Ural dayakla öldürülmüş, Mehmet Emin Yavuz açlık grevinde ölmüştü. Kim bilir kaç kişi de o sancıyı kat kat fazlası ile yaşamaktaydılar hâlâ. Kendisi çıkmış ta ne olmuştu? Altı baş

külfetin nafakasına özgür tutsaktı. "Olsun, gene de iyi" dedi kendi kendine. Bir adımlık, bir solukluk ta olsa inancından başka hiç bir şeye değiştirilmezdi özgürlüğü insanın.

En dayanıklı, en sağlam nesnenin ne olduğunu sorsalar: hiç düşünmeden "insan bünyesi" derdi. Taş ufalır, demir eğilir, kırılır eski konumunu koruyamazdı kendine uygulanan şiddete karşı. İnsan bünyesi yani can, yani canlar öyle değildi oysa. Kanar, yanar, yaralanır gene bütün, gene sapaşağlam olur bir gün sonra. Bir sonraki işkenceye değin.

Gençliğini anlatmaya duran yaşlılar "Hey gidi o günler" diye başlarlar söze. Tatlı anlar, güzel günler için söylenirdi bu tümce. Acıdan da acı tutsaklık günleri nasıl anılabilirdi acaba? Ufacık bir su kabında günün azığı gibi tuzlu su hazırlanırdı. Doğan günle birlikte coplanan eller batırılır. Karası giderilmeye, şişi indirilmeye, acısı dindirilmeye çalışılırdı. Tam burada görüntüyü durdurma gereği duydu. On dört ağustos, bin dokuz yüz seksen bir...

O gün tuzlu suları da dökülmüştü. Ellerin, parmakların şişi, karası koltuk altlarında giderilmeye; acısı üfleyerek dindirilmeye çalışılıyordu.

Sürüye kurt, kümese tilki dalmış gibi doluştular koğuşa askerler. Elleri coplu, gözleri kanlı, ağızları salyalı olarak. Bunlar da canlı demeden vuruyorlardı ulaştıklarına. Koğuş kapısı açık bırakılmıştı. Havalandırmaya çıkın demekti bu. Can telaşıyla havalandırmaya kaçanlar daha da pişmanlardı. Aynı uygulama, aynı işlem, aynı kovalamaca orada da sürmekteydi.

Bu gün salı, görüş var. Pis havası solunur gün boyu koğuşun. Herkes hoşnut, ama dayağı, küfürü, baskıyı kim

değişmez pis havaya.

Tüm koğuş havalandırmada toplanmıştı. Coplu, küfür-lü oyun bitince: "İstikamet karşı duvar" dendi. Herkes karşısındaki duvara son hız koşacaktı. Altmış kişi. Ufacık bir olan. Çarpışmadan koşmak akıl işi değil. Çarpışan düşer, kalkın tozunu bile silkmeden koşar, koşardı. Komutu verenlerin amacı da buydu zaten. Koca koca, hem de okumuş -belki de dışarıda yanına bile yanaşamayacağı-adamların düşmeleri dört köşe ediyordu onları beğeniden.

"İstif ol" dendi. Ot yağını, saman çuvalı gibi üst üste yağıl demekti bu komut. Bunda en alttakiler ağırlıktan, soluksuzluktan, üsttekiler ise alttakilere acı çektirmekten acı çekerlerdi. Hele gardiyanların en üste çıkip oynamaları ölümle burun buruna getirirdi onları.

"İkişer ol" dendi. İkişer olundu. Andımız, İstiklâl Marşı, Gençliğe Sesleniş okundu topluca ve yüksek sesli olarak. "İleri marş... Bitene değin aralıksız elli marş!" Yalnız başına "tarihi çevir marşı" çeyrek saat sürerdi.

"Sen ey kel ihtiyar, sen çarpık bacaklı, sarı çiyen, sağır kulaklı gelin buraya!" Çağırılanlar yürüyüş kolundan ayrıldılar. Suçları fazla bağışmamakmış. En iyi savunma susmaktı bu durumda. Dayacağı ye, küfürü duy, sus, hep sus. Bir haftalık, bir yıllık ölü gibi. Bağışmaktan sesinin kısıldığına doktor raporu getirsen de boşuna. Adamın canı can yakmak istemiş. Gözü kan görmek. Kulağı çığılığı, feryada susamış. Kurban da benim, sensin, o. O kadar...

Tarihi çevir marşına başlatıldı. Kurbanlar falakaya yatırılacaktı anlaşılın. Öyle de oldu. Ölümüne ölümüne vuruyorlardı yerdekilere. Diş kırılması, dudak yarılması, kulak patlaması çok ama, çok olağandı böyle durumlarda. Tüm bunlar yaşanırken, koğuş da marşlarla dolanırdı çev-

resinde havalandırmanın. Kızilderililerin son avları çevresinde dans edip, oynamaları gibi.

Havalandırmaya çıkışta bir şaşırmışlardı. Dönende bin şaşırıldılar tutsaklar. Kalabalık ve düzensiz bir kent belediye çöplüğü gibiydi koğuş. Paslı demir, palaska parçası, ayakkabı teki, karton ve bunlara karışmış az biraz kirli pamuk. Ve soluk kesen, geniz yakan boz bir duman. Yırtılmış pantolon, gömlek parçaları... Sağa sola atılmış döşek yüzleri, yastık bezleri... Arama yapılmıştı. Yastıklar, döşekler tümenden boşaltılmış, kişisel giysiler paramparça yırtılmıştı.

Son sayı beş dendi. Beş sayılana yani en çok beş saniyede her yer toparlanacaktı. Bir girildi, bir girildi ki yer yerinden oynadı. Karıncanın çalışkanlığı, arının örgütlülüğü solda sıfırdı bu çalışmanın yanında. Onca pislik, onca paçavra yok olmuştu beş dendiğinde. Kapkara bir duman kalmıştı koğuştta yalnızca.

"Olan olmayandan onar sigara alsın" dendi. On sigaranın onu birden yaktırıldı. "Çek bırak, çek bırak" tempo tutuldu bir süre. Kapkara toza, kopkoyu boz duman takviyesi yapılarak kapı, pencereler ve tüm delikler kapatıldı. Soluğu, kalbi olanlar başladılar "Köh, köh" öksürmeye. Cellatlar da "kih kih " gülmeye.

Görüş sırası onlara gelmişti. Adları okunanlar tek milden sonra koridorda toplanacaklardı. Hiç birinde görüşe çıkma isteği yoktu. Adlar okunurken hemen herkes "benimki okunmasa" diye geçiriyordu içinden. Nazi kampında kurşuna dizileceklerin listesi okunur gibi. Tümünün de isteği görüşmecilerin gelmemesiydi. Ama dışardakilere nasıl anlatılırdı. Nasıl durdurulurdu yavrusunu görmek isteyen ana yüreği. Hangi duygu bastırabilirdi bacı sevgisini, kardeş yakınlığını? Ya anan, babansa tutuklu? Eşin, nişanlın, sözlünse ya? Hangi dağ bu sevgiden yüksek, han-

gi volkan güçlü, hangi güneş sıcak, hangi meyve tatlıydı? Ve üç beş kuruş para. Boya, bisküvi almaya...

Görüşmeciler koridorda ikişerli oldular. "Birinci Türkiyem marşı ile uygun adım marş" dendi. Ayaklar sert, başlar dik, kollar gergin, ses yüksek olacaktı. Ölüm yürüyüşü başlamıştı. İbiş Ural'ın ölümü böyle bir yürüyüş sonunda olmuştu.

O da ne? Sürünerek girdiler görüşmeciler içeri. Kan, çamur, ter karışımı bir kir vardı yüzlerinde. Harmanda çalışmış gibi terlemiş, ahırda debelenmiş gibi tozlanmışlardı. Köpük köpüktü gardiyanın ağzı. "Geberteceğim sizi lan, ekmek yok, suyunuz kesik bundan sonra. Kantin listenizi neh olursunuz. Çay yerine de şeyimi içiririm size. Neden bastırmadınız öbür koğuşun sesini" diye bas bas bağıırıyor, bağırdıkça da tekmeliyordu yerde sürünenleri. Tek ayağı ile son içeri girenin sırtına basmış kafasına, kafasına indiriyordu copunu. Sürünmekte zorluk çekiyordu yerdeki. Ama sürünmek zorundaydı. Tıkanacak olsa bir araba sopa yer, iki ayağı ile iki üç kişiyi daha sırtına biner gene sürünerek getirirlerdi koğuşa. Bağış yok, acımak yersizdi bu canilere.

Yüzün, gözün tozu kiri, kanı silinmeden daha, okuma düzeni aldirdılar ivedice. Soğuyan ter öbek öbek beyazlaşmıştı yüzlerde. Zaman tanımış olsalar bile yıkamak için su yoktu. Kimbilir kaç gün kalacaktı yüzlerde bu lekeler. Esas duruşta ip gibi sıralandı koğuş. "Atatürk İlke ve İnkilapları" adlı kitap çıkarıldı. Koğuştaki tek kitapta oydu zaten. Bir kişi okur, tüm koğuş tekrarları ardından yüksek sesli olarak. Bu her gün böyle olurdu. Kimi gün kitap okutturulur. Kimi gün çarklara çalışma adı altında; dolap beygiri gibi saatlerce dolandırılırlardı aynı noktada. Amaç oturtmamak, dinlendirmemek, düşündürmemekti. Çoğunluk yüksek sesli mehter marşları istenirdi.

O zaman kampa büyük baş bir yetkilinin geldiğini anladık.

Akşama doğru gene geldiler. Canları sıkıldıkça gelirlerdi hep. Oynar, eğlenir giderlerdi geri. Öfkeli değillerdi bu son gelişlerinde. Ağızlarından köpük, dillerinden küfür saçılmıyordu. Bir gariplik vardı. Sabahandır olanlar tümünden gariplikti ya. Bu garipliğin garipliği idi. Kötüden iyiye bir gariplikti. Oturtmadılar ama, okuma işine ara verdiler. Beynimiz, düşüncemiz beş dakikalığına da olsa boş kaldı. Olayları değerlendirir imge bile kurabilirdik. Gül yar, can ana, minik bebelerimizi düşleyebilirdik. İki bidon, iki kişi, iki bin beş yüz lira istediler. Buyruk baş üstüne. Neden sorma yasaktı. Roma köleleri, orta çağ köylüleri gibi atar, satar öldürebilirlerdi götürdükleri adamları. Yemek duası direnişinde kara asteğmenin dedikleri unutulmamıştı daha. Unutulmayacaktı da. Hitlerin sözleri, Hitlerin eylemleri gibi. "Vurun. Öldüresiye vurun. Beyinleri dağılsın, kafaları parçalansın. Sayı ile teslim almadık bunları" demişti.

Geldiler gidenler çoğa varmadan. Elllerinde iki koca bidon çayla. Uzaylı görmüş gibi şaşırmışlardı. "Çay, çay, çay" der dururlardı aralıksız. Ocağın onbeşinde gül açmış gibi bir durumdu. Onca dayak, onca baskı, onca işkenceden sonra: bunca çay... Azad edilmiş köle sevinci yayıldı yüzlere. Kaç aydır çay yüzü görmemişlerdi. Bellersin Titanik faciası önlenmiş, Pinoşet faşizmi yıkılmıştı.

Tadı damaklara değer, kokusu burunlara dolar, demi ile kafalar bulunurken, çayın tarihi konuşmasını yaptılar bu anın. "Her yıl bu gün -içerde veya dışarda- çay icelim bu günler adına. Çay içirelim dostlara, demokratlara. Bu günü DİYARBAKIR ASKERİ CEZAEVİNDE ölenler ve sakat kalanlar anısına uluslararası çay günü yapalım."

JANDARMA BÖLÜK KOMUTANINA HAKARET HA!...

Vedat AYDIN

Yıl 1980. Eylülün 12'si, sabahleyin radyo veya televizyonunu açan herkes beklenmedik bir anonsla karşılaştı. Arkasından beş generalin asık suratlarıyla yüzyüze geldi.

Duyuru ve bildirimlerinde sözümona rayından çıkmış demokrasiyi tekrar rayına oturtmak, uçurumun kenarına gelmiş ülkeyi uçurumdan kurtarmak, birlik ve beraberliği yeniden tesis ettirmek için ülke yönetimine el atmak zorunda kaldıklarını belirtiyorlardı.

İşte o günden sonradır ki, hızla Türkiye halklarının, devrimci ve demokratik güçlerinin üstünde kara bulutlar dolaşmaya başladı. Gelişen ulusal ve toplumsal muhalefeti bastırmak için akla hayale bir türlü sığmayan, usa durgunluk veren, yaşamayanın anlamakta zorluk çekeceği o korkunç, zorlu sürecini yaşattı. O süreç o denli korkunçtu ki, bu süreci yaşayanlar olup bitenleri anlatırken ancak yapılanların yüzde onunu aktarabilirken, dinleyenler ise bunu bile yüzde doksan abartılı buluyorlardı. Gel gör ki o akıllara durgunluk veren süreci, ancak yaşayanlar bilebilirdi. Bu süreçle ilgili ne kadar yazılıp çizilse de yaşananları detaylarıyla anlatmak olası koşullarda mümkün değildi.

Yaşanılanları iyi kavrayabilmek için yaşamın bir kesitini öyküye geçmeden anlatayım.

1981 Eylülünde eski ismiyle Diyarbakır 5 No'lu Cezaevinden tahliye olan biri, başından geçenleri Ankara'da arkadaşlarına anlatır. Onu dinleyenler bir taraftan kıs kıs gülerken, beri taraftan hayretlerini gizleyemiyorlar

dı. Olsa olsa sen olup bitenleri abartıyorsundur derler. Gel gör ki bu anlatılanlardan üç ay sonra arkadaşlarından biri yakalanır ve 1982 Ocak ayında Diyarbakır'a getirilir. Bilinen aşamalardan geçtikten sonra insanlık dışı, baskı ve uygulamalarıyla meşhur Diyarbakır 5 No'lu Askeri Cezaevine hapsedilir.

Kendi kafasında, "artık cezaevine geldik, biraz rahatlarız" derken girişteki koridorda yüzleri duvara dönük beklerken ve bu arada cezaevine giriş işlemleri yapılırken, sert bir komutla, "Geriye dön" sesiyle irkilirler. Karşılarında, o her zaman değişmeyen çirkin yüzü ve küstah edasıyla, cezaevi iç güvenlik amiri Esat Oktay Yıldırım'la, yakın eylem arkadaşı büyük komutan "Co" adlı köpeğini görürler. Esat Oktay cırtlak sesiyle "askeri okula hoş geldiniz çocuklar" dedikten sonra, gardiyanlara dönerek "bunlar benim misafirlerim. Sorun bakalım, banyolu koğuşa mı yoksa TV.lu koğuşa mı? gitmek isterler". Sorduğu soruya yanıt beklemeden kendisi yanıtlar.

"Bunlar hem banyolu, hem de TV.lu koğuşa gidecekler. ben bunları çok sevdim. Haydi götürün bunları" der.

Tümümüz otuzaltıncı koğuş denilen, tamamı dört kat, her katında on hücre bulunan toplam kırk hücreli yere getirildik. Hücreler iki çarpı iki ebatında dört metreka-re... Arkada da iki metreka-re tuvalet ve bozuk bir lavabo. Toplamı altı metreka-re olan bölmelerdi. Zemin kat ve bu kattaki on hücre en az yarım metre lağım suyu ile doluydular. Bizler onbir kişiydik. Onbirimiz de çırılçıplak anadan doğma soyulduktan sonra, vücutlarımıza rastgele en az otuz gardiyan tarafından jop ve "haydar" adı verilen kalaslarla dövüldük. Üstümüzdeki elbiselerin tümünü dikiş yerlerinden tutup yırttılar. Arkasından bizi lağım suyu ile dolu salona aldılar. Suyun içinde yarım saatten fazla

yüzdürdükten sonra, banyo safhası tamamlanmıştı. Ardından "Co" komutanımızı tek tek üzerimize saldırtarak eğleniyorlardı. Buna televizyon filmi diyorlardı. Dönemin Ocak ayı olması itibariyle işin korkunçluğunu daha fazla anlatmaya gerek yoktur sanırım.

Bu safhalar bittikten sonra onbirimizi bir hücreye kapatarak gittiler. Hücrelerin içi yarım metre yükseklikte dökme betondan yapılmış bir yataklık diğer yarısı ise en az yarım metre lağım suyu ile doluydu. O akşam susuz ve yemeksiz geçtiği gibi, günle birlikte arada bir hücreye gelen eli kalaslı gardiyanlarca dövülüyorduk.

İkinci günün sabahı, onbir kişiye bir bardak soğuk çay ile yarım somun ekmek ve sekiz adet zeytin getirdiler. İşte işin ilginç yanı da burada yatmaktadır. Komutan denilen hücre gardiyanı, "ulan bu zeytinleri öyle paylaşacaksınız ki, birinin payı diğerinden fazla olmayacak!" diye emir buyurdu. O zaman ben kendi kendime "acaba, sekiz zeytini onbir kişiye eşit paylaşacak bir bilgisayar yapılmış mıdır?" diye sordum. Burada bile insanları duygulandıran bir olay da, herkes yanındakine "sen ye, yok sen ye" diye birbirlerine sunup hiç birinin yememesiydi. O anda beni bir gülme krizi tuttu. Herkes şaşkın şaşkın bana bakarken, bir arkadaş da "Vazık! Galiba delirdi." diyordu. Aslında ne delirmiş ne de şaşırmıştım, yalnızca arkadaşımın üç ay önce anlattıkları aklıma gelmişti. O zaman herşeyi fazla abartılı bulmuşken, şimdi ise arkadaş, meğer hiç bir şey anlatmamış diye söyleniyordum.

Bu yaptırımlar öyle korkunç bir durumdaydı ki, orada insanın iki temel yönünü ve yanını açığa çıkarmakta gecikmedi. Kişinin bir tek yumruk ya da tekme ile öldüğüne şahit olurken, diğer yandan yıllarca beşe-on ebadında, bir-birbuçuk metre uzunluğunda kalaslarla, çıplak vücudu-

nun her tarafına gelebilecek şekilde, yüzlerce kalas yüz defalarca vurulduğu halde yine o insana birşey olmuyordu. Bir diğer yanıyla da insanoğlunun ne denli dayanıklı bir canlı olduğu olgusunu da ispatlıyordu.

Doğrusu, birbirinden ilginç öyküler o kadar çoktur ki, insan hangisini anlatacağını kestiremiyor. Şimdi anlatmaya çalışacağım öykü binlercesinden sadece bir tanesidir.

Yıl 1982, aylardan Ekim; 12 Eylül öncesinde, Diyarbakır ili Kulp ilçesi Narlıca (Cıxsê) öğretmenleriyle, köy muhtarı arasında, muhtarın oğlu bir köylü çocuğa fiili sarkıntılık ettiği iddiasıyla bir tartışma meydana gelmiştir. Muhtar bir yandan kendisine karşı geliştirilen bu tavrı içine sindiremez ve diğer yandan bir şeyler yapamamanın çaresizliği içinde kıvrılırken, imdadına 12 Eylül faşist askeri darbesi yetişir. Faşist darbenin etkisini göstermesiyle birlikte, çoktan beri uzaktan öğretmenlere dış bileyen muhtara artık gün doğmuştur. Kafasında uzun zamandanberi tasarladığı fakat bir türlü yaşama geçiremediği planını uygulamak için harekete geçer ve öğretmenleri hazırlamış olduğu bir dilekçeyle ilçe jandarma komutanlığına şikayet eder. Jandarma komutanlığınca gözaltına alınan öğretmenler, malum olan şikayet nedeniyle "bunlar köyde bölücü yıkıcı faaliyetlerde bulunmakta, köylüleri devlete karşı kışkırtmakta, çocuklarımızı bu yönde zehirlemekte ve bölücü örgütlerin çalışma ve propagandasını yapmaktadırlar" denildiğinden ilk fırsatta Diyarbakır sıkıyönetim komutanlığına sevk edilirler. Gözaltına alınan öğretmenler, ağır işkenceli sorgulamalardan sonra düzenlenen hayali ifadeleriyle mahkeme huzuruna çıkarılıp bilinen nedenlerden dolayı tutuklanırlar. Aradan geçen birkaç aydan sonra dava açılır, yargılama başlar.

Sanık öğretmenler, olayın muhtarla aralarındaki husumet nedeniyle muhtarın tertibi ile yapıldığını, eğer köy ihtiyar heyeti dinlenirse gerçeğin ortaya çıkacağını açıklamaya çalışırlar. Mahkeme yargıcı, sözümona hem bağımsız yargının ispatını yapayım, hem de bunları cezalandırayım diyerek jandarma bölük komutanlarınca alınan ifadelere güvenerek hemen Kulp Jandarma bölük komutanına, adı geçen Köy İhtiyar Heyetinin ifadesinin alınarak, gelecek celsede hazır olacak şekilde gönderilmesini dikte ettirir.

Jandarma bölük komutanı talimatı alır almaz muhtarı çağırır ve birlikte mahkemenin istediği biçimde bir ifade hazırlayarak köy ihtiyar heyetine okutmadan imzalatıp mahkemeye gönderir.

Gelen cevabî yazı mahkemede okunduğu zaman, haklı olarak sanık ve vekillerinin tepkisiyle karşılaşır. Mahkemeye tanıkların huzurda dinlenmesi talebinde bulunurlar. Mahkeme heyeti alınan ifade gibi, Jandarma Bölük Komutanlarına, Emniyet Amirlerine güvenmektedir. Nasıl olsa bunlar korakollara çağrılıp gereken talimat verildikten sonra gönderileceklerdir düşüncesiyle gayet rahat bir şekilde talep kabul edilir. Hemen talimat yazdırılır. Adı geçen Narlıca Köyü İhtiyar heyeti üyelerinin önümüzdeki celsede hazır edilmeleri istenir.

Fakat bu kez evdeki hesap çarşıya uymamıştır. Jandarma bölük komutanı, sadece duruşmanın yapılacağı günde mahkemede tanık olarak dinlenecekleri için hazır bulunmalarını bildirmekle yetinir. Anılan gün ve saatte mahkemeye gelerek, tanıklara ayrılan yerde yerlerini alırlar ve duruşma başlar. Duruşma hakimi kendinden gayet emin, herşeyi eliyle koymuş gibi gür bir sesle tanıkları küçümser bir edayla, "Demek geldiniz." der.

Tanıklar: "Geldik efendim." demekle yetinirler.

Ve hakim: "Kulp jandarma komutanlığı aracılığıyla istenilen tanıklar görüldü, yerlerini aldılar, açık yar-gılamaya geçildi." der. Devamla;

Hakim "iyi dinleyin bakın okuyorum" diyerek daha önce talimatla alınan ifadeleri okur.

İfadeler okundukça, tanıkları soğuk bir ter basar, sıkıntıdan yüzleri kasılır. Bitiminde hakim tanıklara dö-nerek "Bu ifadeler size ait değil mi?" diye hiddetle so-rar.

Tanıklarda "hayır efendim! Ne bizden böyle birşey soruldu? Ne de biz böyle bir ifade verdik."

Hakim: "peki bu imzalar size ait değil mi?" diye çıkışır.

Kaldı ki tanıklardan ikisi okur yazar bile değil-ler. Tanıklar devamla, "bölük komutanı bizleri çağırdı ve yazıyı uzatarak imzalamamızı istedi. Ve bizler de imza-ladık." derler. Olayın eslini anlatırlar. Bu arada sini-rinden küplere binen sorgucu hakim hiddetle ve ağzı köpü-rerek;

"Bu sefer de Jandarma Bölük komutanına iftira haa!... sizi yalan beyandan tutukluyorum. Ve şimdi yalan-cılığın ne demek olduğunu görün" der.

İşte serüven bundan sonra başlar. Tutuklanan bu ki-şiler cezaevine gönderilirler. Bunlardan Reşit Yakut 81 yaşında, Ali Güllancı 73 yaşında, Mehmet Dayı 56 yaşında ve benim gözüpek öğrencim Vehbi Gülçek 37 yaşında idi. Bunlardan Reşit ve Ali'nin okuma yazmaları olmadığı gibi, Reşit Yakut Türkçe bile bilmiyordu. Mehmet Dayı ise ancak büyük harfleri tanıyordu. Öğrencim Vehbi Gülçek ise, ken-di deyimiyle şalname (diploma) sahibiydi.

İsmi anılan bu şahıslar, tutuklanmalarını müteakip hemen elleri kelepçelenip, o gün, cezaevinden mahkemeye

gelenlerin bekletildiği uzunluğu üç, genişliği iki metre olan hücreye alınırlar. Ve burada mahkemeye gelenlerle birlikte sayıları kırk'a çıkar. Burada eller arkadan kelepçeli, herkes ayakta, gözler kapalı, alınlar enseye temas edecek şekilde esas duruşta beklenilirdi. Bu durum bazen sabah yediden, akşam yediye kadar hiçbir ihtiyaç karşılanmadan sürerdi.

İşte bunlar, o günkü mahkemeler bittikten sonra el arabası denilen, yine içi ikiye üç ebadında her tarafı kapalı, sadece önde küçük bir deliği bulunan arabaya tıka basa doldurularak kendilerini bekleyen gelecek karanlık günlerden habersiz, bozuk bir yoldan arabanın homurtuları arasında cezaevine varırlar. Cezaevine gelen tüm sanıklar enaz bir hafta hücrelerde kalırlar. Fakat bunlar mahkemeye tutuklandıkları için (gözaltına alınmadan) doğrudan koğuşlara bir lütuf olarak getirilirler. Ayrıca koğuşlara alınmadan önce, görevli askerlerce ifadeleri alınır. Bunlar da her gelen gibi, mutlaka adam öldürmüş vatan, millet ve din düşmanıymış gibi muamele görürler. Çünkü, tezgahlarına düşürülenler kim olursa olsun "camiden" getirilmemişlerdi.

Otuzikinci koğuşun kapısına getirilinceye kadar dövülürler. Koğuş kapısının önüne gelindiğinde bu insanlar ayağa kalkamayacak haldedirler. Koğuş kapısı hızla açılarak koğuş komutanı olan gardiyanın gür sesi yükselir:

"Ulan sorumlu" deyişiyle, yüzün üzerinde mevcudu ile bütün koğuş tek bir sesle, "Emret Komutanım" karşılığında sonra, "sekiz kişi gelsin" emriyle birlikte "Emredersiniz komutanım" deyip kapıya en yakın ilk sekiz kişi: "Bir..., İki..., Üç..., ..., sekiz... sondur komutanım" deyip dışarı çıktılar. Çıktıkları gibi dönüşleri de ani oldu. Her iki kişi birini almak suretiyle içeriye ge-

tirdiler. Kapıyı kapattıktan sonra gardiyan kapının üstündeki mazgal denilen küçük deliği açarak yine, "lan sorumlu!", buyrultusundan ve sorumlunun "emret komutanım" yanıtından sonra;

"Ulan bunları yarım saat sonra ayılmış ve tekmile hazır istiyorum" diye bağırır ve sorumlu yine "emrederseniz komutanım" dedikten sonra mazgal kapanır.

İşte burada en duygulu ve insanın gözlerini yaşartan andır ki, herkes baygın durumda olanların yardımlarına koşar, eldeki tek tıbbî malzeme "Lasonil" denilen el, ayak ve kalçalara sürülen merhemın yanında, bir de koca-karı yöntemlerinden olan tuzlu suda ovalama yöntemiyle tedavi yapılmaya çalışılır.

Aradan yirmi dakika ya geçmişti ya geçmemişti, hızla kapı açıldı, ellerinde kalaslarla ondan fazla gardiyan içeri girdi. Bu seferki amaç, yeni gelenlere içerdeki durumu fiilen göstermekti. Rastgele birkaç kişi yerlere yatırıldı, kalaslarla dövülmeye başlandılar. Sonra önlerine gelene "sen harbiye marşına", bir başkasına da "birinci komando marşına", bir diğerine "Tarihi çevir marşına" başla diyerek marşları ezbere söylettiler. Herkes istenilen cevabı verince tatmin olmadılar. Bu sefer bir başka gerekçe yaratmak lazımdı. Çünkü adamların amacı, "Üzüm yemek değil, bağcıyı dövmektir." Ve devamla buldukları yeni yöntemle, "İstiklal Marşının altıncı kıtasının dördüncü satırından başla", bir diğerine "Birinci Türkiyem marşının üçüncü kıtasının ikinci satırından başla" dediler. Buna o anda cevap vermek mümkün olmadığından, kaybettiğini bulmuş birilerininin tavrıyla, "Ulan siz bu marşları içten ezberlemiyorsunuz" diyerek cevap veremeyenleri falakaya yatırdılar.

Ardından "yeni gelenler çıksın" dediler. Yeni gelenler karşılıklarına dizildikten sonra, koğuş gardiyasını, sorumluya, "lan sorumlu bugün günlerden nedir?" diye sordu. Sorumlu da "bugün Cuma komutanım." dedi, "Ulan ibne Pazartesine kadar bunlar Türkçeyi, okuma yazmayı öğrenecek, elli altı mersî, gençliğe hitabeyi, andımız ve İstiklal Marşının on kıtasını su gibi ezbere okuyacaklar." diye gürlledi.

Koğuş sorumlusunun "emredersin komutanım" yanıtından sonra, bu sefer "koğuştaki öğretmenler gelsin" diye buyurdu. Bütün öğretmenler bir ağızdan "Emret komutanım" deyip gardiyanın karşısına geçip tekmil vererek hazırla geçtiler. Gardiyan huzurda bulunan on'dan fazla öğretmene "İyi öğretin ibneler", onlar da bir ağızdan "emredersiniz komutanım" dedikten sonra, gardiyanlar dışarı çıktı, kapılar kapandı, sürgüler çekildi.

Yeni gelen davetsiz misafirler, şaşkın şaşkın baktılar şimdi ne olacak diye. Bu arada hemen yakın iletişim başladı. Bunlardan en yaşlısı olan Reşit Dayı Kürtçe, "şimdi ne olacak" dedi. Olup bitenlerden o ana kadar birşey anlamadığı için biraz rahattı. Kendilerinden istenilenler anlatıldıktan sonra, büsbütün şaşırıldı. "Bundan sonra ne yapacaklar?" diye sordu. Ben de kendilerine:

"Bunlar pazartesi günü gelip, yine yeni gelenler gelsin deyip, sizleri çağırarak sözümona imtihan edecekler." dedim.

Reşit dayı hayretle, "e... sonra"

"Sonrası ise, zaten söylediklerini yapmanız mümkün olamayacağına göre, sizi yeniden cop ve kalaslarla dövecekler, arkasından da öğretmenler gelsin diyerek bu kez de öğretmenleri dövecekler.

Reşit Dayı bana dönerek saf saf "Ama öğretmenlerin suçu yok ki onları dövsünler".

Ben de ona, "bunların amacı gerçekten size okuma yazma öğretmek mi? sandın. Bak bunlar en kutsal değerlerini Atatürklerini, İstiklal Marşlarını hatta Allah ve peygamberlerini bile işkence aracı olarak kullanmaktan çekinmiyorlar." dedim.

Bu olumsuz koşullar altında bile insan, ince kur- nazlıklar yapmadan edemiyor. Bu ilginçliklerden biri de, ben lise çıkışlı orta öğretim öğretmeni olmamdan ötürü, okuma yazma öğretmekte güçlük çekiyordum. Koğuşa yeni gelenlere ilk şu soruyu sordum:

"İçinizde okuma yazması olan var mı?" Tabii onlardan Vehbi Gülçek "benim şaltnamem var" dedi. Yani ilkokul mezunuydu. ben de ona:

"Bak senin okuma yazman yok ve sen benim talebemsin, sen sen ol sakın okuryazar olduğunu söyleme, yoksa seni öldürürler karışmam haa!..." diye tembihledim.

Gardiyanların çoğu da okur-yazar olmadıklarından bu incelikleri kavrayamıyorlardı. Bundaki avantaj şuydu. Yemeklerden sonra havalandırma olmadığı zamanlarda koğuş içinde ayakta yerinde say ve uygun adıyla marşlar söylenilirdi. Bazen gardiyan bu esnada "öğretmen ve öğrenciler oturup ders yapsınlar" diyordu. Biz sözümona ders yaparken, aslında okur-yazar olan talebeme marşları hecelere ayırarak ezberletmeye çalışıyordum. Bir ara öğrencim hınzır hınzır gülmeye başladı, Kürtçe;

"Hoca korkarım bana okuma yazmayı unutturup, beni hecelelemeye alıştıırırsın." dedi.

Yine böylesi bir günde, yeni gelenleri tekrar sına- va çağıldılar. Sınavlar genellikle kapı arkasında yapılyordu. Ben de kendisine giderken "Sakın unutuapta rahat

okumayasın, biraz heceleyerek biraz da kekeleyerek okuma-ya çalış.", "tamam" deyip gitti.

Fakat hemen gardiyanın duvarda yazılı "Ne mutlu Türküm diyene" yazısını "oku" demesiyle, öğrencim de rahat bir şekilde okur, o da, "Vay ibne, sen daha öğrenmişsin. Bu "Her Türk asker doğar" der." deyip eline otuz tane cop sayar. Döndüğü zaman bir yandan oflayıp puflanırken, beri yandan da gülerek, şöyle dedi:

"Ya, hoca sen bana söyledin ama, ben o anda unuttum, nereden bilecektim ki teresin okur-yazar olmadığını."

Bir başka günde, öğretmen arkadaşlarla sohbet ederken Zeki isimli bir öğretmen arkadaş, bana "arkadaş seni anlayamadım, hem okuma yazma öğretmesini bilmiyorum diyorsun, hem de öğrencilerin üç beş günde heceliyorlar. Ben ise bu hususta iddialı olmama rağmen, iki aydır Reşit dayıya A ile E harflerini ayırt ettiremedim." Tabii ki, o benim öğrenci seçme yöntemimi bilmediği için bu şekilde yakınıyordu. Çünkü benim bu yöntemin fark edilmesi durumunda bunun bedeli de yaşanan koşullarda çok ağırdı.

Her koşulda, koşulun büyüklüğüne göre en az bir ve daha fazla muhbir bulunduğu için, bu durum genellikle ben ile öğrenci arasında kalıyordu.

Bu sefer ben kendisine, "Çağır Reşit Dayıyı ben ilgileneyim." dedim. Reşit Dayı geldi. Deftere A ile E harflerinin hem büyük, hem küçük hallerini ayrı ayrı yazarak "Bak dayı bu A..., bu da E..." uzatarak söylüyorum. "haydi sen de oku" dediğimde harflere bakışı tıpkı, görenler iyi bilir, hindinin çekirgeyi avlama vaziyetiyle, söyle kafasını kaldırıp arkaya gerinerek, hem A harfine hem E harfine benzer ortak bir sesle "Aye" diyordu.

Ben kendisine "olmaz bak, iyi bak, A, E bunlar hem biçim hem de ses olarak birbirlerine benzemiyorlar." derken O da bana "Hoca bahtına düşmüşüm, bırak bu gardiyanlar hergün beni dövsün, yeter ki Zeki hocanın bu ızdırabından kurtulayım." derdi. Bu durum günlerce ve haftalarca böyle sürüp gitti.

İşte Cuma gününden Pazartesine kadar kendisinden ellialtı marşla birlikte, İstiklal Marşının on kıtası, Gençliğe Hitabeyi ezberlemesi istenilen bu insan, iki ayda A ile E harflerini ayırt edemediği gibi üstelik bu, kendisine hergün kalaslarla dayak yemekten daha da zor gelmişti. Bu sırada kalaslara alıştı ama maalesef okuma yazmaya alışamadı.

Yukarda anlatmaya çalıştığım gibi anlatılacak, çok ama çok, birbirinden ilginç öyküler var.

Bu ilginç öyküleri yaratanlar, süreci hep tek yönlü kavradıkları için yaptırımlarının karşıtını yaratmakta da gecikmediler. Üç yıllık insanlık ve mantık dışı baskı ve uygulamanın ardından, kitle, başlayan direniş heyecanı ile kısa bir sürede ve bu uygulamaların tümünü yapanların şaşkın bakışları arasında, onurlu bir yaşamı pratiğe geçirmeyi başardılar. Bunu yaşama geçirmede, direnerek, kaba dayakla, gerek kendini yakarak ve gerekse ölümün en ağırı olan ölüm orucunda yavaş yavaş eriyerek "YAŞAMAK DİRENMEKTİR" şiarıyla şehit olanların, anısı önünde saygıyla eğilirim.

KARANLIKTA KIIVILCIM

İdris GÜZEL

Yatağından kalktı ve yürüdü... Yürüyemedi. Bir adım, ikincisi de tamam, üçüncü adımını yarım attı. Geri dönmek zorunda kalmıştı. Bu kez, ters yönde yürüdü... Canı volta atmak istemiyordu. Geldi yatağına uzandı. Bir süre sonra yeniden kalktı ve demir parmaklıklar önünde durdu. yüksek beton duvar ile çatı katı arasında yerleştirilen pencerelerden gökyüzü görünüyordu. O gece karanlıktı. Hayır, değildi. O gece yıldızlar çoktu. Baktı yalnızca bir yıldız kaydı gitti. Düşük voltajlı ampüllerin sarı ölgün ışıkları, hücresinin arka bölümlerini aydınlatmaya yetmiyordu. Başını tekrar öne çevirdi. Gökyüzünde bir değişiklik olmamıştı. Gözlerini demir parmaklıklarda gezindirdi. Paslı ve tozlu yerler gördü. Daha dün böyle değildi. Demir, çabuk mu paslanıyordu acaba?... Yemek verilen küçük bölmeye baktı. Yağ dökülmüştü. Lavaboya baktı, musluğu kırılmıştı. Tavana baktı gözüne toz kaçtı. Karşı duvarda kireç sıva kabarmış, neredeyse dökülecekti. Aynı şey hücresinde de olmuştu. Kimi yerde sıvası dökülmüştü bile. Uzun uzun duvardaki lekelerine baktı. Çocukken elbiselerine vurulan yamaları anımsadı. Doğrusu, öyle olmasını istemişti. Gülümsedi.

Sonra, alt katlardaki hücrelerin karşısında duran duvarlara baktı. Yağlı boya ile çizilen bir Türkiye haritası, yanında Atatürk'ün portresi duruyordu. Gözlerini biraz yana çevirince, elinde silah, başında kep, ayaklarında bot olan bir asker resmi gördü. Hemen altında şöyle bir yazı vardı: "Her Türk asker doğar." Günboyu bu resimlere bakıyordu. Yazıyı defalarca okumuştü. Yüz mü? Hadıcanım sen de! Bin mi? Bu biraz fazla oldu. İstediyinden değil, tutuklulara gün boyunca ayakta, -"Hazır ol" de-

askeri mersler söyletiliyordu. Başlarını dik tutmak zorunda kaldıkları için, gözleri başka birşey göremiyordu. Görmelerini istediklerini görüyorlardı yani. Ne korkunç! O resimler, yazılar gündüz nasılsa, gece de öyle cansız ve hareketsizdiler. Acemice çizildiğinden değil, ölü şeylerdi betona kazılan. Ve sanki yüzyıllardır orada -duvarda- duruyorlardı. Bir an için öyle geldi ona... Ne zaman ihanet, ne zaman şövenizm, ne zaman esaret, kölece yaşam ve teslimiyet, ne zaman bütün bu kötü şeyleri düşünse, dayanılmaz acılara boğuluyor, öfke duyuyordu. Vücudu bu yüzden, yani sıkıntıdan şişmişti. Onu o halde bazı gören arkadaşları, "Hücrenin havasız olması ve hareketsizlikten...", bazıları da "O değil kardeşim, içinde bulunduğumuz kötü durumu kabullenemiyor, ondan" diyorlardı.

Hücrenin içi çok soğuktu. Önce elleri üşüdü. Sonra ayakları... Saçları donmuş gibiydi. Şakaklarını ovarken, "Diyorbakır'ın kışı, Erzurum'dan da beter." dedi. Bir adım geri çekildi ve sırt üstü yatağına uzandı. Bir süre hiç hareket etmeden öylece kaldı. Elini midesinin üstüne koydu. Sancı yapan yeri aradı ama, bulamadı. Üst üste giydiği kalın kazakları aşağı salarak açıkta kalan karnını örttü. Biraz dinlenince kendine gelmişti. Ya da gelmek üzereydi. Tam emin olmadığı için uzandığı yerden kalkmadı. Yalnızca gözlerini açmış, tavana bakıyordu. Tavanda, kocaman kocaman açılmış iri gözler, gardiyanların jopları, çizmeleri, kalasları, palaskaları, orada: Çavuş, onbaşı, subay rütbeleri, apoletleri, yıldızları... Orada, tutuklunun şişmiş, mosmor elleri, ayakları duruyordu. Çığlık çığlığa, sesler seslere, geceler gecelere, sabahlar sabahlara değip değip duruyordu. Ölüyü vuruyorlardı ölüye, çok yumuşak bir taak sesi, bir tren sesi, bir çocuk sesi, bir türkü sesi, ağlamaklı bir ağıt sesi gelip karışıyordu geceye. Bir an için gözlerini tavandan çekti.

Ve durup diğerk hücrelerde bulunan arkadaşlarının horultularını dinledi. Bir yerden, derinden derine inilti sesi geliyordu. "Bu kim acaba?" dedi. Hücre sessizdi ama, tavanın orta yeri "Cehenneme" dönmüştü. Sesler hep oradan geliyordu. Yeniden bakınca, bu kez tel örgüler gördü. Ab-lalarını gördü. Gördü ki yeğenlerini görüş kabinlerinde dövüyorlar. Onları kurtarmak için uzandı tutamadı! Yine uzandı, yine tutamadı. Birdeeen bire, bir kan damlacığı tavadan süzüldü, yavaaş yavaş, yavaş yavaş geldi geldi yatağına damladı. Tavandaki sesler giderek çoğalmıştı. Gardiyanlar, saçları makinayla traş edilmiş, üstübaşı pe-rişan, avurtları çökmüş, yüzü sapsarı olan bir tutukluyu aralarına almışlar ha bire dövüyorlardı. Biri başını kal-dırıyor, diğeri indiriyordu. "İtiraf et" Bazen hepsi bir-den adamın üzerine çullanıyor, "Hadi itiraf et". Tutuklu bir şeyler söylemek istiyor, söyleyemiyordu. Çünkü ayak-larıyla boğazına basmışlardı. Uzandığı yerden kollarını tavana uzattı. Tam arkadaşını çekecekti ki, gardiyanlar hep birlikte asılarak avını geri çektiler. O anda tayan koptu! Ama aşağı düşmedi. Gitti gitti karanlıkta bir yer-de kayboldu. "Adamlara ne oldu?!" Bir ışık, bir ateş ara-dı. Elleriyle sağını-solunu hafifçe yokladı ve birden uzandığı yerden kalktı.

Şimdi de yatağının üstünde bağdaş kurmuş oturuyor-du. Canı bir sigara istedi. Yastığının hemen yanında si-gara paketi ile bir kibrit duruyordu. Uzandı onları aldı. Bir sigara yaktı. Paketi yerine koydu. Kibrit hâlâ elin-deydi. Başka bir çöp çıkardı ve yaktı. O küçük çöpün alevleri kocamandı. Hoşuna gitmişti. Bir tane daha yaktı. Derken ardından bir tane daha. Hayret! Isınmıştı... Tava-na baktı, eskisinden beyazdı. Saatine baktı gecenin iki-siydi. Tekrar demir parmaklıkların önüne geldi. Elini uzatmasıyla geri çekmesi bir oldu. Demirler buz gibiydi.

Durup, dört kat, kırk hücreyi dinledi. Korkunç bir sessizlik vardı. Ürperdi! O anda bir fare geçti, bir başka fareyle buluştu. O gece kaç sevgili sevişiyordu? Kaç ağaç, yapraklarını rüzgarlara vermiş titreşiyordu? O gece kaç kişi dağlarda ateş yakmıştı sanki? Gökyüzünde iki yıldız yan yana gelmiş dertleşiyordu. Hücrelerine baktı yalnızdı. Tavana baktı yalnız değildi! Bir ara yine saatine baktı. "21 Mart Newroz Gecesi" Kawa geldi aklına. Doğrusu, hep aklındaydı ya, o gece daha yoğun olarak düşünüyordu. Bütün dikkatlerini, bütün cesaretini, bütün aklını o geceye verdi. Nihayet sabırsızlıkla beklediği gün gelmişti. "Bir yol, bir ışık olabilir miyim? Olabilir değil, olmalıyım." dedi. "Kawa bir demirciydi, bugüne dek geldi... Ben bir tutsağım, gider yarınlara dayanırım..." ve gidip yatağının üstünde ki kibrit kutusunu aldı. Bir avuç çöp çıkardı. "Bunlar fazla" çoğunu geri bıraktı. Yalnızca üç çöp kalmıştı elinde. Üçünü de birden yaktı ve demir parmaklıklar arasından dışarı uzattı.

"Newroz Kutlu Olsun!"

Sonra çantasından bir kağıt, bir kalem çıkardı. Ve yazmaya başladı. Yazdı, yazdı, yazdı... Bazen başını kaldırıyor ve kararlı gözlerle etrafını süzüyor, yeniden eğilip yazıyordu. *Toprağım kadar seslerim / umutlarım aşklarım kadar / büyük olmaz ihanetler / onlar, bir serçe kuşun/ kanatları bile olamazlar / "madem yazabiliyorum" dedi, "Daha çok, güzel şeyler yazmalıyım" yağmur damlacıklarını/ çocuk seslerini /uçan kuşun kanatlarını / cırpınışını yazmalıyım ülkemin / tutsakların yaralı yüreklerini / vurulan bir gencin, o anda duyduğu şeyleri / bir ölünün son sözlerini / çizmeliyim kağıtlara / yıldızlara / bir yılanın sessiz kayışını / ve iz bırakışını toprakta / akrep kadar / çiyen kadar / bilinen kötü şeyler kadar /*

bu vahşeti de yazmalıyım... Kağıdın altına şu notu düştü:

21 Mart 1982

Diyarbakır askeri cezaevi

Mazlum DOĞAN

Yazdıklarını yatağının kenarına bıraktı. Sonra gözleri uzun ve kalın bir ip aradı. Ama bulamadı. Mavi-beyaz çizgili çarşafına baktı. Bu olmazdı. Çantasına baktı, kravatı görünce, "Tamam, bu olur işte" dedi, sevinçle. Bir süre hücrelerinde gezindi. Uygun bir yer bulamadı. Beyni bütün hücrelerine kadar ayaktaydı. Aksilik bu ya, dördüncü katın hücreleri çatı katına yapışık olduğu için basıktı. Tuvalet bölümü hiç uygun değildi. Yine de eylemini orada koymaya karar verdi. Zulme ve ihanete dur demenin yeri mi olurdu? Bir yerin en zayıf noktasını, kişi isterse en güçlü yan haline getirebilirdi. O da öyle yaptı. Boynuna kravatı geçirdi ve ayaklarını lavaboya uzattı. Birden ve büyük bir hızla kafasını boşluğa itti...

*Oyyy! Ülkemin üstünde bir gece karanlık
kuşlar seslerini toplayıp gitmişler
yağmurlar bir günlüğüne güneş bir günlüğüne
Sevdalar bir günlüğüne ölmüş ölmüş
Keko artık yok!*

*ölüm ya bir sopa darbesi
ya da tekme -zincir- duvar küresi
her vuruşmada kan ve çiçek
her vuruşmada 'dikkat' kesilmek
ışığı vermek dünya'ya
kolay değil kardeşim
kolay değil, ışıklı günler için ölmek.*

T E C R İ T

Sait EFE

Ön tarafı demir parmaklıklarla kaplı, dört katlı sıra sıra odalar. İlk görüşte hayvanat bahçesi izlenimi bırakıyor insanda. Benzerliği: İkisinde de demir parmaklıklar arkasında canlıların olmasıydı. Farkı da buradaki canlılar insandı. Hayvanat bahçesinde her bir bölmede bir canlı dururdu. Çok uysal olanlar ikişerli olurlardı ancak. Erkek ve dişi olarak onlar da. Yuva örneği yavruları olanlar bile vardı. Oysa tecritlere alabildiğince sayısız insan doldurmuşlardı. Beş, on, yirmi... Ne gelirse aklınıza. Asılacaklar hariç...

İnsanlar güçlerini zor doğasına, vahşi yaratıklarını na karşı kullandılar yıllar yılı evrenin. Daha yaşanılır kılmak, üstünde kuşak kuşak doğmak için üretime açtılar toprağı. Beslenmek, binmek ve ak sütlerini sağlamak için evcilleştirdiler en vahşi hayvanlarını. O gün, bu gündür sürer her alanda, onun bir parçası iken efendisi olan insanoğulları ile doğa arasında bu kavga. Özgürlüğü kısıtlanmış gibi baş kaldırmış başta doğa. Kolay kabullenmemiş, tez yenilmemiş zoruna insanoğlunun. Onlar da istemişler ki; dikensiz bir gül bahçesi ola, Dünya onlara... Burada durmak, düşünmek gerekirdi üzerinde uzun uzun. Sınıflar oluştuktan sonra, belli ellerde toplanan insan gücü kendi kendine karşı kullanılmaya başlandı. Amaç tüm insanlığın değil, egemen azınlığın mutluluğuydu. Zor doğa koşullarının, vahşi hayvanların yerini sınıflar almıştı daha karşılıklı olarak. İşte hayvanat bahçelerini andıran -Kaldı ki hayvanat bahçeleri bile...- tecritler sınıfsal insan gücünün kendi kendine karşı kullanılmasıdır. Kendi kendini öldürmesidir insanın. Çatılmış üç ağaç, ortasında

mumlu ip, giyotin, keskin kılıç, elektrikli sandalyelerle. Yapılmış ve yapılmakta olan silahlar kendi kendinin yokluğuna hazırlığıdır insanın. Ölümüne yarışlarıdır birbirleri ile silahlanmaları süperlerin.

İnsan insanı tutsak tutar tecritte. Alt katlar daha kötü. Diz boyu lağım suyu var. Güneş banyosu, hamam sefası yaptırır insan insana orada. Boyunca gömer, yüz göz batırır; günlerce yatırırdı içinde. İçirdiği bile olurdu tas tas içilen pınar suyu gibi.

Üçüncü kat yedinci hücreye aldılar onu. Altı hücrenin önünden geçmiş oldu böylece. İnsan dolu altı kafes, insan kafesi yani. -Kafes söcüğü bile insanlığın büyük ayıplarındandır- Bir deri bir kemik kalmışlardı içindekiler. Saçlar kısa, sakallar uzun, üst baş perperişandı. Ezildikçe ezilmişlerdi işkencede. Hiç umut ışığı yok. Göz çukurunda donuk gözler. Belli ki gün ışığı, güneş yüzü görmemişler aylardır. Yanaklar oyuk. Açlıktan karınlar çekik. Bir elmacık bir de kalça kemikleri çıkık. Ayakta dikilir çoğu yer darlığından. Ayakta dinlenir. Ayakta uyurlar. Koyun gibi birbirlerine sokularaktan. Koyunlar başlarını kuyruk altlarına sokarlardı. Bunlar omuzlara dayamışlardı. On ikinci kişi olarak girmişti tecritine. Ayakta kimse yoktu. Umutlandı. Oturur dinlenirdi. Başını dizlerinin arasına alır, imgeye dalar, düş bile görebilirdi uyurken. Tek özgürlüğün imgede, düşte olduğu bu yerde. Lüks şeyler arasındaydı burada. İmgede düşte. Düdük öttürür, kapılara vurur, en çok ta it ulutur bölerlerdi imgesini, düşünü insanın, işte.

İçeri itilip ardından kapı kapandığında çocukluğuna kaydı düşüncesi. Kara oğlağını, körpe kuzusunu düşündü bir zaman. Ahır kapısını yan edip, içeri sürdü mü onları tamamdı işi. Başlardı daha özgürlüğü. Açılırdı sokaklara.

Koşardı oyuna. Ya açlarsa içerdekiler? Tam içmemişlerse sularını? Islaksa yerleri... Soğuksa kış günleri...

Tecrittekilerin "hoş geldin" sözleri, dostluk kaynayan kuru zayıf yüzleri aydı onu imgesinden. Boyu üç, eni iki metre kadardı. Sol tarafında beton bir çıkıntı vardı. Tek kişilikti ya hücreler. Yatak olsa gerekti. Dört kişi sırtları duvara dayalı olarak oturmuşlardı bu beton çıkıntı üzerinde. Bacaklar dizden bükülü, eller dizden kenetli olarak uzatsalar orta sıradakilerin başlarına degecekti. Aynı durumda bir de orta sıra vardı. Sırtları beton çıkıntıya dayalı otururlardı. Üçüncü sıra her iki sıranın da yüzyüze karşısındaydı. Kenar mahalle kahveleri gibi ful dolu bir tecrit. Bir dolu da dumandı havası tecritin. Özgürlüğe inat sigara yakılırdı. Baş ağrıyan, canı sıkılan, dışarıyı özleyen saldırır sigaraya. Azını üfler, çoğunu içine çekerti dumanın. Arkadan az örülü bir duvarla ikiye bölünürdü tecrit. Tuvalet, lavabo ve akmayan suyun musluğu orada bulunurdu. Su kabı olarak kullanılan bir kaç tane de kartondan süt kabı... Çul üstünde yer kalmamıştı ona. Ayak üstü dikilmesi gerekirdi. Öbür tecritteki tutsaklar gibi. Tuvalet tarafına geçti bir ara. Postasının tekini kışının altına koydu. Tekini de az öne. Ayaklarını postalin üzerine koyacaktı. Böylece kan emen, can çeken betonla ilişkisi kesilmiş oldu. İkameti buraydı daha. Kim bilir kaç gün - belki de kaç ay burada oturacak, burada uyuyup uyanacaktı. O çok istediği imgelerini burada kuracak, düşlerini burada yaşayacaktı. İlk günler dışarıyı imgelerim sanmıştı. Özgürlüğü, güneşi, köyünü düşler; kara göz, elme yanaklarını okşardı sevdiği kızın. Sonra gördü ki, yalnız bedeni değil, imgesi ve düşü de tutsaktı burada insanın. Bir lokma ekmeğe, bir damla suya, bir soluk havaya idi burada imgeler. Bir

tutam sevgiye, güler yüze, sıcacık bir söze idi düşler.

Tecrit arkadaşlarının tümü de Mardin'den getirilmişlerdi. Üçer, beşer ay işkencede kalmışlardı her biri. Zulmün kol gezdiği belde, anayasanın babayasa olduğu dönemlerde.

Tuvaleti gelen biri izin istedi. Her tuvaleti gelenler sonra. Serili çul göt altında sısacık, yumuşacıktı. Postal teki gibi orasına, burasına batmıyordu insanın. Tuvalet bekçisine benzetti kendini bu kez. Her girenden para alırım diye de bir espri yaptı? Büyüğüne şu, küçüğüne bu denli diye. Güldüler gülmeyi unutmuş insanlar. Akşam aşı geldi. Üç çeşit aştan birer kepçe yalnızca. Yarı yarıya o da. İki anaç tavuğa yetmezdi doyasıya. Ekmek de yoktu. Her öğlen tek ekmek verilirmiş. Atomlarına bölünür öyle bölüşülürmüş. Çiğnemedен yutmak gerek derdi yaşlı öğretmen. Yoksa diş aralarını bile doldurmazdı insanın. Tek kaşık vardı tecritte. Duvar dibinde duman vuranlar gibi birer kaşık sırayla alınırdı aştan. Küçücük bir dünya gibi kendine özgü kuralları bile oluşmuştu tecritin. Kaşığı derine daldırmak ayıp, suyu çok içmek yasaktı. Neden tek kişilik aş, tek ekmek verilirdi. Yasa, yönetmelik varmış. Ve bunlara göre tecritler tek kişilik sayılırmış. Tek ekmek, tek kişilik aş ayrılırmış. Ekmek verilir, erzak ayrılırken anayasa uygulanır; adam doldurur, dayak atarken de babayasa...

Bir bir, iki iki artardı her gün tecritte gelen insan sayısı. Yer var, yok... Ekmek az, aş yetersizmiş... Anayasa ilgilenmez, babayasa da bilmezdi bu işleri burada. Yaşlı bir dayı geldi en son tecrite. Kaza geçirmiş gibi yüzü, gözü kan içindeydi. Eti kemiği ile parçalamıştı dizlerini potin darbeleri. Herkes etkilendi yaşı ve durumundan. Bir genç yerini verdi ona. Üst başa yaşlı öğ-

retmenin yanına oturtular. Uzun sürmedi suskunluk. Sıcak duygu, derin sevgi ve saygıyla acısı paylaşılmaya çalışıldı yaşlı dayının. Yüzü ısındı önce. Kaybolmuş gözleri ışıldadı sonra dost yüzler sığağında. Yüz çizgileri oynadı hafiften, hafiften. Dudakları titredi ağır ağır. Su yürümüş dal örneği ıslandı kirpikler ardından. Çağlayan sel gibi boşandı boğazından hıçkırıklar. Aktı aktı uzaklara göz yaşları ile karışarak. Bulunmuş umut, zincirden boşalmış özgürlük gibi. On yiğit ölmüş gibi ıslandı gözler, eğildi yere yüzler tecritte. Durumu gören yaşlı dayı boğazında boğdu ağdını. Amacım sizleri üzme değildi. Dostluğunuz yakınlığınız ağlattı beni. Çözdü içimdeki buzları. Sanmayın dayağa, acıyadır ağdım. Sevince ağlamışımıdır şimdi ben. Zülmün en koyu kucağında, en derin bucağında bunca yakınlığı, böyle içten dostluğu bulmanın mutluluğuna, sevincinedir ağdım. Bir nedeni de asker öğluma... Az önce bana yapılanların en ağırını neydi biliyor musunuz? İpe çeke, kılıç vuralardı da boynuma yapmayalardı onu bana. Sırtıma bindi biri. Eşek sürer gibi dehledi arkamdan diğeri. Koşturdular rahvan niyetine. Düşünür kahrolurum şimdi. Bana yapılanları benim öğlum da başka ana babalara yapar mı diye? Uyar bu zalimlere... Emir de-yip bilip yaparsa ya... Eli kırıla, boynu vurula da bunların yaptıklarından yapmaya başka babalara...

SÜRÜNGEN VE AYIŞIĞI

Biröl KESKİN

Mum alevi ışık oyunları yapıyordu koridor boyunca. Parmaklıklar arasından mum aleviyle oynaşmaya giren ayışığı koridoru dönüp en dip hücrede, alt ranzada yatan mahkumun yüzünü bir kedi gibi yalıyordu. Asker siyah jopunu duvarlara sürterek oynuyordu. Hücreler derin bir sessizliğe gömülmüşlerdi. Jopun duvarda çıkardığı ses askerın huzursuzluğunu kaçılıyordu.

Gece ağır ağır ilerliyordu. Nöbetçi kulelerinden gelen düdük sesleri köpek havlamalarına karışıyordu. Bazen derinlerden, nöbet değıştiren askerlerin teknil sesleri koridor boyunca turlayan askerle birlikte dolanıyordu.

Asker jopu hücre parmaklıklarında tıngırdatmaya başlamıştı. Bu ses karanlık bir mağarada yarasa sesleri gibi yankılanıyordu. Bütün günün yorgunluğuyla bitkin düşmüş olan mahkumlar horul horul uyuyorlardı. Biri hariç.

Jopun tıngırtısı dip hücrenin parmaklığına geldiğinde alt ranzada yatan mahkum tek gözünü açtı. Asker tıngırtıyı durdurdu. Anlamsız bakıştılar. İkiisi de birbirini birer kedi gözü olarak görüyordu. Veya çocukluklarından tatlı bir anı olarak kalmış küçük birer bilye.

Askerin tıngırtısı koridorda sönene kadar sabit kaldı ranzadaki yeşil-beyaz mavi ışık saçan bilye. Sonra kapandı. Mahkum sırtüstü döndü ranzasında. Bakışlarını üst ranzaya kilitledi. Gecenin huzursuzluğu üzerine çöktü. İri bir kütük gibi devrilmiş göyde duvara döndü. Üst ranza gıcırdadı. Gıcırtı yerini kesik kesik öksürüğe bıraktı. Aşağı sarkan battaniye bir ayak darbesiyle yukarı

çekildi. Alt ranzadaki duvardan tuvalet yönüne dönerken gördü battaniyenin bu devinimini. Kaşları çatıldı. Nefesi sıklaştı. Bir kaç kelime ağzında dolandı. Kısık bir hormurtuya dönüştü. Ani bir hareketle kavuçük terliklerini giyinip tuvalete yöneldi. Tuvaletten döndüğünde bütün pijaması ıslanmıştı. Pijamasını, donunu çıkardı. Ranzanın kıyasına oturdu. Eğilip ranzanın ayağından bir şey aldı. Göbeğinin altındaki kılları tıraş ederken çıkan ses ve kaşıntı ona zevk veriyordu. Askerin postal sesi yaklaşınca aceleyle battaniyenin altına girdi. Yerden kılları da avuçlayıp yastığının altına soktu. Uyuyor gibi yaptı. Asker gelip geçti. Mum ışığı parmaklıkları, ranza demirlerini duvarda oynatıyordu. Bitmeye yakın pır pır ediyor, demirler kıpırdıyordu. Elle bükülmez gibi görünen demirlerin dansedişindeki hoşluk bu gece yoktu.

Sessizce kalkıp tekrar tuvalete gitti. Tıraş bıçağını yüzüne sürtmeye başladı. Yüzünde sakal yoktu. Kan akıyordu gömleğine. Gömleğini çıkardı. Geri dönüp yatağın duvar dibindeki köşesinden bir şey çıkardı. Hışırtı sesi üzerine bir an durdu. Parmak uçlarına basarak tuvalete girdi. Elindeki kağıdı yukarı kaldırıp ışığın yarı aydınlattığı duvara tuttu. Bu çıplak bir kadın resmiydi. Gözleri parladı. Dudaklarındaki tebessüm elini kasıklarında dolaştırmaya başlamasıyla hırıltıya dönüştü. Gözlerini yumdu. Eli bir makine gibi ileri geri işliyordu. Gövdesi öne doğru bükülüyor, kıvranıyordu.

Duvardan süzülen beyaz sıvının ilk damlasının yere değişini izledi. Sonra battaniyeyi başına çekerek dua okumaya başladı yatakta.

Üst ranzadan kesik kesik öksürük sesleri geliyordu. Zayıflıktan derisi kemiğine yapışmış adam ter içinde kalmıştı. Müthiş bir baş ağrısına tutuldu. Gözleri yanıyordu.

Soluna döndü. Kemikleri sızladı. Duvar dibinden bir fare sürünerek tuvalete kaçtı. Koridor boyunca yılan tıslamasına benzer sesler geliyordu. Öksürüğü şiddetlendi. Başını kaldırıp aşağı sarktı. Battaniyenin altından gelen sese kulak verdi. Yastığa dayanan dirseği ağrıdı. Tekrar sırtüstü uzandı.

Ranza sarsıldı ve bir gölge duvarda kımıldanan parmaklıklara girip çıkarak tuvalete süzüldü. Aynı anda ayın önünü bir bulut kapladı. Koridordaki mum son bir gayretle ipileyip mihracenin önünde danstan yorulan rakkase gibi yere yığıldı. Ortalık derin bir karanlığa gömüldü. Sesler süngerle emilip göğe ağılmış gibi kesildi.

Zaman, sonsuz bir tünelin herşeyi öğütmeye hazır ağzını açmış yaratığıydı. Sağırdı; magma uğultusunu duymayan, kördü; samanyolundan habersiz, dilsizdi; yıldızları çakıltaşları gibi tüküren.

Dünyayı omuzlayan Atlas'ın kolları yorulup dizleri üzerine çöktüğünde zaman da duracaktı. Dünya o noktadan tepe taklak başka galaksilere yuvarlanacaktı. Hiçbir gezegen gözyaşı dökmeyecekti yokolup giden bu geminin ardından.

Ranzanın üstündeki adam baka kaldı gemiye. Zayıf cılız kollarıyla yakalamak istedi.

Tualete giden geri dönmemişti. Meraklandı. Ranzadan tutunarak aşağı indi. Tuvalette bir çift bacak sallanıyordu. Kafasını kaldırdı. İpi boynuna geçirmiş çırılçıplak bir gövdeydi bu. Bacaklara sarıldı. Tavana yakın geçen kalorifer borusundan sarkan ip gevşedi. Hırıltılar arasında köpükler döküldü yüzüne. Bir ayağını musluğa öbürünü duvarın çıkıntısına basarak yükseldi. Olmadı. Boynu böyle ipten kurtarmak mümkün değildi.

"Nöbetçiler" diye bağırmayı geçirdi içinden bir an. Sallanan gövdeyi bırakıp içeri geçti. Ranzanın altına girdi. Çıktığında elindeki bıçak, bulutundan sıyrılan ayışığında parladı. Tekrar musluğa basarak duvar boyunca yükseldi. Adamın kolundaki dövmeden yapıma üç hilale tiksintiyle baktı. Mezbahada boğa gibi debelenen gövde gürültüyle yere yığıldı. İpi boynundan gevşetip çıkardı. Koltukaltlarından tutup içeri taşıdı. Yatağa yatırdı. Battaniyeyi üzerine çekip bıraktı. Tuvaleti temizleyip çıkarken parmaklıklarda asker görüldü. Aldırmadan ranzasına çıktı. Asker jopuyla parmaklıklarda biraz oynadıktan sonra arsızca sırtarak uzaklaştı.

Günlerdir kimseyle konuşmuyordu. Sessizce karavanasını yiyor, köşesine çekiliyordu. O hafta görüşmecisi gelmedi. Bazen anlamsız, bön gülüyordu. Elindeki kağıttan birşeyler okuyor, sonra hemen birisi elinden kapacakmış gibi yastığına sokuyordu. Boynunda ipin izi kalmıştı. Eli ikide bir boynuna gidiyor, kabuk bağlamış yarayı tatlı tatlı kaşıyordu.

Üst ranzadaki adam kitap okuyordu. Toprakten yaptığı kandilinin ışığında gözlüklerini takıp satır aralarına notlar alıyordu. Bir özkıyımın anatomisi onu çevreleyen koşulların içsel nedenlerinde yatıyordu. Ölüm nedeni bilinmiyor notu düşülen resmi tarihin güveli sayfa ları gazete manşetlerine tünüyordu.

Nedendi. Bir insanı özkıyıma sürükleyen kurumuş dere yataklarınının toprak renkli sürüngenleri kabuk mu değiştiriyordu? Başkalaşımın kökeni türlerin evrimini verirmiydi? Yatak içinde aylarca gizlendikten sonra kalorifer borusundan sallanan ipin kriminali bizi insani olana götürür müydü?

Fazla sürmedi beynin kıvrımlarını dolaşan bitin tu- ru. Haki gömleği kalabalık sırmalıların operasyonları, gece talanları sıklaştı. Biraz tütün, bir fotoğraf, bir not defteri bıçağın yanına zulalandı. Koridorlar jop, kü- für, çığlık ve slogan sesleriyle tekrar buluştu. Direnen- ler seslerini martı çığlığına kattılar. Martılar bume- ranglar gibi havada çarpışarak döneştiler.

Yüzbaşı patlayan zulanın ganimetlerini inceliyordu hücrede. Verde, parçalanmış bir fotoğrafta küçük bir kız çocuğu gülümsüyordu.

Koridorda karga tulumba götürülen adam, bloğun de- mir kapısı, ardından kapanmadan önce, son bir defa Fulya 'nın kokusunu ciğerlerine soludu.

İpin boynunda açtığı yarayı kaşıyarak ödül bekler gözlerle bakıyordu sürüngen, elinde tuttuğu not defteri- nin sayfalarını karıştıran yüzbaşıya.

Hücre kapısı sürüngenin üzerine gürültüyle kapandı- ğında yüzbaşı elindeki defterle çoktan koridorda gözden kaybolmuştu.

Şimdi o not defteri, tarihin açılmasını beklediği sayfalarından birinde ilga edilmiş bir mahkemenin küf ko- kulu mahzeninde dosyaların arasında duruyordu. Son sayfa- sında çiçek kokulu Fulya'nın zayıf, sarışın, çakır gözlü abisinin yazdıkları kehanet değilse, başka neydi:

"Mitoloji varsa" diyordu, "Gerçekse ve yüzyıllar sonra da hükmünü koruyacaksa ve bu gök kubbe altında baki kalan SES'se postalın, jopun tende çıkardığı ses çocukla- rımızın çocuklarına ulaşacağı için neden kendimizi bahti- yar saymayalım."

GERÇEĞİN ÖYKÜSÜ

Edip POLAT

Gökyüzü ne kadar berrak. Yıldızlar, tavana asılmış ampuller gibi ışık saçıyorlar. Çok uzaktakiler ise yalnızca birer mum kadar. Nezaketle esen bu meltem altında, evren şehrinin sokak lambalarını sende seyretmek istemez misin? Kırmızı, mat bir ışık verenler ve oldukça parlak bir ışık saçarak yanıp sönenler. Şu cezve biçimindeki yıldız kümesinin az ilerisindeki çok parlayan kutup yıldızını da gördün mü? Peki Hafize. Bak şu küçük yıldız yığınınına. Galaksilerden meydana gelen Samanyolu, "senin" RËYA KÂ DIZ" dediğin. Birileri oradan geçerken samanı dökmüş? "Köyde saman taşınırken yollar öyle" mi oluyor?

Bu yıldızlardan bazılarında, ışık hızıyla gidilse binlerce, belki de milyonlarca ışık yılı sonra varılabilir. Onların saçtığı ışık da (uzaklıklarına bağlı olarak) binlerce ya da milyonlarca yıl sonra bize ulaşabilmektedir. Yani biz gökyüzünü seyrettiğimiz zaman aslında yıldızların o anını değil, tarihlerini görüyoruz. "Korkuyorum Keko" deme Hafize.

Yıldızların bazılarında, belki de bizden daha ileri uygarlıklar yaşıyor. Onlar da bizim tarihimizi görüyorlar. Dünyayı çeşitli aletlerle izleme olanakları olsa, gezegenimizin tarihinde ne gibi barbarlıkların olduğunu görebileceklerdir. "Çok uzaklara bakmaktan korktuğunu" söylüyorsun. Korkmamalısın, küçük sevimli bacım. Gökyüzünde yıldızları seyrettiğimiz zaman aslında tarihimizi seyrediyoruz. Eğer tarihimizde utanılacak bir şey yapmamışsak, geçmişe göz atmak bize korku yerine, yenği ve yenilgi silahları ile donatılmış bir tarih bilinci vermeli dir.

Küçük Hafe, bize 5 ışık yılı uzaklıktaki bir yıldızdan Türkiye'ye, oradan DİYARBAKIR'a bakıldığını düşün. Söz konusu yıldızdan şu anda bakan, neyi görecek?

23 Nisan günü "Çocuk görüşmesi" diye sizi cezâevine almışlardı. 5 No'lunun ana salonunda bir grup çocukla birlikte gardiyanlar etrafınızı sarmışlardı. Bizi görür görmez kaçışmaya, kiminiz ağlamaya başladınız. Çocuklar kendi görüşçülerini tanıyamaz olmuştu, görüşmecileri de onları. Birdenbire karşılarında kafaları kel, zayıf, soluk benizli yaratıkları görünce ne yapacaklarını şaşır-mışlardı. Özellikle uzun süredir içeride yatan tutuklular ise hafıza yitiminden dolayı kendi çocuklarını tanıyamamışlardı. Her zamanki gibi duvarın dibinde bekletilmiş-tik. Yönümüz duvara dönüktü. Komutan emir vermişti: "Ge-riye dön". Biz size bakıyorduk, siz bize. Arkasından bir emir daha: "Çocuk sevmek serbest." Verilen emre ilk defa uyamamıştık. Her şey emirle olabilirdi, ama SEVMEK asla.

Çocuklarla bir süre birbirimize baktıktan sonra ni-hayet adım adım yaklaştık. Aralarında sen de vardın. He-nüz dokuz yaşındaydın. İlkokul üç'e gidiyordun. Türkçe'yi daha yeni öğrenmeye başlamıştın. Korku dolu gözlerle sağa sola ve askerlere bakıyordun. Beni zor tanımıştın. Seni kucağıma alıp, Kürtçe "iyi olduğumuzu, hiç suçumuz yok-ken "itirafa" zorlamak gayesiyle hücreye atıldığımızı" söyledim. Sen bana durmadan "Kürtçe konuşma" diyordun. Sevimli Hafe, sana kapıda hep bunu söylemeni telkin et-miştiler "asker amcaların". Başka hiç bir şey söylemiyor-dun. Korkudan tir tir titreyen küçücük ağzından tek bir kelime çıkıyordu. Tek Türkçe cümle "KÜRTÇE KONUŞMA". İb-ret verici bir manzarayı beraber seyretmiştik: İki-üç ço-cuk topluluktan ayrılmıştı. Bir assubay bunlardan birinin kolunu sıkıca tutup tutuklulardan birinin yanına zorla

sokuşturdu. Sinirlenmiş bağıırıyordu: "Niye sevmiyorsun ulan? Al kucağına bunu!" Çocuk ise ağlıyor ve sağa sola kaçmaya çalışıyordu.

Sizden ayrıldıktan sonra, her zaman olduğu gibi hücrelerimize kapatılmadan önce "haydarlarımızı" yemiştik. İşkenceli günler dört ay daha sürmüştü. 1 Eylül 1983 günü sabahı her zamanki gibi koğuş kahvaltı için dizilmişti. Koğuşumuzda bulunan dört arkadaş (H.S. R.S. N.E. M.K.) koğuşu dinlemeye davet ederek şöyle konuşmuşlardı:

"Bugün dört arkadaş, PKK-Suruç gurubunun aldığı karar doğrultusunda ölüm orucuna başlıyoruz. Cezaevinde insanca yaşam koşulları sağlanıncaya yani, cezaevi idaresi isteklerimizi kabul edinceye kadar ölüm orucunu sürdürmeye kararlıyız." Bir eylül direnişi olarak tarihe geçen direniş işte böyle başlamıştı.

5 Eylül 1983... Sabah sayımından sonra gardiyan içeride "kitap çalışması" eğitimini yapmamızı emretmişti. Koğuştakilere varolan kitapları dağıtmıştık. Aniden bütün koğuş, karşımızda 3. katta bulunan 27. koğuşun pencerelerinin ardına kadar açılmasıyla irkilmişti. Pencerelerdeki bir kaç tutuklu şöyle bağıırıyorlardı: "Yeter... Yeter artık tahammülümüz kalmadı. Zulüm boğaza dayandı. Anamıza, avradımıza her gün küfredilmesine hayır... Kıçımıza cop sokulmasına yeter... Falakalara yatırılmaya yeter... Yet-sin hergün fare yediğimiz... Lağım sularının içirilmesine yeter... Asker gibi her Allahın günü havalandırmalarda diz çekilmesine hayır..."

"Arkadaşların 1 Eylül günü başlattıkları ölüm orucunu destekliyoruz. Bunu cezaevine yayararak direnişe dönüştüreceğiz" diyor ve bir ağızdan **"İŞKENCEYE VE ZULME SON, İNSANCA YAŞANAK!"** sloganları atılıyordu. Kısa süre

sonra bu sloganlar bütün cezaevini sarmıştı. Diğer yandan üç posta halinde girilen ölüm orucundakilerin sayısı iki yüz'ü aşmıştı. Aylarca cezaevi **"İNSANLIK ONURU İŞKENCEYİ YENECEK!"** sloganıyla sarsıldı.

Tutuklular örnek bir dayanışma gösterdiler. Hepimiz birimiz, birimiz hepimiz içindik. İdarenin toplu koğuş basma ihtimali karşısında, hemen her koğuştta kendini yakmaya hazırlananlar vardı. Bazı koğuşlar topluca açlık grevine başlamışlardı. EYLEM BÜYÜKTÜ.

Cezaevi idaresi, bu direniş sonucunda tutukluların çoğu isteklerini kabul etti. Ölüm orucuna gidenler hemen tedavi altına alındılar. Büyük bir insan zayılatı önlenmişti. Artık suyumuz akıyor, yetecek kadar yemek veriliyordu. Havalandırmada marşlı-yürüyüşlü eğitim yoktu artık. Gardiyanların dayağı ve hakareti ortadan kaldırılmıştı. Herşeyden önemlisi de mahkeme salonlarında idarecilerin çirkeflikleri, işkence ve gaddarlıkları dile getirilebiliyordu.

Bu durum ancak 3 ay sürmüştü. 83 yılının son ayında Adalet Bakanlığı bütün tutuklu ve hükümlülere tek tip elbise giymeleri zorunluluğu getirdi. 5 No'luya da o sıralarda tek tip elbise getirilmişti.

Zaten eylül direnişinde verdiği tavizler nedeniyle cezaevi idaresi diğer kolordu yetkilileri nezdinde zor durumda kalmıştı. Tutukluların kendi mücadeleleriyle kazandıkları haklar idareyi rahatsız ediyordu. Direnişten sonra yöneticiler, özellikle tutuklular arasında oluşan sıkı diyalog ve dayanışmadan dolayı epeyce rahatsız oluyorlardı.

Baskılar, tedricen yine arttırılmaya başladı. Tek tip elbise giydirmek ise yalnızca bir bahaneydi. Cezaevi idaresi eski kuralları ve eğitim politikasını geri ge-

tirmeye hazırlanıyordu. Bu amaçla mahkemeye gidenleri hücrelere alıyordu. Görüşmeye gidişlerde gardiyanlar etrafımızı sarıyor, bir bahaneyle sağdan-soldan sataşmaya başlıyorlardı. Bazen "KÜRTÇE KONUŞULDUĞU" gerekçesiyle hiç görüştürülmüyorduk.

İdare bize tek tip elbiseyi giydirmeye kararlıydı. Bunun için ortam hazırlıyordu. Mahkemeye gidiş-dönüşlerde tutukluların birbirleriyle konuşmaları yasaklandı.

Aralık ayında PKK-Siirt-Batman Grubu mahkemesi başladı. Bu gruptan mahkemeye çıkanların sadece birkaçı koğuşlarına dönebildiler. Çoğu tecrit hücrelerine atıldı. Her mahkeme, hastane veya görüşe gidenlere zorla tek tip elbise giydirildi. İdarenin bu tutumundan sonra tutuklular da hücrelere atılmamak, işkenceye uğramamak için mahkeme, hastane ve görüşe çıkmamaya karar verdiler. Getirilmek istenen baskı çeşitlerine, eğitim programlarına karşı yeniden direniş kararı alındı. Başta 35. koğuş olmak üzere, tutuklular yeniden ölüm orucuna başladılar.

Bu ikinci direniş OCAK ayında başladı. Ölüm orucuna katılım geniş oldu. Bazı koğuşlar, direnişi açlık grevine girerek desteklediler. Bununla birlikte Eylül direnişi kadar bir birlik ve dayanışma sağlanamadı. Bazı tutuklular, idarenin isteğinin yalnız tek tip elbise ise, bunun kabul edilmemesi gerektiğini belirterek, derhal demiryolu işçilerinin iş elbiselerine benzeyen çulu sırtlarına geçirdiler. İdare bu parçalanmayı ve dağınıklığı da fırsat bilerek direnişe başlanmasından hemen önce koğuşları tek tek basarak, tutuklulara zorla tek tip elbise giydirmeye başladı. Bununla birlikte bazı eski kuralları da geri getirmeye çalışıyordu. Tutukluların büyük bir çoğunluğu esas amacın tek tip elbise giydirilmesi olmayıp, yüzbaşı Esat Oktay Yıldırım döneminde uygulanan kuralların geri

getirilmesi olduğunu fark edince, tek tip elbise giymeyi reddettiler. İdare de koğuşları tek tek basıp işkenceyle elbise giydirme kararı aldı.

İdarenin amacı açlık kazanmaya başlamıştı: Geçmişte aldığı yenilgi, yöneticileri saldırganlaştırmıştı. Başvuracağı yöntemler çok daha sert olacaktı. Bazı yöneticilerin dediğine bakılırsa "KAN İSTENİYORDU".

Cezaevi idaresi, daha başlamadan ocak direnişini bastırma yolunu seçti. Ölüm orucunun ilk günlerinde koğuşlara baskınlar düzenlenmesi için hazırlıklar yapıldı. Bunun için cezaevine ek güç olarak Komando birlikleri getirildi. Cezaevinin çatısına, koğuş baskınları sırasında slogan ve feryatların çevre halkı tarafından duyulmaması için yüksek voltajlı hoparlörler yerleştirildi. Direniş ve koğuş baskınları boyunca bu hoparlörlerden marşlar çalınacaktı. Bu esnada da koğuşlar basılıp, tutuklular sinema salonuna götürülerek işkenceyle tek tip elbise giydirilecekti.

Direnen koğuşlar, koğuş kapılarını baskınlara engel olmak için dolap, ranza vb. gibi şeylerle kapattılar. Hiç bir suretle dışarıya adam verilmeyecek ve dışarıdan yemek, su vb. gibi şeyler alınmayacaktı. Bu direniş esnasında sadece bir kaç koğuş yemek alıyordu. Çoğunluk ise, muhtemel koğuş baskınına karşı bir nevi zorunlu açlık grevine girdiler. Koğuşlardaki kantin malzemesi ise sadece bir kaç güne yetecek miktardaydı.

Ocak ayının sonuna doğru idare, sırayla bütün koğuşlara zorla girmeye başladı. "C" Bloktan başlamak üzere, koğuşlara komando desteğinde "Viyana kuşatması" adını verdiği baskınlar yapmaya başladı. Tam bu esnada da, çatıdaki hoparlörlerden sağır edici bir müzikle, Hasan Mutlucan'ın kahramanlık türküleri çalınıyordu. Amaç, mahalle

halkının olup bitenleri duymasını engellemekti. Baskın sırasında kapıları açmak için oksijen kaynağı kullanılıyordu. Kaynağın ateşi, kapı arkasına yığıldırılan döşek ve tahta ranzaları yakarak bazı koşullarda yangına neden oluyordu. Gözetleme deliklerinden tazyikli su fışkırtılarak ve (bazı koşullarda) göz yaşartıcı bomba atılarak tutuklular etkisiz duruma getirilmeye çalışılıyordu. İçeri girildikten sonra ise -ölüm orucuna ve açlık grevine girenler de dahil- herkese rastgele dayak atılıyordu. Koğuştakiler yerde sürüklenerek sinema salonuna götürülüyor ve orada elbise giydirmek için ayrıca işkence yapılıyordu.

Koğuş baskınları için belirli bir süre yoktu. Gündüz olduğu kadar gecenin ilerleyen bir saatinde de yapılabiliyordu. Baskın yapılan koğuştan mutlaka ölü veya yaralı çıktığının haberini alıyorduk. Zaten baskınların başlamasıyla ölüm haberleri de gelmeye başlamıştı. Bu vahşeti önlemek için insanların yapacak hiçbir şeyleri yoktu. Patlamaya hazır bomba olan yürekleri. Tek kurşun atabilen silahları CANLARI VARDI.

Baskınlarla birlikte intihar haberleri de gelmeye başlamıştı. Hemen her koğuştan bir kaç kişi kendini yakmaya hazırlanmıştı. Geceleri kimse uyuyamıyordu artık. Katliam kokusu hakimdi adeta. Ölüm orucuna katılım geniş olmasına rağmen, hiç bir caydırıcı etkisi görülüyor tersine, baskınlar sırasında işkenceye ilk hedef olan ölüm orucundakiler oluyordu.

Ocak ayının son günleri... Yer: 2 No'lu Askeri Cezaevi. Koğuş basmalar tüm hızıyla sürüyor. 35. koğuş bütün cezaevine baskınlarla ilgili haberleri dağıtıyor. Gece yarısıdır vakit. Ölüm orucundaki Cemal ARAT baskın sırasında ölmüştür.

Aradan bir kaç gün geçti. Baskın sırası "D" Bloktaydı. Bu blokta bulunan 24. koğuş yine gece yarısı saldırıya uğramıştı. Hoparlörlerden sağır edici bir müzikle Hasan Mutlucan "ESTERGON KALESİ"ni söylemektedir. Hücredeki sorumlu arkadaş "Hevalno!" diye çağırıyor ve bize kara haberi iletiyordu: Necmettin BÜYÜKKAYA baskın sırasında katledilmişti.

Bozbulanık çıldırma vakti gecenin. Bunu Orhan KESKİN'in katli izledi. Artık, "İSTENEN KAN" dökülüyordu.

Koğuşumuz, 35. koğuşun (tecrit) karşısında bulunuyordu. Aramızda sadece havalandırma vardı. Haberler koğuştan koğuşa iletilerek, merkez olan 35. koğuşa iletiliyordu. Oradan bütün koğuşlara müzik yayını dindikten sonra, idarenin anlamayacağı bir dilde [Kürtçe (Zaza) vb.] bütün koğuşlara iletiliyordu.

Dönemin iç güvenlik amiri Yüzbaşı Abdullah Kahraman'dı. yardımcısı "Kel" lakabıyla tanınan sarışın ve kel üsteğmendî. Eski iç güvenlik amiri Ütğm. Ali Osman Aydın da baskınlara bizzat yönetici olarak katılıyordu.

Her baskın anında koğuşça sloganlar atıyorduk. Sloganlar "*İşkenceye ve Zulme son, Kahrolsun İşkence, İnsanca Yaşamak, İnsanlık Onuru İşkenceyi Yenecek.*" olarak tesbit edilmişti. Ama seslerimiz cezaevinin dışına taşmıyordu. Çünkü aynı anda hoparlörlerden marşlar çalınıyordu. Bazı koğuşlar ateşe veriliyordu. Bazı koğuşlarda ise, baskından önce insanlar kendilerini tutuşturuyorlardı. "C" Bloktan baskın sırasında ölüm haberleri geliyordu. Bunlardan biri Yılmaz DEMİR'di. Baskından önce olayı protesto etmek için canına kıymıştı. Onu Remzi AYTÜRK izledi. Olup bitenlerin dünyada az örneği vardı. Toplumun genel çıkarı için kendini feda etme şerefının en büyüğüne, kahramanlığın en büyüğüne ve fedakarlığın en büyüğüne bu

cezaevindekiler sahip olmuştur.

Baskınlar sırasında "C" Blok 8. koğuş ateşe verilmişti. Aynı şekilde "D" Blok 20. koğuş da, askerler tam koğuşa girmek üzereyken tutuklularca ateşe verilmişti. Bunca intiharlara ve koğuş yakılmalarına rağmen koğuş baskınları sırayla devam etmekteydi. Can güvenliği kalmamış, tutukluları bir endişe ve tedirginlik kaplamıştı. Askerler tedirginliği arttırmak için gece yarısı koğuş kilitlerini tıkdarak, baskın yapılacağı korkusunu yayıyorlardı. Bundan tedirgin olan koğuşlar, gece yarısı uyanıp sloganlar atıyorlardı.

Bütün koğuşlara olduğu gibi 23. koğuşa da baskın yapıldı. Tarih: 28.1.1984. Koğuştaki tutuklulardan Hüseyin YÜCE atılan dayaklar sonucunda kafasından bir darbe alarak şuurunu yitiriyor. Hastahaneye kaldırıldığında durumu daha da ağırlaşıyor. Acil müdahaleyle ilk şoku atlattırıyor. Sakatlığı 4 ay sürüyor. 984 mayısında tedavisini engelleyen cezaevi yönetimini protesto etmek için kendini asıyor. Bu olay sonucu omuriliği kırılıyor, tekrar hastaneye kaldırılıyor ve orada beş gün bitkisel hayatta kaldıktan sonra ölüyordu.

Sonraki günlerde, daha fazla ölümlere yer vermemek için tek tip elbise giyiminin kabul edilmesi kararı 35. koğuş tarafından bütün koğuşlara iletildi. Artık koğuşlara baskın yapılmasına meydan vermemek için koğuşların kapıları tutuklularca açıldı. Bu sıralarda koğuşumuzda bulunan G.D. F.B. İ.D. ve Cemal MİRAN ölüm orucuna başlamışlardı. Ölüm orucu uzun sürdü. Cemal MİRAN ölüm orucu sonucunda felç geçirerek, devamlı bir konuşma güçlüğü zaafiyetiyle sakatlandı.

Baskın sırası gelmeyen bir kaç koğuş sinema salonuna götürülecekti. İşkence sinema salonunda da devam edi-

yordu. Tek tip elbiseyi giymeyi kabul etmeyenler, komando askerlerince orada işkenceye alınıyorlardı. Salondan feryat sesleri geliyordu.

Koğuşumuz da sinema salonuna götürüldü. Komando askerleri tek tip elbiseyi giymek isteyenler ile giymek istemeyenleri ayrı yerlere aldılar. Gözlerimiz önünde, gitmek istemeyenlere kalın sopalarla dayak atılmaya başlandı. Feryatlara karışmış slogan sesleri dalga dalga bütün 5 No'luya yayılıyordu: KAHROLSUN FAŞİZM.

Koğuşumuz sinema salonundan döndüğünde 25 kişi yatalak olmuştu. Bunlardan Yaşar BULUŞ komalıktı. Karnına postallarla basmışlar ve "haydarlarla" sırtına vurmuşlardı. Vücudunda siyah lekeler oluşmuştu. Bir süre sonra her tarafı şişmeye başladı.

İki arkadaş, hastaneye götürülmek üzere Yaşar'ı sedye üzerine alıp koğuştan çıkardık. Onu idare kapısına kadar sedyeyle götürürken, büyük ana salonda karşılaştığım manzara tüyler ürperticiydi. Bir savaş alanını andırıyordu adeta. Direniş sonrasındaki cezaevinde, bazı koğuşlardan dumanlar yükseliyordu. Bazı koğuşların önlerinde "savaştan çıkmış yaralılar" inliyordu. Büyük salonda ilerlerken, sağlı ve sollu olarak duvar dibinde birçok adam yerde yatıyordu. Sağ veya ölü olduklarını anlamak mümkün değildi. Kimi tutuklular da bizim gibi yaralı taşıyorlardı. Yaşar'ı götürdüğümüz idare kapısında, sedye üzerinde en az 15 hasta ya da yaralı hastaneye gidecekleri sırayı beklerken çoğu şuurunu kaybetmiş haldeydi.

Tüyler ürpertici bir manzara... Yerler kan içindeydi... Koğuşa dönebileceğimizden endişelenmeye başlamıştık. Koğuşa girişte 9. koğuştan yükselen dumanlar hâlâ öksürtüyordu.

Koğuş baskınlarının bütün cezaevinde tamamlanması yaklaşık bir ay almıştı. Onca işkenceye karşın, cezaevi idaresi tek tip elbiseyi giydirme dışında bize hiç bir kuralı kabul ettirememişti. Sadece bir kaç koğuşta günde 40 dakikalık havalandırma yürüyüşü ve "dağ başını duman almış" marşı okutuluyordu. Daha sonra bu uygulama da kaldırıldı.

Direnişin tamamen kırılmasını engelleyen ölüm orucuna olan geniş katılımdı. 49 gün devam etmiş ve son günde idareyle anlaşma sağlanmıştı. Buna göre: Cezaevinde bir eylül direnişinde kazanılan haklar geri alınmayacaktı. Eğitim yapılmayacak ve marş söylenmeyecekti. Dört duvar arasında asgari yaşam şartları sağlanacak, ölüm orucuna katılanlar hemen hastanede tedavi edilecekti. İşkenceyle sakat bırakılanlar iyileştirilmeye çalışılacak, tutuklular tek tip elbiseyi giyeceklerdi.

Uzak yıldızlarda belki de bizden daha gelişmiş uygarlıklar yaşıyor. Bak! Şu parlayan yıldız, Sevimli Hafe. Nasıl da kalp atışı gibi yanıp sönüyor? Ayrı dünyaların güneşidir o.

İBİŞ URAL

Sait EFE

*Toprağın altı da olsa gidişi
Kurtuldu sayalım biz gene İbiş'i
Ne küfür duyacak daha ne azar
Baskısız, dayaksız uyuyacak ya
Varsın olsun yeri mezar.*

Görüşmeciler döneli çok olmuştu. Konuşurlardı kendi aralarında. Hiç göremeyenler vardı. Ancak görebilenler de. Üç cümleden çok konuşan hemen hiç olmamıştı. Görüşmecilerden dönmeyen tek kişi İbiş Dayı idi. Dönmüş içeri alınmamıştı. Kilit vurulmamış demirkapı ardında bekletilirdi. Hiç sevmediği, en çok korktuğu bir durumdu bu onun. Onlarla başbaşa kalmak ıssız bir ormanda adam yiyen canavarlarla karşılaşmak gibiydi. Kasap önünde koyuna, şahine tutulmuş serçeye benzetirdi kendini böyle durumlarda.

Babaları eve dönmemiş aile çıkmazlığı içindeydi koğuş. Olacakları bilmenin korkusunu yaşarlardı. Korkulan şey yaşanmaya başlanmıştı bile kapı ardında. "Gençliğe sesleniş" okutturuluyordu İbiş Dayı'ya. Ancak ezberleyebilmişti. Su gibi ezbere bilse bile korkudan şaşırırdı onların karşısında. "Şak" sille, "pat" tekme sesleri gelmeye başladı açık mazgal deliğinden. "Bu senin en kıymetli vazifendir" cümlesinde takılmıştı İbiş Dayı. "Bu senin en kıymetli dayağındır" diye bir tekme savruldu ona. "Ah diyemin" diye iki büklüm olduğu sesinden anlaşılıyordu. Tekme tam karnına gelmişti. Öne doğru eğilmiş durumu ile kalçasına, kalçasına vurdular aralıksız. Konuşan "D" Blok sorumlusu çavuştu. sesinden tanımişti sorumlu onu. Başka

tutsakların -gardiyen veya başka yetkililerle- konuşma hakları olmadığı için sorumlu kapıya en yakın yerde dururdu benzeri durumlarda. Bu yüzden fazla bir uzaklık yoktu aralarında. Topu topu mazgal demiri bile açık bir demir kapı. İmece çalışır gibi yer yerden vurmaya başladılar sonra topluca. Hedef gözetmeden. Oyun oynar gibi güle oynaya.

Neden sonra içeriye aldılar.

Sorumluyu çağırdılar ardından dışarıya. Topuk selamı ve kısa künyeden sonra; dayak yiyeceğini bile bile "Emredersiniz komutanım"la bağladı sözünü sorumlu.

Askerlerin "fino" dedikleri boydan ufak, huydan zalim, insanlıktan yoksun gardiyen dışarıya aldı onu.

- Koğuşunda yürüyüş ve marşları bilmeyenler var nedendir?

- İbiş'ten söz edersiniz. O hem yaşlı, hem de hastadır. Sonra korkar karşınızda bildiğini bile şaşırır.

Tam doksanlık şut gibi iki tekme savruldu iki dizine sorumlunun. "Şuna bak hele konuşuyor daha" dedi gardiyen. Başlayın buyruğunu verdi yeni gelmiş iki ere. Ama sıra vermedi onlara. Hıncını alamamış düşman, soluğu çıkmamış yarışçı gibi girişti hemen. Gözü yumuk olmalıydı. Vurduğu yeri görmezdi. Yumruğu bırakıp gırtlığına sarıldı sorumlunun. Dili bir karış çıkana, soluksuz bırakana değin de bırakmadı. Soluksuz can yere yıkılınca ancak çözüldü eller gırtlaktan, tekme ile girişti yerde. Ya gözlerini açmamıştı. Ya da hırs, hıncı karartmıştı gözlerini. Sol böğrüne, baş kısmına vurulmazdı insanın. Vesikalı işkencecilerin yapmayacağı davranışlardı bunlar. Kirpi gibi yusuvarlak oldu yerde. Başını karnına doğru çekip, kolları ile korumaya aldı. Kalbini kör tekmelerden sakınmak için sol tarafını yere getirdi. "Kaldırın şunu" dedi er-

lere. Kendisi istese de kaldıramazdı. Yetmezdi gücü. Ufacıktı. Şu eksik yönlerinden dolayı komplekse düşmüş insanlar var ya! Bunda da boy kısalığı kompleksi olsa gerek. Sert davranmak, zalim olmak, dayak atmakla büyüklük, güçlülük güdüsünü giderir gibiydi. İki er iki omuzundan tutup kaldırdılar sorumluyu. Gözleri kapalı yumruk saldırısına geçti gene gardiyan. Yapıştı gırtlığa zalim parmaklar. Yine çıkardı bir karış dili. Yıktı yere soluksuz bedeni.

Beğenilmemiş film seti gibi sayısız tekrarlandı aynı işlem. Bedeni uyuşmuştu sorumlunun. Acı ne duymazdı daha. tuzlu bir kan tadı vardı damağında. Cereyan çarpmasına eş yumruk darbeleri duyardı başında, beyninde bir de.

Sorumlu içeriye alındığında yüzler yere inmişti koğuştta. Koğuş kadasına yenilen dayağın acısını paylaşmamak üzdükçe üzmüş, ezdikçe ezmişti onları. Böyle anlarda en avantajlı kişi dayak yiyendi. Dışardakilere dişli çarka takılmış enerji gibi çoğalarak yansırı bu acı. Hele dayak sırasında beklemenin verdiği acı dayak açısından bin kat, on bin kat daha fazlaydı.

Yüzü gözü kan içinde İbiş Dayı'ya koştu sorumlu. Dayağa ve baskıya karşı duygusal bir ilişki oluşmuştu aralarında. Yaşlı ve öğretmen olması dolayısıyla yakınlık duyardı İbiş Dayı ona. Tüm gözler İbiş Dayı'ya döndü. Duvarlara yaslanmış, ölü can gibi sapsarı ve hareketsizdi. Son solukta konuşur gibi, zor duyulan bir sesle "Kafam dışarıda kaldı. Seni beklerim getiresin Hoca" dedi. "Eyvah gitti, oynattı" dediler. Olduğu yere yıkıldı. Kaldırıp ranzaya yatırdılar. Gardiyana durumu bildirdi sorumlu. Son durumu öğrenmek isteyen gardiyana "Baygın mı, uykuda mı bilmem. Uzanmış yatar ranzada" dedi. "Uyumuştur

o. Birşey olmaz o şeyini şeyettiğimin ihtiyarına" dedi gardiyan. Mazgallı kapatırken de tembihledi. "Uyanırsa haber ver. ..keçeğim onu. Bunlar ne daha? Göstereceğim gününü ona" diye. Yasa, tüzük gereği "emredersiniz komutanım" dedi sorumlu. Ağzından, yüzünden sonra yüreğine de kan akıtarak.

Akşama doğru doktor geldi. İbiş dayı uyanmamıştı daha. Doktorun gelişi koğuşturmuş, en çokta hastaları umutlandırdı. İkinci geliyordu koğuşturmuş. Yumuşak, sıcak davranmıştı o gün. Onun hipokrat yeminine bağlanmış, asker olmayan kişiliğine yorulmuştu bu davranışı. Vane öyle beklenti vardı koğuşturmuş. Hipokrat yeminli, görevi insanları yaşatmak olan biri gelmiş, ölüm hücrelerini görmüştü. Hiç yoksa dışarıya bildirebilirdi. Hastaların umudu da, hazır buraya gelmişken göz ucuyla da olsa bakardı onlara. Sonra o iyi yürekli doktor tam anlamı ile muayene bile edebilirdi onları. Büyük bir düş kırıklığı yaşadılar koğuşturmuş, hastalarda... Subay giysileri içinde tam bir askerde şimdi o. Hipokrat yemini değil, savaşçı yemini etmişti sanki. Koğuşturmuş görmeden, hiç bir şey sormadan hastayı aldı ortaya. Bir kağıt parçası ile birde kibrit istedi. Hastayı tütsü ile ayacaktı. Duman verdi ilkin boğazına, burnuna. Duymadı İbiş Dayı, Alev tuttu ağzına. Uyur gene İbiş Dayı. İğne batırdı alınına, yanaklarına. Suratında gezdirdi sonra uçtan uca. Bir kıpırdama, bir tepki yok hasta bedende. "Kaldırın" dedi. Dört asker dört ucundan kaldırdılar battaniyeyi.

Son kez açıldı demir kapı İbiş Dayı için. Son iki yıl yakın zamanını bu anı görmek için yaşamıştı hep. Özgürlüğüne ve özlemlerine kavuşacaktı. Özgürlüğünü burada bıraktı. Özlemleri ise bedeni ile birlikte toprak olacaktı.

O günden sonra üç gün fino denilen gardiyan görünmedi ortalarında. Daha iri, esmer biri gelmişti onun yerine. Ya daha yeni gelmişti kampa. Ya da geri hizmetlerde çalışmıştı hep. Sert davranmıyor, dayak atmıyordu. Küfür edecek bir kişiliği de yoktu. Tito derlerdi ona, öbürüne fino diyen askerler kendi aralarında. Umutlandılar koğuşça. "Ölen ölür, kalan sağlar bizimdir" hesabı içine girdiler. Aç mide ölüm ne bilmezdi. Seven gönlün ferman dinlememesi gibi. Pide istediler. "Ekmeğiniz yok mu ki paranızı pideye verirsiniz" diye şaşkınlığını belirten gardiyana, "Ekmeğimiz hiçbir zaman olmadı" dedi sorumlu. İki tutsak aldı yanına. İki çuval ekmeğe getirdi aceleyle.

Kızılderililerin avları üstünde toplanmaları gibi, toplandılar iki çuval ekmeğin başına. İbiş Dayı'nın ölüm üzüntüsü ile, iki çuval ekmeğin sevinci birbirine karışmış, anlamsızlaştıkça anlamsızlaşmıştı yüzler. Bir de pişmanlık vardı gözlerinde. Kocamanından şöyle.

"Neden ayda birimiz ölmedik" diye.

Yüzleri kızardı utançlarından sonra. İbiş Dayı'nın sesini duyar gibi olmuşlardı. Mazgal deliğinden bakan gözler belki de onundu.

S U

Sait EFE

Omuzlarından silkeledi nöbetçi. "Hasan, Hasan" diye de seslendi bir iki.

Bir kıpırdadı, iki homurdandı Hasan. Çok uykulu az anlaşılır bir sesle "ne var, ne oluyor?" diye sordu.

"Su geldi, sıra sende" dedi nöbetçi.

Sıra sözcüğünü duyan Hasan yekindi uykusundan. Ne de olsa yarı resmi sayılırdı sıra sözcüğü. Arama mı yapılacaktı? Dayak sırası mı vardı? Yöreye bakındı yarı uykulu, yarı uyanık. Banyo sırası olduğunu öğrenince de tekrar uzandı, gözleri yumuk.

Hiç de kalkası yoktu. İçi toz toprak, paçavra dolu bu asker döşeği bu denli sıcak, bu denli yumuşak gelmişti ona. Dört kişi ile paylaşılan bu yatak da bu denli rahat.

İsteksiz ve biraz da tembelce doğruldu yatağında. Zorla kaldırıldı doğrusu. Tuvalete girdi. Banyoya yani. Pencereye baktı. Yarı açık pencere yarıya değin kar dolmuştu. İçeriye uçan kar taneleri bile vardı. Camı kapattı. Banyo dediğin her türden hava akımına karşı kapalı olmalıydı. İvedice soyundu. Hava soğuk, su soğuktu. Sırtının kiri teri de çekilecek gibi değildi hani. Hortumu canına tuttu. En zor anıydı banyo cefasının. Birazdan alışırdı. Tam tersini yaşıyordu buğulu sularda hamam sefasının. Ne çok sıcak, ne çok soğuk olsun isterdi banyo suyunu anasından. İçinde sobası yanan bir banyoları olmamıştı hiç. Yıkanacağı leğeni tam sobanın yanına getirtirdi. Anasının yanında soyunmaya utanacak denli büyüyünceye değin. Bir "ah" çekti içinden. Derin ve uzunca. Kaç yıl

dır sıcak su görmediğine sırtının. Bir kaç kez banyoya götürmüşlerdi onları. Tümünde de dayak banyosu yaparak dönmüşlerdi. Sudan daha soğuk olan banyo anıları, suyun soğukluğunu unutturdu ona. Hortumu üstüne tuttu. Baştan ayağa güzel bir suladı bedenini. Kar beyazını yaz güneşine çevirmişti o acı anı. Kar soğuşunu da hamam sıcaklığına. Beterin de beteri vardı. Kış günü kar havasında, soğuk su ile yıkanmak beterse: Onların banyoya götürmeleri beterin beteri idi. Suyu bile ısıtmıştı o korkunç anı. Ağzından çıkan buharlar, sudan kalkar gibi gelmişti ona.

Tecritteyken götürmüşlerdi ilk banyoya onları. Sevinmişlerdi İlkinde. Sırtları sıcak su görecekt diye. Ne bilsinler zavallılar sulu sopa yiyecekler ölesiye. Bitten de öte kurtlanmışlardı. Cenge gider gibi ikişerli oldular koridorda. "Çırpınırdı Kara Deniz" marşı ile başladı hamam yürüyüşü. Kurnelerin başı bir anda çıplak insanlarla doldu. Aralarında bir dönemin millet vekilleri, belediye başkanı ve bakan olmuş kişiler bile vardı. Suyu ulaşabilenler sabunlandılar azar azar. Geride kalanlar sıra beklerlerdi. Sular kesildi birden. Son sayı beş dendi. Uzun acı bir düdük ötüşü ardından. Beş saniye de beş kurnede akmayan su ile yüze yakın kişi yıkanacak ve giyinecekti. Çoğunun sırtı sabunlu, sabunlu çoğunun eli bile suya değmeden toplandılar denilen zamanda denilen yerde.

"Herkes yıkandı mı" diye sordular. Yanıt asker yanıtı olacaktı. O da "evet". "Yıkanamayanlar ayrılınsın"

Bir kaç kişi ayrıldı. Ya çok saflardı bunlar. Ya da temizliğe çok düşkün. Gözü açık değıllerdi kesinlikle. Yoksa o an onların gözlerindeki dayağa susamışlığı görürlerdi. Suratlarından dayak özleminin aktığını da. Son sayı birde soyundular. Son sayı sıfırda yıkandılar. Son sayı sonsuzda da dayak yediler. Daha tozlu, daha kirli ve yüzleri, gözleri daha kanlı olarak girdiler sıraya.

Kış soğuğuna, kâr havasına inat iyice köpürttü sabunu başında. Avuç avuç dağıttı köpüğü canına. Yavaş yavaş üşümeye de başladı. O korkunç anının sihiri bitmişti artık. Gözlerini de yakmıştı sabun. Vitesi araziye taktı. Dişlerini sıktı. Musluğu açtı. Son kez tutacaktı suyu üzerine. O da ne?.. Haş diye su beklediği hortumdan, foş diye bir ses geldi. Ardından da soğuk ve kuru bir esinti. Böbreklerinden başlayarak tüm bedenini titretti. Hortum elinde bekledi bir süre. Suyun neyin geleceği yoktu. Gelişen tekniğe uyuldu diye düşündü. Kuru temizleme yapıyorlardı herhalde. Hep en son işkence teknikleri gelecek değildi ya; sam amcanın meşhur ülkesinden. Hava da kesilince işin şaka götürür yanı kalmadığını anladi. Terlediği kent hamamları canlandı gözünde. Orada olsaydı sular kesilse bile üşümezdi. Hamam tasları vurulurdu kurne taşlarına. "Su" diye bağırın seslere eşlik ederek. Çoğu gırgırına yapılırdı bunların. Yoksa onlar da bilirlerdi ki, hamamcı amcaları susuz değil de sıcak susuz bırakmazdı onları.

Nöbetçi gelmişti. İki kişi de dışarıda vardı. Çamaşır yıkarlardı. Sıra onların değildi ama; olağanüstü durumlardı. Mahkemeye gidiş, dönüş tuvalet yasaktı. Kendini sıkacaksın. Baktın ki kasıkların patlayacak, altına bırakacaksın. Başlangıçta sıcak, sonra buza kesen işeğini. Ondan da sulu ishali... Bacaktan süzülen pisliğin balaktan çıkmaması içinde bez bağlanırdı altına mahkemeye giden ishallerin. Şu anda yıkanan çamaşırlar bu amaçla kıça bağlanmış giysilerdi. Tuvalet sırasında öncelik ishallerinde olduğu gibi, su geldiğinde yıkamada da öncelik bu bezlerini.

Tüm koğuş ishal olmuştu bir kez. Uyanan tuvalete koşardı. Seksen kişilik koğuş. Tek tuvalet. Kuyruk bayağı

uzamıştı. Bir bir girmek yetmez oldu. İki iki girmeye başlandı. Üç üç... Dört dört... Beş beş sonra. Giderek çoğalıyordu bu sayı. En son dokuzda kaldı. Fazlasını tuvalet almadı. Biraz genişçeydi tuvalet. Aslında koğuş olarak yapılmış bir bölüm değildi burası. İşlik, salon gibi bir yerdi. Tutuklu "izdihamından" koğuş olarak kullanılıyordu. Kapı hariç, üç duvarın yanına üçer kişi oturmuşlardı. Birbirlerinden bir yerlerini gizler gibi arkalar duvara dönük. Öbür taraftan erkeğin malı meydanda her şey açıktı... "Herkes havaya baksın arkadaş" dedi Mahmut. "Ya da birbirimizin gözlerine bakalım". "Gözler aşağıya kaymasın". "Sen sus" dediler Mahmut'a. Nasılsa hepsini gördün sünnet kontrolünde. Görmeyenler konuşsun bari... Güldüler bu pislik yumağı içinde. Gülmek yaşamaktı... Gülmek var olmaktı insan için.

Dört kişi, sekiz göz bakıştılar bir süre. Kararsız ve çıkmazda. İki bidon yedek suları vardı. Günlük zorunlu traş için saklarlardı. Günlük bile olsa başlı başına bir suç türüydü sakal. Bu yüzden traş suyu içme suyundan önemliydi onlar için. Eski permatikle susuz traş ölüme bedeldi. Bu suyun bir kısmını Hasan'a verdiler, acil durum gereği. Çömeldi çırılçıplak. Başına ilk dökülen su, canına bağlanmış manyeto gibi titretti onu. Bağarttı bilinç dışı. Üşütmemiş yakmıştı soğuk su bedenini. Buzlu su değil, kızgın lavdı sanki başına dökülen. Tekrar banyoya götürülüşlerini düşledi. Sihirine kapılacaktı o acı anının. Yıkanamadım diye dayak yiyenlerin yerine bile koydu kendini. Dayak yedi imgesinde doyunca. Sürüdüler koridorları uçtan uca. Boşunaydı... Değil imge, fırın ateşi bile zor ısıtırdı bu buz tutmuş suyu. Önce sıkmasına karşın, kuru kavak dalları gibi gene de çarpardı dişleri birbirlerine çatır çatır. Yarısında doğruldu işin. "Yok arka-

daş" dedi. "Zatüre olup ölmektense sabunlu kalmak daha iyidir. Nasılsa sabun gitse de kir kalacaktı. Bitler belki gelmezlerdi sabun kokusuna. Bir gecelik olsun bitsiz uyumuş oluruz".

Koştı ivedice. Düne değin ona dikenli gelen, bu gün ise yumuşak ve sıcak olan asker yatağına. Gömüldü üç kişinin arasına. İlk kez sevindi bir yatağı dört kişi paylaştıklarına. Yoksa nasıl ısınırdı buz bağlamış damarları. Daldı hemen. Düünün eğitim, dayak yorgunluğu, suyun, havanın soğukluğu uyuşturmuştu bedenini. Gözleri yarı açık, kirpikleri hafif hafif oynardı Hasan'ın. "Düş görüyor olmalı" dedi nöbetçi. O'nun düşünüyü uyanık düşledi. İmrenme ve kıskanma ile karışık bir duyguyla. Komşu köy çocuğuydular. Fırat çocukları yani. Az aşığından akardı Fırat köylerinin. Oynayan kirpiklerine o denli daldı ki, ona uydu farkında olmadan. Kirpiklerine en çok. Birlikte uzandılar sıcacık Fırat kumu üzerine. Boğuştular ikindi sıcaklığında. Top oynadılar, güreş tuttular, oyuna durdular doyasıya. Birbirlerini sıcacık kuma gömdüler. Koştular sonra Fırat'a. Kulaç attılar geliş gidişine karşı kıyıya. Uzun bir zaman sürdü bu dalgınlık. Birlikte açılır, birlikte kapanırlardı kirpikler. Aynı düşü yaşar, aynı oyunda koşar, aynı yolda koşarlardı.

Mezopotamya verimli topraktı. Ve onu çevreleyen Fırat büyük bir ırmaktı. Çok yerde iki dağın arasından dolu su akardı. Hele ada, göl olan yerler rengi hariç deniz gibiydi. Fırat'ı haritadan izledi. Sınırı geçti Dicle ile birleşti. Oradan körfeze ulaştılar birlikte. Denize daldı gözleri... Denizlere, okyanuslara sonra. Bir bütün olarak dünya haritası canlandı gözlerinde. Her taraf masmavi... Su yani... Ve havada mosmor yağmur bulutları... Yer, gök, su diye geçirdi içinden. Dünya dolusu su vardı dünyada.

Oysa bir damlasına özlemdiler onlar burada.

"Bedava yaşıyoruz bedava

Ekmek peynir değil ama

Acı su da bedava." diyen ozan mı yanılıyor du,
yoksa

bir dönem mi kapanıyordu? Onun bedava dediği suyun bedeli
özgürlüktü burada, bir ömür boyu. Gençecik canlardı, daha
çocukluk kokan...

Institut kurde de Paris

HELİN

Çiğdem KILIÇOĞLU

Çocuk hep kapıya bakıyordu. Kapı az sonra büyük bir gürültüyle açılacak dışarıdaki hava içerinin boğan sıcaklığına ılık bir esintiyle karışacaktı. Küçük adımlarıyla ürkek, çekingen ilerlerken annesinin saçlarını düzelten eli boşlukta öylece kalıverdi. Kapının bir çığlığa benzeyen sesi duyulduğunda sevinçle karışık bir hüznü de beraberinde getirmişti. Oysa Yüzbaşı "Helin'i bir gün dışarı çıkarıp gezdirmek istiyorum." dediğinde hiçbirisi inanmamış, hepsi çocuğun kendilerinden alınıp götürüleceği korkusunu yaşamışlardı. Dünyadaki kayıp çocukların yeni bir adı olacaktı belki de... Şimdi kapı açılmış, çocuk ile dışarı arasındaki setler bir tümcede kalıvermişti.

"Aliş'e bile söylemedim dışarı çıkmak istediğimi. Annem beni alıp götürecekler diye korkuyor. Doğrusu ya ben de inanmıyorum onlara. Askerler hep döverler bizi. Şimdi dışarıya götürmeyip, ablalarımı alıp götürdükleri o karanlık odalara kapatırlarsa beni. Buraya ilk geldiğimizde annemle kalmıştık öyle bir odada. Ben o zaman hâlâ annemin karnındaydım ama çok korkuyordum. Annem elini başıma koyup anlatırdı. Güneşi, çiçekleri, denizleri... En çok güneşi anlatmasını severdim. Çok sıcak olurmuş, gözlerimizle bakamazmışız. Üşüyordum. Orada öyle tepe üstü asılmıştık. Canım çok acıması ama hiç belli etmiyordum. Sımsıkı sarıldım. Sımsıkı..."

- Hadi Helin gidelim. Adam elini tuttu. Çocuğun yumuşak eli şaşılabilir bir gerginlikte duruyordu elinin içinde. Her an kaçacak, gitmek istemiyorum diye ağlayıp bağıracaktı sanki. Kapılar birbiri ardına açılıyor, askerle-

ri, silahlarla örülmüş insandan duvarları geçip gidiyorlardı.

"Güzel bir oyun oynayacağız" diyor amca. Ben tanıyorum bu amca'yı. Koğuşumuza girip ekmeklerimizi, kitaplarımızı alır hep. Bir gün öteki koğuşlardaki abileri dövüyorlar, işkence ediyorlardı. Ablalarım onları bırakmaları için bağırma'ya, kapılara vurmaya başladılar. İçerde ateş yaktık. Alishim yanmasın diye kazağımın içine sakladım onu. İkimiz de çok korkmuştuk. Askerler su sıkmaya başladılar. Bu amca kapıyı kırdırdı. O gün annemleri çok dövüdüler. Amcanın oyun bildiğini sanmıyorum. Hem onun benim gibi küçük bir kızı da yoktur. Olsaydı bizi öyle döver miydi? Babalar yumuşak, sevgi dolu olurlarmış çünkü. Benim babam yok. Olsaydı onunla çıkardık dışarıya. Bana küçük kızım derdi. Bende onun boynuna sarılır çok çok öperdim. Hiç arkadaşım yok. Alish'i saymıyorum tabii. Askerleri sevmiyorum. Bana "piç" diyorlar. Piç ne demek bilmiyorum. Kötü birşey olsa gerek.

Cezaevinin ince uzun duvarlarını aşip dışarıya çıktılar. Güneyin bu güzel kentinde bahara rağmen sıcak bir gün yaşanıyordu. Çocuk gökyüzüne bakıyor, güneşi takip etmek isterken yürüyemiyordu. Gözleri yaşarmış, kıpkırmızı olmuştu.

"Gördüm. Güneşi gördüm. Öyle güzel, öyle sıcak ki. Alish görebilseydi çok şaşırırdı eminim. Birçok merdivenim olsa gökyüzüne çıkabilsem, yüzünü okşar, doyasıya ısınırdım. Sonra hergün bizim koğuşa da gelmesini söyledim. Ama çok uzakta. Amca merdivenle oraya çıkamayacağını söyledi. Sıcaktan hasta olur, hatta ölmüşüz. Valan söylüyor. Doktor amca benim için "vitaminsiz kalmış, kemiklerin gelişebilmesi için her gün yarım saat güneşe çıkmalı, ayrıca süt içmeli" demişti. Güneş kötü olsa öyle der miy-

di? Çok sevmiştim onu, buradaki askerler gibi değildi. Elini tutmuş, bana adımı sormuştu. Bir daha göremedim doktor amcayı, annem görevden alındığını söyledi. Çok uzağa gitmiş.

Kentin arkalarında dinlenmek için yapılmış küçük bir parktaydılar şimdi. Adamın elini sıkıca tutmuş olan çocuk, kalabalıklar arasında küçük bedeninin kayıp gideceği korkusunu taşıyordu. Gördüğü her şeyi soruyordu. İçeri girdiğinde henüz bir cenin olan ve üç yıldır yalnızca asker, cop, silah, gardiyan, ranza... görmüş bir çocuğa gördüklerini anlatmak ne kadar zordu. Evler ranzaların büyüğüdü. Adamlar üniformalarını niçin çıkarmışlardı? Niçin silahları yoktu. Bu kuşlar neden cezaevine gelmiyorlardı? Yeşil ne demekti.

Parkın içinde insanların orta yerindeydiler. Yeşil çimenlerin üstüne sanki geceden bir el gelip avuç avuç papatyalar serpmişti. Çocuk şaşırarak eğildi yere. Çiçekleri incecik boyunlarından tutup koparıyor, topraktan ayrılan çiçeği beyaz taç yaprakları döküle saçıla ağzına atıyordu. Yüzünde yediğinin ne acı ne de tatlı olduğuna dair bir ifade vardı. Adam şaşırarak çocuğa seslendi. "Helin niçin yiyorsun çiçekleri?" Çocuk başını kaldırdı. Soruya şaşırmişti. "Ama amca bunlar çok güzel." Her şeyi bilen ama güzel şeylerin yendiğini bilmeyen adamın "Onlar yenmez, toplayıp ablalarına götür istersen" deyişi daha çok şaşırtmıştı. Yine de usulca toplamaya koyuldu çiçekleri, ablaları güzel bir şey getirdiği için çok sevindiklerdi.

Adamın sinir uçları sızlamaya başlamıştı. Elini tutan bu küçük el yüreğine giren bir makine ucu gibiydi. Oysa elleri hergün binlerce kez çevirirdi manyetonun kolunu, insanları çarmıha gerer gibi duvarlara gererdi. Çı-

rılçıplak bedenlerin her sarsılmasında, her burulmasında zevkle, daha hızlı çevirirdi kolu. Bu küçük çocuğa da... Hele o direniş günlerinde... Yanan koğuşun içinde elinde bebeği bir köşeye kıvrılmış bağırıyordu **"İNSANLIK ONURU İŞKENCEYİ YEYECEN"**. Yenecek diyemiyor yeyecek diyordu. Gülmek geliyordu içinden ama gülmedi. Çocuğu duvarın dibinden tuttuğu gibi ranzanın üstüne frlatmıştı ama o hâlâ **"İnsanlık onuru işkenceyi yeyecek"** diye bağırıyordu. Adam dişlerini sıktı, tıslar gibi "Komünistin piçi" diyerek çocuğu çiçeklerin üstünden hızla aldı. Elindeki papatyaları fırlattı. Çocuk bu hoyrat eli tanımıştı. Güzel her şeyi yıkan, kıran, öldüren ellerdi bunlar. Kitaplara, ekmeklere uzanırdı. Elinden alınıp atılan çiçeklere baktı. Ablalara götürseydi.

Attı çiçeklerimi. Niye? Anneme ablalarımın götürcektim onları. İstesem almama izin verir mi? Çocuk elini hoyratça tutup çekiştiren ele baktı. Bu amcanın çocuğu yok biliyorum. Oyun da bilmez. Çiçeklerimi de vermeyecek bana, çünkü onlar çok güzeldi.

Çocuk kararlılıkla yürüdü. Ayakları adamın hızına yetişemiyordu. Uzun duvarların önüne geldiklerinde gökyüzüne baktı. Gülümsedi.

"Avuçlarımın içine güneşi sakladım, içeri götürüyorum. Kimseler görmedi. Ablalar, Aliş çok sevinecek, ısınacaklar. Hiç üşümeyecekler artık. Size dışarıdan güneşi getirdim diyeceğim. Çiçeklerimi de alabilseydim..."

HER ŞAFAK VAKTİ MAVİ DOĞUM

Mahisu DENİZ

Beş yıllık tutsaklığın tahliyeyle sonuçlanınca, o sevincin doruğundayken bile içinde tanımsız bir hüzün vardı.

Tam beş yıl her şeyini paylaştığı arkadaşlarından ayrılmanın verdiği bir hüzüdü bu.

İlk günlerin tanımsız sevinci, yerini hüzün yüklü yürek sızılarına bırakıyordu. Kendi kendine kaldığın anlarda Ülkeni, mavilikleri, insanlarını, aileni, kadını, çocuklarını, işkenceleri, katliamları, idamları, ihanetleri ve yitmeyen inançla direnen canarkadaşların geliyordu gözünün önüne...

Beş yıllık en insani yaşamsal özlemlerin giderilmesi, özgür olmanın güzelliği bile hafifletmiyordu yüreğindeki sızını.

Beş koca yılın toplumsal boyuttaki değişimi her yerde kendini hissettiriyordu. Bir de, ömrünün yarısını maviliklerde geçiren bir insan olunca, bu his olmaktan öte yüreğinde sürekli kanayan açık bir yara gibi geliyordu...

"Eylül fırtınalarının ardından neler yitmemişti ki", diyordun. Bu yüzden fazla şaşırırmıyordun ama gine de isteyince bir şeyler yapamamanın çaresizliğini yaşıyordun.

Tahliye olmak. Özgürlüğün sevinçli mi, hüzünlü mü olduğunu anlayamadan ülkenin kanayan yarasına merhem olmanın inancıyla yaşamayı istiyordun.

Doğumundan bu yana, hep emekçi, işçi, yoksul ve her an ölümü, sakat kalmayı yaşayan insanların içinde büyümüştün. Onların değerlerini, yaşam kavgalarını, dirençle-

rini, üç kuruşluk ekme parası için canlarını düşünmeden ortaya koymalarını, büyük bir hayranlık duyarak yetiştiğin...

Şimdi, yeniden o acılı insanların yanına dönüyordun. Acılı, ama hep onurlu insanlarla olmak içten içe büyük bir sevinç veriyordu sana.

Kafanda sorular birbirini kovalıyordu. İnsanlarıyla tüm yaşamı kucaklayarak geçen mavilik yılları ve tutsaklığının hakkını verebilecek miydin? Tahliye olmanın, şu anda yaşananın hakkını verebilecek miydin?...

Yaşam ve mavilik bir tutku olmuştu sende. Bu tutkulu sevdaya duyarsız kalınarak yaşayamayacağını biliyordun.

İnsanın, insan olmanın en doğal özelliklerini tüm benliğinde duyuyordun. Acısıyla, mutuyla, korkusuyla, cesaretiyle, özlemiyle, isyanıyla, aynı içiçelikte yaşanan en doğal duygulardı bunlar. Ama maviliklerle geçen uzun yıllar ve bunun beş yılı en zor tutsaklık koşullarında geçince. Eylül rüzgarlarına rağmen ayakta kalabilen mavilik insanı olmanın ayrı bir gururunu duyuyordun içinde.

Yaşam ve mavilik sevdası; insan olmanın, insanca değerleri koruyabilmenin en büyük ereğiydi sende. Bunu içerdeyken de en yoğun bir şekilde görüyor her an yaşıyordun. Ama, yılları durduran, tarihi gerisin geriye estirip orta çağ'a taşıyan Eylül rüzgarlarını, beş yıl sonra ilk kez dışarıya sıcak yaşamda duyumsuyordun şimdi.

Gördün ki, asıl tutsaklığı içeridekiler değil, dışarıya insanı yaşamış. İnsanların katledilişi, işkence, zor ve baskı yoluyla susturulması, sindirilmesi tüm ülkeyi kapalı bir mapushaneye çevirmiş.

Umut ve Sevgi: Umut'un yok edilmesi. Hele o güzelim sevgi katledilmiş. "En insani değer yüce sevginin katle-

dilmesi, umudun söndürülüşü, insanların katledilişinden daha acıdır", demiştin. Bunu yıllarca içerde de yaşamıştın, ama, şimdi ülkenin dört bir yanında görünce, asıl yitirilişin mapusluğu, insanların beyinlerinde ve yüreklerinde olması acını bir kez daha artırdı...

Sevgi - umut - mavilik; tüm yaşamını oluşturan vazgeçilmez değerlerdi. "Ne yazık ki bu değerleri koruyabilen çok az insan kaldı"ğın söylüyordun ülkende...

Ve her şeye rağmen geriye kalan insanlarda ölesiye insan sevgisi, inanç, direnç ve her türden haksızlığa karşı başkaldırıyla dolu bir yaşam kolektifinin oluştuğunu görmüştün.

İşte, "yaşamın, yaşanılanın en anlamlı güzel yanı da bu", diyordun. Hep bu sevdalı, inançlı, yürekleri sevgi dolu mavilik insanlarıyla olmaya çalışıyordun. Çünkü, Eylül rüzgarlarından önce olduğu gibi, asıl ortalığın tarumar edildiği anlarda esen rüzgarlara karşı koyabilmenin tek yolu direnmek olduğuna inanıyordun. Onuru, inancı, maviliği, yaşamı koruyabilmenin, insan olmanın gereği olduğuna inanıyordun.

Teslim olmak yoktu yaşamında. "Neye, niçin teslim olacaktım?" derdin. Çevrene baktığında en yakınlarının bile Eylül rüzgarlarıyla değişime uğradığını görüyordun. Çok sevdiğin kadının, pembe yaşamsal düşlerin peşinde koşuyordu. Boyunca çocukların, senden ayrı geçen on yılda ayrı dünyalarda yaşıyorlardı. Ülkenin her yanını saran bencillik, riyakarlık, dolandırıcılık, rüşvet, uyuşturucu, fuhuş'a baskı ve zor eklenince insanların her yanını umutsuz, karamsar bir çöküntü sardığını görüyordun. "O güzelim ülkem o güzelim insanları nasıl böyle oldu"ğunu düşündükçe daha da kahroluyordun. Bu çaresizlik içindeki insanlarla aynı çaresizliği nasıl paylaşıyordun. "Hayır,

hayır paylaşamazdım. Kendi kendimi reddetmek olur bu diyordun." "Umudumu, sevgiyi, yaşamı, tüm geçmişimi, insanlığıma, maviyetleri reddetmek olur" derdin hep...

Yaşadığın zorlu yıllar ve deneyimlerinden "İnsanları kendi koşullarına göre değerlendirmeyi" öğrenmiştin; ama, "Eylül rüzgarlarının üzerinden beş yıl geçmesine rağmen hâlâ bir avuç insandan başka kimiseden ses çıkmıyorsa bu duyarsızlığı nasıl değerlendirmeliyiz" derdin.

"Nerede yüreği hep kanayan ülkenin dürüst, demokrat, yurtsever, devrimci insanları. Nerede, ülkenin bağımsızlığı ve özgürlüğü için and içen insanlarımız. Nerede "her şeyimle halkımı temsil ediyorum", diyen ilerici, demokrat parlamento üyeleri. Nerede yaşananları korkmadan, yılmadan, çarpıtmadan yazan dürüst, onurlu yazarlarımız. Basın-Yayın organlarımız nerede. Bağımsızlığı, demokrasiyi, özgürlüğü ve insan haklarını savunan kuruluşlarımız nerede. Her türlü yaşam hakkının çiğnendiği ortamda hukukçularımız nerede. Yüzbinlerce insana, işkenceyle imzalatılan düzmece polis ifadelerine göre yargılanan -"bağımsız, adil"- yargı organları nerede. İşkencede ölen, sakat kalan insanlara "İşkence görmemiştir" raporu veren, "dürüst, namuslu" hipokrat yeminli tabiplerimiz nerede. En kutsal değer emeğin kendisi olan sendikalar nerede?"

İçin burkularak arıyordun bu değerli insanları, bulamıyordun. Elbet hiç olmadığını söylemiyordun. Ne var ki bağımsızlık, demokrasi ve maviyeti, yaşamın her alanında savunma kararlılığını çok azının göstermesi senin en büyük acındı...

Yalnızdın Eylül rüzgarları sonrası. Bu tür acılı yalnızlıkları Eylül rüzgarlarından önce de yaşamıştın, beş yıllık mapusluğunda da maviyetler içinde olsan da -birey-

yalnızlığını savunmadın hiç bir zaman. Yalnızlıklar içinde çoğul olmayı, çoğalarak yaşamayı savundun. Kollektif'in, kollektif bilincin içinde yaşamayı savundun hep...

Zindanların kör hücrelerinde bile, kilometrelerce uzaklıktaki hiç görmediğin Diyarbakır zindanlarındaki mavilik insanlarıyla yaşadın. Onlarla direndin, onlarla acıyı paylaştın; onlarla inancı, onuru, umudu, sevgiyi, mavilik sevdasını ayakta tuttun...

Güney Afrikada kara derili halkın katledilişinde de oradaydın; El Salvador'da, Filipinler'de, özgürlük ateşiydin dağlarda; Filistin'de "küçük generallerle" ellerine yüreğini taş yapan çocuklarla beraberdin...

Ama ülkende çakan ateş bir başka büyülüyordu seni. Bir -yaz şafağında - ilk kez yanan özgürlük ateşinde de beraberdin özgürlük savaşçılarıyla.

İşte bu yüzden, yalnızlığı yüreğinde, beyninde duymadın. İşte "bu yüzden senelerce tek başıma kaldığım hücrede bile hiç yalnızlık çekmedim" diyordun.

Bunca yitikliklere rağmen her şafakta yüreğinde yeren umut ve sevgi mavilikleri seni hep canlı tutuyordu...

Yaşamda çok güzel, çok mutlu anların olduğunu söyledin. Ama, seni en çok etkileyen tam beş yıl sonra çocuklarıyla ilk kucaklaştığın andaki duyumsadıklarının tanımsız bir güzellikte olduğunu belirtirdin. "Hele o ilk kucaklaşmadaki heyecanı, coşkuyu, sıcaklığı, sevinci bir daha hiç yaşamadım" derdin. Bilirim, içinde hep özlemini duyduğun bir kucaklaşmaydı bu...

Denizleri severdin. Doğduğun, büyüdüğün denizlerin karşı kıyılarını düşlerdin. O kıyılardaki mavilikleri, mavi yaşamı merak ederdin.

Denizlerin engin maviliği içine ekerci seni. Do-
yumsuz bir huzur ve güzellik bulurdun o maviliklerde. De-
nizin mavisini yaşamın mavilikleriyle bütünleştiğini g-
rrdn.

Bir gün, sahilde karşı kıyıyı düşlerken denizin ma-
visinde gözalıcı bir yeşillik gördüğünü fark ettin. Ma-
viyle-yeşilin çok değişik bir grnmyd bu. Van Gogh'un
bile renklendirmekte yetersiz kalacağı müthiş bir renk
armonisi. O zaman pek anlayamadın bu maviliklerdeki yeşi-
li, ama beş yıllık tutsaklığında deniz mavisine kadar, dağ-
ların yeşilinin özlemini çektin yüreğinde...

Eylül rüzgarları devam ediyordu. Ne bahar, ne kiş
demeden devam ediyordu. Ortalığın savrulduğu, güzelim ye-
şilin telan edildiği bir yaz günü şafağında, kendi ülke-
nin dağlarında yeniden çiçeklenmesi ayrı bir sevda oluş-
turdu sende. Mavi ve yeşil, umut ve sevda yaşamında tutku
olan değerlerini pekiştirdi.

Eylül rüzgarlarının saçtığı tohumlar, yeniden kıpır
kıpır canlılığıyla çiçeğe duran yeşillikler, mavilik-
lerle bütünleşince bireysel maviliklerde yaşanamazdı
artık. O an maviden yanaydın ama, "O güzelim yeşil çiçeğe
durmuştu". Ve sen, "ieğe duran yeşilliğin yanında,
içinde, sıcaklığında olmadan duramazdım", diyordun.

Anımsıyor musun, son görüştüğümüzde ben maviliğe
şen yeşilliğe tutkunluğumuzu konuştuk görüş süresince.
İkimiz de inatıydık renkli sevdamızda. Ne ki, yaşam mavi
ve yeşili içiçe oluşturmuştu. Yaşam ve doğanın içiçeliği
ylesine bütünleşmişti ki, bu tarihsel zorunluluk bizle-
rin isteğine göre değil, tarihin kendi doğal akışına göre
yazılıyordu. Sonuçta ikimizin de ortak tutkusu mavi ve
yeşilin doğal evrimi sonucunda yaşamda bütünleştirilmesi
oldu...

Sonsuz bir sevgiyle sarılmıştın ayrılırken. O gün, o kopamazlığını anlayamamıştın, ama, biliyordun ki denize ve dağlara tutkun olan insanlar hep özlemliler olurlar. Hep yürekten ölesiyeye sevdalı olurlar.

Yüzüne baktın canarkadaşlarının. Sanki bir daha hiç göremeyecekmiş gibi. Ama, o bakışlarda inancını, sevdanı, yüreğini anlatmaya çalışmıştın daha çok. Hiç bir zaman kabullenemeyeceğin haksızlıklara olan isyanını göstermek istemiştin gözlerindeki ışıltılarla. Ve biliyordun ki, söylemek istediklerin söylenmeden de anlaşılmıştı. Buna inanıyordun. Çünkü senelerdir aynı maviliğin ruhsal ve bedensel bütünleşmesini yüreğinde duyuyordun. Gözün arkada kalmayacaktı. O coşkulu inançla, mavilik insanı da olsa bireysel yaşayamayacağını fısıldadın gözleriyle. Anlamışlardı seni. Sevindin, gururlandın...

Ülkende esen beşinci Eylül fırtınası sonunda yeneden maviliklerin yüreğindeydin. Bu kez dışarısının sıcak sevgi ve inanç dolu maviliklerinde. Üstelik maviyle yeşilin bütünleştiği noktada...

Dağları yaşıyordun artık. O güzelim baharın canlanışına yüreğinle can kattın bir yaz şafağında.

Ülke, sınır, mavilik demeden özgürlüklerin en güzelini dağ doruklarına taşıdın, "her şeyim canparçam ülkem için", diyerek...

Ve o gün bu gündür maviyle yeşilin bütünleştiği yürek çizgisinde, gencecik, dipdiri sevdanla hep ışıltarken, her şafak vakti denizleri, dağları aşır, artık gökyüzünü saran o ışığın yüreklere yansımından öte, dünya yüreği oluşturduğunu da biliyordun...

ÖLÜM FERMANLA GELİR

Nicedir ki

"dem û dewran" sinsicedir:
ölüm fermanla gelir geceleri,
oğullar kardeşler yitirdik
karanlık hücrelerde.

Nicedir ki

"hebs û zindan" işkencedir:
ve direniş üzre yürekler ateşcedir:
zorbanın sopası kereste-kalas!
göğsü kan pıhtısı, dişleri-tırnakları kir!
gözleri engerek, kaskatı-katran!
sinirleri bozgun cinayetle!
darbeler öyle!
öfkeli, kızgın, kudurgan!
biraz da utkun, barbarca türünden!
paslı-kör bir testere ağzı dehşetinde!
öyle öldürücü!
öyle körkütük düşman!

Nicedir ki

"zar û zman" gizlicedir:
ses-söz yasak!
anadilim,
dilim-dilim, küfür ve tekme-tokat altında:
analar şaşkın:
mühürlü dil-diş-dudak!

Nicedir ki

"zulm û zor" haincedir:

beden incedir,

"jar û zrav, bê nan û av,

tazi, thi w birçhi, phevûk û pherişan,

bê xwedi w xwedan,

mina dilé desté hırç û hovan,

mina karé stû xwaré grédani lı ber kharé

bırr û khéran,

ax û déran!

wsa bê hal û bê derman" incedir, ipincedir:

kopar bir yerinden,

kopar kas-kemik-ilik-kan, ten ve can:

ölüler özgürlüğün kanadıdır, uçuşur yücelerde:

budur dem:

hüküm budur:

"dergevan" neyi bekler?

demir kapılar, tel örgüler kimi tutar?

işlevsiz ve hükümsüzdür silahlar:

bu cansız beden, bu aşk ve şehitlik,

yükselir bir ruh gibi gökyüzüne-nöbetçi

kuleleri üstünden,

bir ruh gibi ve bir melek kanadı hafifliğinde,

bir tutulmaz ışık gibi,

bir güneşsel rüzgar gibi,

eser ve yayılır toprağın üzerinde,

düşer kara bağrına:

ve orada filizlenir.

Talat İNANÇ

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ	5
KA MB ER A TE Ş NA S I L S İ N ?	
Ruşen SÜMBÜLOĞLU	9
HASRET	
Günay ÇOBAN	16
YOKLUĞUNLA BİRLİKTE	
Osman GÖSTERİŞLİOĞLU	27
PAMUK	
Ruşen SÜMBÜLOĞLU	37
DİYARBAKIR'DA "FİLİZ KIRAN FIRTINASI"	
İbrahim ULUTAŞ	45
ONDÖRT AĞUSTOS ÇAYI	
Sait EFE	53
JANDARMA BÖLÜK KOMUTANINA HAKARET HA!	
Vedat AYDIN	59
KARANLIKTA KIVILCIM	
İdris GÜZEL	71
TECRİT	
Sait EFE	76
SÜRÜNGEN VE AYIŞIĞI	
Bırol KESKİN	81
GERÇEĞİN ÖYKÜSÜ	
Edip POLAT	86
İBİŞ URAL	
Sait EFE	97
SU	
Sait EFE	102
HELİN	
Çiğdem KILIÇOĞLU	108
HER ŞAFAK VAKTİ MAVİ DOĞAR	
Mahisu DENİZ	112

YAŞAM VE ANILAR / MARENOSTRUM DİZİSİ

- Uzak Yakın Anılar (Fotoğraflı) / **Vedat Günyol**
- **OLGA** Yürekli Bir Kadının Yaşamı / **F. Morais**
- Bolivya Günlüğü / **Ernesto Che Guevara**
- Konuşmak İstiyorum / **Domitila (2.baskı çıkıyor)**
- Roman Gibi / **Sabiha Sertel**
- Nizamiye Kapısında / **Sacide Çekmeçli**
- Dağdan Kopan Ateş / **Omar Cebezas (2.baskı çıkıyor)**
- **İRAN** Soluyor Çiçekler / **Bahman Nirumand**
- Filistin Kazanacak / **Ceylan Göllüçü**
- **1968** İsyancı Bir Öğrenci Kuşağı / **Ronald Fraser**
- Ben Bir İnsanım / **Mahmut Uyan**
- Kırmızı Gül ve Kasket / **Zihni Anadol**
- Çocukluğumdan Öyküler / **İzak Babel**
- Mektuplar ve Kişiler / **Che Guevara (çıkıyor)**
- Loksandra / **Maria Yordanidu (2. baskı çıkıyor)**
- Günlerin Kitabı / **Taha Hüseyin (çıkıyor)**

KURAMSAL DİZİ

- Komintern'den Kominform'a Komünist Hareket 1. Cilt Komünist Enternasyonalin Bunalımı / **Fernando Claudin**
- Kominternden Komünforma 2.cilt: Stanilizmin Doruğu / **F. Claudin (Çıkıyor)**
- İşçi Denetimi ve Sosyalist Demokrasi/ Sovyet Deneyimi / **Carmen Siriani**
- Proletarya Diktatörlüğü Tartışması / **Hal Draper**
- Bitmemiş Devrim Rusya 1917-1967) / **I. Deutscher**
- Bakü Komünü: Rus Devriminde Milliyet ve Sınıf / **Ronald Gregor Suny**
- Lenin Döneminde Leninizm/Cilt I: Muhalefet Yılları / **Marcel Liebman**

- K.Marx ve F.Engels: Giriş / David Riazanov
- Türkiye İşçi ve Sosyalist Hareketi / Dimitir Şişmanov

YENİ SESLER

- Dersimli Memik Ağa / Haydar Işık (Roman)
- Hapiste Doğanlar / Hüseyin Şimşek (Röportaj)
- Yurduna Dönen Gılgamış / Halil Güçlü (Şiir)
- Yürü Direncim / Nur Bulum (Şiir)
- Lavrion Öyküleri / Ahmet Sefa (Öykü)
- Kurt Ağzında Kuzu / Sait Efe (Öykü)
- Albatroslar / Birol Keskin (Öykü)
- Suyu Uyandırın Sesim Olsun / Fadıl Öztürk (Şiir)
- Biri Yitik İki Ülke / Soysal Ekinci (Şiir)
- Zamanı Durdurabilmek / Mecit Ünal (Röportaj)
- Firari Düşler / Mustafa Doğan (Şiir)
- Talan Bir Ömrün Ortasında / Namık Kuyumcu
- Martı Kanadı / A.Kadir Konuk (Şiir) 2. Baskı çıkıyor
- İnce Yazılar / Ender Öndeş (Şiir)
- Koyabilmek Adını / Halil Genç (Roman)
- Rüzgâr ve Gül İklimi / Mehmet Çetin (Şiir) Çıkıyor
- Sizinle Kaldı Sevdam / Kenan Özcan (Şiir)
- Doğuşenler Konuşacak / Ayşe Hülya (Şiir) Çıkıyor
- Ayrımı Bol Bir Yol / Hüseyin Şimşek (Roman) Çıkıyor
- Gün Dirildi / A.Kadir Konuk (Roman) 3. Baskı Çıkıyor
- Bir Avuç Şiir / Ersin Ergün (Şiir)
- Çözülme / A.Kadir Konuk (3. Baskı çıkıyor)
- Eylül Şifresi / Hüseyin Şimşek (Roman) çıkıyor
- Çağrı / Soysal Ekinci (Şiir)
- Dağın Öte Yüzü / A.Kadir Konuk (Öykü)
- Gözlerini Değiştirsinler Çocukların / A. Coşkun

ÜLKELER - DENEYİMLER

- İsrail'in Kutsal Terörü / **Livia Rokach**
- Güney Kore Model Olabilir mi? / **Ulrich Luther**
- Friedman Modeli Kiskacında Şili / **A.G. Frank**
- Lübnan'da İç Savaş / **B.J.O. den**
- Uzun Savaş - **Sölvador / James Dunkerley**
- Özgür Bir Güney Afrika / **Nelson Mandela**
- Çağdaş Hellen Tarihine Giriş / **Nikos Svoronos**
- Yeni Soğuk Savaş / **Fred Halliday**
- Palestine / **Abu Fıras (İngilizce)**
- Kapetanios : Yunan İç Savaşı / **D.Eudes (çıkıyor)**

TÜRKİYE İNCELEMELERİ VE EKONOMİ DİZİSİ

- Az Gelişmenin İktisadı / **Pierre Salama**
- Alman Emperyalizminin Türkiye'ye Girişi / **L.Rathman - R.Luxemburg**
- Yeni Osmanlılardan Bu yana İngiltere'de Türk Gazeteciliği / **C.O.Tütengil**
- Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye / 3 cilt / **Stefan Yerasimos**
- Genel Bunalımın Dinamikleri / **Frank, Arrihgi, Wallerstein, Amin**
- İktisat Nedir / **Rosa Lükemburg (2. baskı çıkıyor)**
- Kapitalizm Nasıl İşler / **P.Jalee (2. baskı çıkıyor)**

SİYASAL DÜŞÜNCE DİZİSİ

- Hürriyet Bildirgeleri (Derleme)
- Spartakistler Ne İstiyor / **Rosa Luxemburg**
- Lenin'in Düşünce Sistematiği / **György Lukacs**
- Ulusal Sorun / **James Connoly**
- İnsan Hakları / **T.Paine**

- Tarih Materyalizmin İzinde / **Perry Anderson**
- Hapishane Defterleri / **Antonio Gramsci**
- 21. Yüzyıl Eşiğinde Sosyalizm / **Derleme**
- Düşünce Şucu / **Veli Yılmaz**
- Devrim Yazıları / **Robespierre, Danton, Marat, St.Just, Babeuf**
- İtalya'da İşçi Konseyleri / **A. Gramsci**
- Kapitalist Devlet / **R. Milliband**
- III. Enternasyonal Belgeleri / **Derleme**

BİLİM DİZİSİ

- Tunceli-Kanunu ve Dersim Jenosedi / **İ.Beşikçi**
- Geçiş Sürecinde Türkiye / **Der. Schick ve Tonak**

DÜŞÜNCE DİZİSİ

- Bilimlerde ve Sanatta Diyalektik / **Yılmaz Öner**
- Eleştiri - Toplum Üstüne Yazılar / **Adorno**
- Canlıların Diyalektiği / **Yılmaz Öner**
- Parıltılar / **Benjamin (çıkıyor)**

ONBİRİNCİ TEZ DİZİSİ

- 1. Bunalım, Azgelişmişlik, Devlet
- 4. Türkiye'de, Dünyada Sosyal Demokrasi
- 5. İşçi Mücadeleleri ve Sendikacılık
- 6. Demokrasi, Devlet ve Sınıflar
- 7. Türkiye'de Tarım Sorunu
- 8. Sosyalizm, Piyasa, Demokrasi
- 9. Marksizm ve Feminizm
- 10. Sosyalizm Nereye

DİĞER YAYINLAR

- **ENVER GÖKÇE / Yaşamı ve Şiirleri**
- **Siyabend ile Xecê (Bir Kürt halk öyküsü) / Hüseyin Erdem (çıkıyor)**
- **Dostlarım (Şiir) / Bülent Aydın**
- **Şiirin Lüzumu Yok / Yılmaz Öner**
- **Almanya'da Türk Halk Şiiri**

1991 YILI YENİ YAYIN PROGRAMI

YENİ SESLER DİZİSİ

- **Requiem (Zamandışı Sessizlik Saatt) / Mecit Ünal**
- **Kanrevan Maraş / Nuh Ömer Çetinay**
- **Şiirler / Hüseyin Şahin**
- **Ardından / İbrahim Karaca**
- **Seni Bir Güle Armağan Ettim / Safa Fersal**
- **Kendini Anlatırsa Bir Kız / İnönü Alpat**

BİLİM DİZİSİ

- **Osmanlı İmparatorluğu ve Dünya Sistemi/Ondokuzuncu Yüzyıl / Reşat Kasaba**
- **Akdeniz/Tarihsel Mekan / Braudel**
- **Osmanlı 1.Meşrutiet Dönemi / Deveraux**
- **Osmanlı İmparatorluğunda Reform / R.Davidson**
- **Finans Kapital / Hilferding**
- **Ekonomi Politigin İkeleri / Ricardo**
- **Kapitalizmin Gelişimi / Maurice Dobb**
- **Kapitalizmin Dünya Sistemi I / Immanuel Wallerstein**

İNSAN HAKLARI DİZİSİ

- **Helsinki Gözlem Komitesi / Cezaevi Raporu**
- **Helsinki Gözlem Komitesi / Kürt Raporu**
- **New York Barosu / İşkence Raporu**
- **Uluslararası Af Örgütü/Devlet, Öldürürse / Ölüm Cezası Kalksın**

- İşkence olayı / **Dr. Ömer Tarakçıoğlu**
- Eylül Hukuku ve Basın Özgürlüğü / **Veli Yılmaz**

KURAMSAL KİTAPLAR

- Rusya'da Fabrika Komiteleri / **Anna Pankratova**
- Rusya'da İşçi Muhalefeti / **Aleksandra Kollantal**
- Avrupa İşçi Hareketleri Tarihi / **Abendroth**
- İşçi Komiteleri, İşçi Konseyleri ve Özyönetim / **Ernest Mandel**
- Tarihin Ironileri / **Isaac Deutcher**
- Devrimci Savunmalar / **H.Magnus Enzensberger**
- Birikim Bunalımı / **Frank O'Connor**
- Tarih ve Sınıf Bilinci / **György Lukacs**
- Sosyalizm ve Demokratikleşme / **György Lukacs**
- Niçin Yoksullar?
- Marksizm ve Felsefe / **Karl Korsch**
- Siyasal İktidar ve Toplumsal Sınıflar / **Poulantzas**
- Asya'da Marksizm ve Ulusal Sorun / **Derleme**
- Komünizmin Alfabetesi / **Bukharin**
- Rantiye Sınıfın Ekonomi Politöği / **Bukharin**
- Fransız Devrimi Üstüne / **Karl Marx**
- Uygulanabilir Sosyalizmin Ekonomisi / **Alec Nove**
- Piyasa Sosyalizmi Tartışması / **Derleme**
- Dış Borç Krizi / **Derleme**
- Edebiyat ve Devrim / **Mario Benedetti**
- 1905 Devrimi Üstüne Yazılar / **Lenin**
- Sosyal Demokrasinin Bunalımı / **Rosa Luxemburg**
- Bir Yoldaşa Mektup / **Lenin**
- Diktatörlüklerin Bunalımı / **N.Poulantzas**
- Almanya'da Devrim Karşı Devrim / **K.Marx/F.Engels**
- Fizik ve Felsefe / **Helsenberg/Yılmaz Öner**
- Sosyalizmi Kuracağız / **Fidel Castro**
- Mektuplar ve Kışlar / **Ernesto Che Guevara**
- Lumpen Burjuvazi Lumpen Gelişme / **Andre Gunder Frank**
- Nikaragua Sandinist Devrim / **Henri Weber**
- Fransız Direniş / **Frida Knight**
- Ayaklanma Üzerine / **Humberto Ortega Saravadra**

BELGE YAYINLARI

Geçiş Sürecinde Türkiye

Derleyen:
Irvin Cemil Schick
Ertuğrul Ahmet Tonak

M.Ali Ağaoğulları • Murat Belge • Cem Eroğul •
Alpaslan Işıklı • Çağlar Keyder • Ronnie Margulies •
Irvin C. Schick • Taner Timur • Ertuğrul Ahmet Tonak •
Binnaz Toprak • Semih Vaner • Stefanos Yerasimos
Ergin Yıldızoğlu

**"Türkiye'de toplumsal değişim
ve kapitalist gelişmeye
kapsamlı bir bakış."**

Merip Report, 1989

**"Bu kitap, çalkantılı bir değişim dönemini
hazırlayan yılları anlamak isteyenler için
vazgeçilmez bir kaynaktır."**

New Perspectives on Turkey, 1981

Institut kurde de Paris

“Bu kitap, Diyarbakır Cezaevi’nde başlayarak yaygınlaşan sürgün uygulamalarının ve milyarlarca lira harcanarak yeniden inşa edilen ve bir bilim adamının deyimiyile tutukluları çıldırtmaya yönelik hürce tipli Eskişehir Cezaevi’ne nakil senaryolarının başladığı ve yıllardır TBMM’nde bekleyen idam cezalarının infaz hazırlıklarının yapıldığı bir ortamda hazırlandı. Kitap yayına hazırlanırken, Diyarbakır, Bismil, Adıyaman ve Ceyhan cezaevlerinde açlık grevleri devam ediyordu. Diyarbakır E Tipi Cezaevi’nden gelecek öyküler, sürgün sırasında bütün tutukluların özel eşyalarına el konulduğu ve imha edildiği için Derneğimize ulaşamadı ve programlandığı şekilde bu kitapta yer alamadı.

Cezaevlerini insana yaraşır bir ortama kavuşturmak, hukukdışı ve keyfi uygulamalar karşısında aktif tavır almak, hakları en kaba bir tarzda çiğnenen tutuklular ve yakınlarıyla dayanışma içine girmek, idam cezalarının infazı ve tutukluları çıldırtmayı amaçlayan hücre tipli cezaevleri konusunda duyarlılık göstermek, tüm demokratik kuruluşların ve insanım diyen herkesin ertelenemez görevleri arasındadır.”

28 EKİM 1990
İNSAN HAKLARI DERNEĞİ
DİYARBAKIR ŞUBESİ
YÖNETİM KURULU

LIV - TUB